

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

Raya Veyisova Kamran qızının

“Beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin müasir xüsusiyyətləri”

mövzusunda

MAGİSTR DISSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı : Dİ 060401 “Dünya İqtisadiyyatı”

İxtisaslaşma : “Beynəlxalq maliyyə və valyuta-kredit münasibətləri”

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. Əzizov R.N.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n., dos. Rəhimli F.Ə.

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kərimli İ.A

Bakı 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
FƏSİL 1. BEYNƏLXALQ MALİYYƏ-KREDİT SİSTEMİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ METEDOLOJİ ƏSASLARI.....	6-40
1.1. Beynəlxalq maliyyə sisteminin mahiyyəti və formalaşmasının tarixi təkamülü.	6
1.2. Beynəlxalq maliyyə sisteminin formalaşmasına nəzəri konseptual baxış.....	20
1.3. Müasir dövrdə beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin xüsusiyyətləri.....	28
FƏSİL 2. QLOBAL İQTİSADİ MƏKANDA BEYNƏLXALQ BANKÇILIQ FƏALİYYƏTİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	41-69
2.1. Beynəlxalq bankçılıq və onun dünya iqtisadiyyatının inkişafına təsiri.....	41
2.2. Beynəlxalq bankçılıq fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi normativ aspektləri.....	56
Fəsil 3. AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ MALİYYƏ İNSTİTUTLARI İLƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ.....	70-99
3.1. Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutlarına inteqrasiyasının mövcud vəziyyəti.....	70
3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələrinin perspektivləri.....	81
Nəticə və təkliflər.....	100
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	102

Giriş

Mövzunun aktuallığı: Beynəlxalq maliyyə-kredit sistemi idxal –ixrac əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, beynəlxalq kredit əməliyyatları, investisiya qoyuluşu və s. bu kimi sferada milli valyutaların hərəkəti ilə bağlı maliyyə münasibətlərinin məcmusudur. Başqa sözlə desək, beynəlxalq maliyyə dünya ölkələri və beynəlxalq maliyyə qurumları arasında formalaşan və milli valyuta ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması və valyuta fondlarının yaradılmasında meydana gələn maliyyə münasibətlərinin ümumiləşmiş formasıdır. Buna görə də beynəlxalq maliyyə, valyuta kredit sisteminin araşdırılması çox aktual məsələdir. Maliyyə sistemində keçmiş təcrübələrdən, gələcək imkan və innovativ yeniliklərdən istifadə etməklə ölkənin dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin etmək mümkündür. Buna görə də valyuta -kredit sistemini mənimsəmək və beynəlxalq maliyyə qurumlarının ölkələr üçün əhəmiyyətini bilməliyik. Biz də dünya ölkələri və təşkilatların praktikalarından, istər maddi yardımlarından, istərsə də tövsiyyələrindən istifadə edərək valyuta stabilliyinə, bank sisteminin inkişafına, iqtisadi potensialın gücləndirilməsi ilə yanaşı ölkəmizin iqtisadi, mədəni, sosial inkişafını təmin etməyə çalışırıq.

Tədqiqatın predmet və obyektı: Tədqiqat işinin obyektini beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin xüsusiyyətləri təşkil edir. Tədqiqatın predmetinə isə beynəlxalq maliyyə sisteminin formalaşması, valyuta sisteminin inkişaf tarixi, müasir dövrdə valyuta kredit sisteminin xüsusiyyətləri, beynəlxalq bankçılıq və onun tənzimlənməsi qaydaları, eyni zamanda Azərbaycanın global maliyyə qurumlarına inteqrasiyası, əməkdaşlığının müasir vəziyyəti və gələcək imkanlar daxildir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir dövrdə maliyyə-kredit sisteminin formalaşması və hazırda mövcud olan xüsusiyyətlərini öyrənmək, beynəlxalq valyuta kredit əməliyyatlarının təşkilini araşdırmaq, beynəlxalq maliyyə institutlarının fəaliyyətinə nəzər salmaq eyni zamanda həmin qurumların respublikamız ilə əlaqələrini təhlil etməkdir. Dissertasiya işinin məqsədinə uyğun olaraq, tədqiqatın vəzifələrinə konkret aşağıdakı məsələlər daxil edilmişdir:

- ✓ Beynəlxalq maliyyə-kredit sisteminin mahiyyəti barədə qısa məlumat vermək

- ✓ Beynəlxalq valyuta sisteminin formalaşmasının inkişaf mərhələlərini, hər mərhələnin üstün və çatışmayan cəhətlərini araşdırmaq
- ✓ Beynəlxalq valyuta sistemində əsas yanaşma və nəzəri konsepsiyalara nəzər salmaq
- ✓ Müasir dövrdə beynəlxalq maliyyə sisteminin əhəmiyyətindən, inkişaf xüsusiyyətlərindən bəhs etmək
- ✓ Qlobal bank işinin təşkili, onun dünya iqtisadiyyatındakı rolu və tənzimlənməsi meyarlarını göstərmək
- ✓ Beynəlxalq maliyyə kredit təşkilatlarının fəaliyyətini təhlil etmək, eyni zamanda öz ölkəmizin bu maliyyə qurumlarıyla əməkdaşlıq xüsusiyyətlərini öyrənmək

Təcrübi əhəmiyyəti. Burada əksini tapan təhlil və araşdırma müddəaları, müxtəlif layihə və pronozlarla bağlı statistik məlumatlar elmi baza kimi, həmçinin mühazirələrin hazırlanmasında ədəbiyyat mənbəyi kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları: Tədqiqat işimin yazılması zamanı informasiya mənbəyi kimi mövzu ilə əlaqədar mövcud milli və xarici ədəbiyyatlardan, yerli və əcnəbi mütəxəssislərin araşdırmalarından və eləcə də Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankının tövsiyyə və məlumatlarından, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, AR Statistika Komitəsi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi internet səhifələrindəki dərgilərdən, hesabatlardan, göstəricilərdən və digər mənbələrdən istifadə edilmişdir.

İşin strukturu və həcmi: Dissertasiya işinin strukturu qarşıya qoyulan məqsədə uyğun olaraq formalaşdırılmışdır. Mövzu quruluşuna görə giriş, üç fəsil, nəticə və sonda istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla ümumilikdə **103** səhifədir. Tədqiqat işimin birinci fəslində Beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin öyrənilməsinin nəzəri metodoloji əsaslarına nəzər yetirilmişdir. İkinci fəsildə isə beynəlxalq maliyyə sisteminin bir qolu olan beynəlxalq bankçılıq və onun dünya iqtisadiyyatındakı rolundan, onun tənzimlənmə və nizamlanmasının normativ aspektlərindən xüsusilə də Beynəlxalq Hesablaşma Bankının iştirakı ilə yaradılmış

Bazel 1,2,3 standartlarından yazmışam.Üçüncü fəsildə isə Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə inkişaf istiqamətləri və perspektivləri araşdırılıb.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,burada beynəlxalq valyuta və kredit münasibətlərinin araşdırılmasına geniş yer verilib.Bimetal sistemindən tutmuş müasir valyuta sisteminə qədər valyuta sisteminin təkamül prosesi,onların xarakterik xüsusiyyətləri,mənfi və müsbət cəhətləri,maliyyə - valyuta sistemində önəmli rol oynayan Alıcılıq qabiliyyəti pariteti nəzəriyyəsi,Optimal valyuta zonaları nəriyyəsi ,Mundell Fleiming modeli və digər nəzəri baxışların təhlili,beynəlxalq kredit sisteminin elementləri və onun xüsusiyyətləri,müasir dövrdə valyuta bazarlarının yerinə yetirdiyi funksiyalar və son dövrlər bu bazarlarda mövcud olan cərəyanlar,beynəlxalq bankçılıq,onun təşkili xüsusiyyətləri,beynəlxalq bankçılıqda olan institusional xidmət vahidləri,elektron bankçılıq ,offşor bankçılığı,Dünya Bankı,Beynəlxalq Valyuta Fondu,Beynəlxalq Hesablaşma Bankı və digər maliyyə institutlarının fəaliyyəti ,Respublikamızın da bu qurumların fəaliyyətlərindən əldə etdiyi nailiyyətlər təhlil edilmişdir.

Fəsil 1.Beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin öyrənilməsinin nəzəri metedoloji əsasları

1.1Beynəlxalq maliyyə sisteminin mahiyyəti və formalaşmasının tarixi təkamülü

Beynəlxalq maliyyə sistemi idxal –ixrac əməliyyatlarının həyata keçirilməsi,beynəlxalq kreditin alınması və verilməsi,investisiya qoyuluşu və s.bu kimi sferada milli valyutaların hərəkəti ilə bağlı maliyyə münasibətlərinin məcmusudur.Başqa sözlə desək,beynəlxalq maliyyə dünya ölkələri və beynəlxalq maliyyə qurumları arasında formalaşan və milli valyuta ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması və valyuta fondlarının yaradılmasında meydana gələn maliyyə münasibətlərinin ümumiləşmiş formasıdır.O, ayr-ayrı ölkə sərhədlərini keçərək beynəlxalq arenada çıxış edərək beynəlxalq əlaqələrin əsasını təşkil edir. Beynəlxalq maliyyə münasibətləri dedikdə,dövlətlər və beynəlxalq maliyyə təşkilatları arasında yaranan pul münasibətləri də başa düşülür.Bu isə əsasən dünya ölkələri arasında idxal-ixrac əməliyyatları və kapitalın beynəlxalq hərəkəti zamanı meydana gəlir.İdxal-ixrac əməliyyatları zamanı malların dəyərləndirilməsi,investisiya axını ,dövlətlər arasında borc münasibətləri,ayrı –ayrı ölkələrin müəssisələrindən digər ölkələrə gəlirlərin köçürülməsi beynəlxalq maliyyə vasitəsilə həyata keçirilir və tənzimlənir.

Beynəlxalq maliyyə tarixi kateqoriya olmaqla dövlətlərin yaranması və ticarət əlaqələrinin meydana gəldiyi dövrü əhatə edir.İlkin olaraq qızıl və pul münasibətlərinin meydana gəlməsi,mübadilənin natural formadan bazar formasına keçməsi beynəlxalq maliyyə münasibətlərinə gətirib çıxardı.Beləliklə də əmtəə-pul münasibətləri ticarətin bütün dünyaya yayılmasına dövlət səviyyəsində ticarət əməliyyatlarının genişlənməsinə şərait yaratdı.

Beynəlxalq maliyyə sistemi dünya ölkələri arasında qarşılıqlı əlaqələrə xidmət edən dünya pulunun(xarici ticarət,investisiya,kapital ixracı,mənfəət ,kreditlər və qrantlar ,elmi texniki mübadilə və turizm)iqtisadi münasibətlərinin cəmidir.

Beynəlxalq maliyyə münasibətləri valyuta və maliyyə axınlarının kifayət qədər mürəkkəb və şaxəli sistemi sayılır.Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Müxtəlif dövlətlərin təsərrüfat subyektləri arasında münasibətlər
- Digər ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri arasında dövlətlərarası münasibətlər
- Digər hökumət və beynəlxalq maliyyə qurumları arasında dövlətlərarası münasibətlər
- Dövlət və təsərrüfat subyektləri ilə beynəlxalq maliyyə institutları arasındakı münasibətlər

Dünya bazarında kapital və pul vəsaitlərinin hərəkəti və onlarla bağlı əməliyyat-lar **beynəlxalq maliyyənin obyekt**i sayılır.Beynəlxalq təşkilatlar və maliyyə institut-ları,eləcə də banklar və digər maliyyə-kredit institutları,fiziki və hüquqi şəxslər,hö-kumət,beynəlxalq maliyyə bazarında vasitəçilər **beynəlxalq maliyyənin subyektləri** sayılır.**Beynəlxalq maliyyənin subyektləri kimi** dövlətlər adından rezidentlər və qeyri-rezidentlər çıxış edir.

Beləliklə ümumiləşdirsək beynəlxalq maliyyə beynəlxalq və regional səviyyədə mərkəzləşdirilmiş pul vəsaitlərinin yaradılması və istifadəsini eyni zamanda onların fiziki və hüquqi şəxslər,dövlət və beynəlxalq təşkilatlar və maliyyə institutları arasında mübadiləsi və paylanması yaranan maliyyə münasibətlərinin məcmusudur.

Beynəlxalq maliyyə münasibətlərinin inkişaf səbəblərinə aşağıdakılar aiddir:

- Məhsuldar qüvvələrin inkişafı
- Dünya bazarının yaranması
- Beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi
- Təsərrüfat əlaqələrinin beynəlmilləşməsi¹

Beynəlxalq maliyyə münasibətləri bir sıra formalarda özünü təzahür etdirir.Bunlardan valyuta münasibətlərini ,kredit münasibətlərini ,investisiya münasibətlərinigöstərmək olar.Beynəlxalq maliyyə münasibətlərini çox vaxt beynəlxalq valyuta münasibətləri kimi xarakterizə edirlər ki,bu da valyuta münasibətlərinin beynəlxalq iqtisadi və maliyyə sistemində əsas yer tutması ilə bağlıdır.Belə ki,valyuta bütün iqtisadi münasibətlərdə əsas ödəniş vasitəsi ,bütün dünya üzrə yığım və borc vasitəsidir.Daha

¹*Beynəlxalq maliyyə münasibətləri –N.R.Quliyev,M.M.Mahmudov ,Bakı 2011,səh.38*

ümumi formada desək ,**beynəlxalq valyuta münasibətləri** –dünya təsərrüfatında valyutanın fəaliyyəti zamanı meydana çıxan və milli təsərrüfatların fəaliyyətinin nəticələrinin qarşılıqlı mübadiləsinə xidmət edən ictimai münasibətlərin məcmusudur.

Beynəlxalq maliyyə münasibətlərinin ən mühüm təzahür formalarından biri də beynəlxalq kreditlər və kredit münasibətləridir.**Beynəlxalq kredit münasibətləri** qaytarmaq və faiz ödəmək şərtilə valyuta -əmtəə ehtiyatlarının təqdim olunması ilə əlaqədar BİM sferasında borc kapitalının hərəkətidir.Bu münasibətlər sahəsində kreditor və borc alan kimi xüsusi firmalar və banklar,dövlət idarələri və hökumət ,beynəlxalq və regional valyuta kredit-maliyyə təşkilatları çıxış edir.Beynəlxalq kreditin əks tərəfi –kreditorlar qarşısında borc öhdəliyidir. Beynəlxalq maliyyələşmə kreditora görə borc öhdəliyi əmələ gətirməyən formada ola bilər.Belə maliyyələşdirmə əsasən TMK,xarici müəssisələrin səhmdar kapitalına portfel investisiya tərəfindən xarici investisiya vasitəsilə həyata keçirilir.

Beynəlxalq investisiyaləşdirmə vasitəsilə xarici ölkələrə ixrac edilən rəsmi maliyyə və korporativ maliyyə bazara daxil olmur və satılmır.Beynəlxalq bazar maliyyəsi–bu daxili bazar tədaviyindən götürülmüş,xarici və Avropa banklarında müvəqqəti azad pul vəsaitlərinin depozitləşdirilməsi,beynəlxalqborc və pay qiymətli kağızlarının alınması vasitəsilə beynəlxalq maliyyə bazarlarında yerləşdirilmiş dünya ölkələrinin dövlət və özəl strukturlarının maliyyəsidir.Bazar beynəlxalq maliyyəsi bazar şərtləri ölkələrin kredit reytinginə uyğun olaraq verilir.

Son 25-30ildə,xüsusən 1990-cı ildən başlayaraq beynəlxalq maliyyə dünya iqtisadiyyatının beynəlmilləşməsinin və qloballaşmasının başlıca hərəkətverici qüvvəsi olmuşdur.Beynəlxalq maliyyə sisteminin inkişafı onların ölkələrarası qeyri-bərabər bölüşdürülməsi ,cari və kapital əməliyyatlar üzrə tədiyyə balansının qeyri –bərabərliyi ilə,beynəlxalq likvidliyin artması və maliyyə resurslarının liberallaşması ilə stimullaşdırılır.

Dünya maliyyə bazarı onun funksiya və maliyyə aktivlərinin tədavi müddəti baxımından nəzərdən keçirilə bilər.Funksional baxımdan o valyuta bazarına,derivativ-

lər, sığorta xidməti, səhm və kredit bazarına bölünür. Öz növbəsində bu bazarlar da müxtəlif segmentlərə ayrılır. Məsələn, sığorta xidməti bazarında yenidən sığortalanma, kredit bazarında –pay qiymətli kağızların və bank kreditinin segmentləri və s. Maliyyə aktivlərinin tədaviyi müddətinə görə beynəlxalq maliyyə bazarının valyuta (qısamüddətli) bazarları və kapital bazarları (uzunmüddətli) segmentləri seçilir. Əməliyyatlarda iştirak xarakteri nöqteyi-nəzərdən bazar iştirakçıları birbaşa (bilavasitə) və dolay (vasitəçi) iştirakçılara bölünür. Birbaşa iştirakçılar öz hesabına bağışlamalar və müştərinin hesabına və tapşırığı üzrə müqavilə bağlayanlar, müstəqil müqavilə bağlamayanlar isə dolay iştirakçılar hesab edilir.

Beynəlxalq valyuta maliyyə münasibətləri–BİM-in dinamik inkişaf edən formalarından biridir. Bilirik ki, ölkənin pul vahidi dünya təsərrüfat əlaqələrində istifadə olunduğu zaman valyutaya çevrilir. Valyutaların alqı-satqısı ilə bağlı iqtisadi əməliyyatlar və onların hüquqi qeydiyyatı valyuta sistemində formalaşır. Deməli beynəlxalq maliyyə valyuta münasibətləri-BİM-də və Dİ-nin subyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan valyuta əməliyyatlarının cəmidir.

Valyuta sistemin təkamülü əmtəə istehsalı və dünya bazarının inkişafından asılıdır. Dünya valyuta sistemi öz inkişafında hər birinin özünəməxsus funksiyaları və prinsipləri olan bir neçə mərhələdən keçmişdir. Beynəlxalq maliyyə- valyuta sisteminin formalaşması aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- ***Bimetalizm : 1870-dən əvvəlki dövrü əhatə edir***
- ***Paris valyuta sistemi (1867-1914-cü illəri əhatə edir.)***
- ***Genüya valyuta sistemi (1922-1944-cü illər)***
- ***Bretton –Vuds valyuta sistemi (1944-1976-cı illər)***
- ***Yamayka valyuta sistemi (1976-1978- ci illərdən hal-hazıradək)***

Bimetalizm sistemi-ikili standart sistemi kimi adlanan bu sistem dövründə həm qızıl, həm də gümüş ödəniş vasitəsi kimi işlənilirdi. Bəzi ölkələrdə qızıl standartı, bəzilərində gümüş standartı, bəzi ölkələrdə isə hər iki standart hakim mövqeyə malik idi. Həm gümüş, həm də qızıl beynəlxalq ödəniş vasitəsi kimi istifadə edilirdi və valyutalar arasında mübadilə məzənnələri onların qızıl və ya gümüş məzmunu

tərəfindən müəyyən edilirdi. Gresham qanunu nəzərdə tuturdu ki, gümüş daha az dəyərli dövr edən metaldir. Tarixən qızıl standartının 3 forması olmuşdur:

1. Qızıl sikkə standartı – qızıl sikkələrin fəal dövriyyədə olması, dövlətin isə onu sərbəst şəkildə satmasıdır.

2. Qızıl külçə standartı – bu halda qızıl sikkələr dövriyyədə olmur, pul-kredit idarələrinin vəzifəsi isə qızıl külçələri satmaqdan ibarət olur.

3. Qızıl valyuta standartı – mövcud qızıl standartı əsasında pul-kredit idarələri milli pulu xarici valyutaya dəyişir.

Qızıl standartı ilk dəfə 1821-ci ildə Birləşmiş Krallıqda tətbiq edilmişdir. Bundan öncəki dövrlər dünya pulu rolunda gümüş metallar çıxış edirdi. Bu və ya digər ölkələrdə qızıl əskinaslarından da fasilələrlə istifadə edilmişdir, lakin heç vaxt pulun digər formaları ilə kordinasiya edilmiş bir vahid və ya standart kimi çıxış etməmişdir. Növbəti 50 il ərzində Birləşmiş Krallıq xaric bimetal rejim istifadə edilmişdir. Yəni həm qızıl, həm də gümüş əskinaslar mövcud idi. Lakin 1870-ci illərdən Almaniya, Fransa, ABŞ və bir sıra üzv ölkələr tərəfindən monometal rejim qəbul edilmişdir. Bu isə Şimali Amerikanın qərbində qızıl yataqlarının kəşfi ilə qızılın artması nəticəsində baş vermişdir.

Qızıl standartı sistemi başqa cür **Paris valyuta sistemi** də adlanır. Bu 1867-ci ildə Parisdə keçirilən konfransda beynəlxalq müqavilə ilə ləqəlləşdirilib. Daha sonralar Almaniya (1871-1873), Fransa (1878), Yaponiya (1897), Rusiya (1895-1897) bu sistemi qəbul etmişlər.

Qızıl standartı sistemi dövründə:

Bu sistemdə qızıl mübadilə vasitəsi və ehtiyat valyutası qismində çıxış edirdi. Hər bir ölkədə milli pul vahidinin qızıl tərkibi müəyyən edilmişdi. Klassik qızıl standartının fundamental prinsipi odur ki, valyutaların nominal dəyəri qızılla ölçülürdü. Beləliklə hər bir ölkə öz valyutasının qızıla çevrilən çəkisini müəyyən edə bilirdi. Yəni qızıl dünya pulu rolunda çıxış edirdi. Həmin standart emissiya mərkəzlərində qızıl ehtiyatlarının mövcudluğunu tələb edirdi. Eyni zamanda qızılın alqı-satqısı, ixrac və idxalı sərbəstləşdirilmişdi. Burada qızıl sikkələr qədər banknotlar

da istifadə edilir-di,lakin bunlar istənilən zaman hökumətlər tərəfindən qızıla dəyişdirilə bilərdi.Bu sistemdə hökumət müəyyən etdiyi sabit qiymətlə hər kəs qızıl sata və özünə təklif edilən qızılı ala bilərdi.Qızıl standartı ümumbəşəri bir sistem olduğuna görə hər bir ölkə dəyərini qızılla tənzimlədiyi üçün bütün ölkələrin pulları qızıl miqdarına nəzərən avtomatik şəkildə bir-birindən asılı idi.

Qızıl standartı fiksə edilmiş (təsbit edilmiş)valyuta kursunu tələb edirdi.Bu əsasla da belə valyutanın mövcud olması üçün bir sıra əsas şərtlər var.Məs:qızıl ehti-yatı milli pul vahidi rolunda çıxış edir ,qızılın sərbəst ixracı və idxalı baş verir.Qızıl standartı sistemində ödəniş balansından kəsir qızılla ört basdır edilirdi.Qısamüddətli kapitalın azalması,pulun dəyərinin aşağı düşməsi,ödənişqabiliyyətli tələbin aşağı düşməsi ,ölkənin xarici bazarındakı payının azalması ödəniş balansında kəsir yaradan amillərdir.Bu məqsədlə də qızılın bir ölkədən digərinə mübadiləsi sərbəst şəkildə aparılırdı.Eyni zamanda qısamüddətli kapitalla avtomatik olaraq ödəniş balansı korreksiya edilirdi.Mərkəzi bankların mübadilədə olan əskinasları sərbəst surətdə qızıl monetlərinə mübadilə edilirdi; mübadilə onların monet paritetləri əsasında, yəni, əskinaslarda olan təmiz qızılın çəki kəmiyyətlərinə görə həyata keçirilirdi.Ölkələr arasında qızılın sərbəst hərəkəti valyuta məzənnələrinin nisbi sabitliyini təmin edirdi.Dövriyyədə qızıldan başqa, ingilis funt-sterlinqindən də istifadə edilirdi; Qızıl standartı sisteminin bir sıra özünəməxsus üstünlükləri və çatışmazlıqları var idi.

Qızıl standartının üstünlükləri bunlardır:

- Əməliyyat aparmaq üçün asan sistem idi;
- Beynəlxalq investisiyalar və ticarət münasibətlərindən irəli gələn valyuta məzənnələrinin yüksək səviyyədə stabilləşdirilməsini təmin edirdi;
- Beynəlxalq əməliyyatların təşkilini tam təhlükəsiz sistemlə təmin edirdi;
- Ticarət tarazlığına nail olmaq üçün qiymət növ tənzimlənməsi mexanizmi yenidənqurma sistemi təşkil edirdi;
- Ticarət tarazlığının düzəlməsinə köməklik edirdi.
- Ölkələr ciddi pul siyasəti müşahidə etmək məcburiyyətində idi.

-Qızıl standartı məzənnələr arasında riski azaldırdı çünki valyutalar arasında sabit məzənnə yaranmışdı.

Qızıl standartının çatışmazlıqları:

-Qızılın istehsal dəyəri real qiymətlərindən kənar sürətdə tədricən artmışdı. Beləliklə də beynəlxalq likvidlik əks təsir göstərdiyi üçün qızıl istehsalının dayandırılması ilə nəticələndi

-Davamlı ticarət kəsirindən əziyyət çəkmiş ölkələr işsizlikdən və investisiyaların azaldılmasından əziyyət çəkmişdilər

-Təbii fəlakətlər, müharibələr, tənəzzül və bu kimi iqtisadi krizis dövründə pula olan təklifi tənzimləmək elə də rahat deyildi.

-Gərgin siyasi əlaqələr qızılın bir ölkədən digərinə sərbəst axınına mane olurdu

-Məzənnə pariteti əvvəlki səviyyəsini itirmişdi

-Qızılın həcmi kifayət qədər tez bir zamanda arta bilmirdi

-Ölkələrin milli valyutalarının qızıla subordinasiyası heç də praktiki deyildi

-Sənayə və incəsənət məqsədləri üçün qızıl ehtiyatdan çıxarıldığından problem daha da ağırlaşdı.

Bu pul sisteminin bazası **qızıl –sikkə** (qızıl) standartı idi :qızıl dünya pulunun yeganə forması kimi tanınırdı.Qızılın ölkələrin valyuta sisteminə daxil edilməsi onların qızıl paritetini yaratdı. Müxtəlif ölkələrin valyuta nisbəti onların qızıl tərkibi ilə müəyyən edilirdi.Başqa sözlə desək Qızıl standart sisteminə görə bütün milli valyutalar qızılın həcmiylə ölçülürdü. Məsələn, 1821-ci ildə bir funt sterling 7,322385 qram (1873-dən) qızıla, 1 Deutschemark -0,385422 qram qızıla bərabər idi. Valyuta məzənnəsi qızılın valyutaya nisbəti ilə müəyyən edilirdi.Bu halda o 1/20.3 ə bərabər olurdu.Və ya məsələn ABŞ-da dolların 1 uniyə qızıla məzənnəsi 30\$=1 qızıl uniyasına və Britaniya poundunun 1 uniyə qızıla mübadilə məzənnəsi £6=1 qızıl uniyası, onda 30\$=£6 bu da 5\$=£1 olar.

Qızıl standartı 1914-cü ilə qədər hakim mövqeyə malik idi.Qızıl qeyri-məhdud miqdarda metalın kağız pula konvertasiya edilmiş sabit qiymətinə alına və satıla bilirdi.Qızıl valyutalar arasında sərbəst dəyişəndən bəri əsas inkişaf etmiş

ölkələr,müxtəlif ölkələrin mərkəzi bankları mübadilə zamanı ya qızıl ya da həmin inkişaf etmiş ölkələrin valyutasından istifadə edirdilər.

Müharibə dövrü.Qızıl standartı I Dünya müharibəsinin başlanğıcına qədər beynəlxalq valyuta sistemi kimi özünün ən yaxşı dövrünü yaşadı.Müharibə əsas ölkələrin valyutaları arasında məzənnənin sabitliyini zədələdi və ticarəti azaltdı. Müharibədən sonra Böyük Britaniyanın əsas kreditor millət rolu sona çatdı.ABŞ-ın kreditor ölkə kimi mövqeyi güclənməyə başladı.

Müharibə şəraitində olan ölkələr qızıl ehtiyatlarını qorumaq üçün I Dünya müharibəsindən sonra pullarının konversiya edilməsini aradan qaldırdılar.Müharibədən sonra yenidən qızıl standartına keçmə cəhdləri olsa da ,bu cəhdlər uğursuz nəticələndi.Çünki qızıl standartının xüsusiyyətlərindən fərqli olaraq hökumətlər iqtisadi həyata daha müntəzəm qaydada müdaxilə etməyə başlamışdılar.Bir sıra ölkələrdə müharibə əsnasında özünü göstərən inflyasiya müharibədən əvvəl paritetlərdən qızıl standartına keçid kurslarının idarəsini qeyri –mümkün hala gətirmişdi.Nəhayət 1929-cu ildə dünya iqtisadi böhranının baş verməsi ilə qızıl standartının davam etməsinə imkan qalmadı.Beləliklə 1933-cü ildə qızıl standartı tamamilə ləğv olundu.

I Dünya müharibəsinin başa çatması və ölkələr arasında XIƏ-lərin bərpa edilməsi dünya valyuta sisteminin yeni prinsiplərinin formalaşmasına zəmin yaratdı.Bununla da, dünya valyuta sisteminin təkamülündə **ikinci mərhələ**sayılan**qızıl-deviz standartı** və ya **Genuya valyuta sistemi** tətbiq edilməyə başladı. 1922-ci ildə İtalya-nın Genuya şəhərində keçirilən iqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə beynəlxalq kon-fransda ölkələrin malik olduqları qızıl ehtiyatları xarici ticarət və digər əməliyyatlar üzrə hesablaşmaları nizamlamaq üçün kifayət olmadığı qeyd olundu. Qızıl və ingilis funt-sterlinqdən başqa, ABŞ dollarından istifadə etmək tövsiyə edildi. Hər iki valyuta beynəlxalq ödəmə vasitəsi rolunu oynadığı üçün əsas valyutalar adlanırdı.Genuya valyuta sisteminin əsas xüsusiyyətləri Paris sisteminin xüsusiyyətlərinə bənzəyirdi.Qızıl dünya pulu rolunu saxlayırdı, qızıl paritetləri saxlanılırdı.Valyutanın qızıla dəyişdirilməsi təkcə ABŞ,Fransa,İngiltərə tərəfindən deyil,həmçinin bu konfransın bütün iştirakçıları tərəfindən həyata

keçirilirdi.1924-1928-ci illərdə həyata keçirilən pul islahatları nəticəsində qızıl iki modifikasiya olunmuş formada bərpa olundu: 1) qızıl-külçə; 2) qızıl-deviz².

Qızıl-külçə standartı böyük qızıl ehtiyatlarına sahib iqtisadi cəhətdən güclü İngiltərə, Fransa, Yaponiya kimi ölkələrdə qəbul edilmişdi. Qalan ölkələrin böyük qisminə məsələn, Almaniya, Avstraliya, Danimarka, Norveçdə qızıl-deviz standartını qəbul etmişdilər.

Qızıl-külçə standartı dövründə ölkədə əskinasların qızıl monetlərinə birbaşa dəyişdirilməsi mümkündeyildi. Əskinasların qızıla dəyişdirilməsi müəyyən çəki və keyfiyyətə malik qızıl külçələrinə dəyişdirilirdi. Məsələn, İngiltərədə 1700 funt-sterlinq məbləğində əskinas üçün 12,4 kq. qızıl ödənilirdi. Nəticədə, qızıl beynəlxalq hesablaşmalar üçün ehtiyat rolunu oynayırdı.

Qızıl-deviz standartı qızıl standartının elə bir formasıdır ki, bu zaman milli əskinaslar qızıla deyil, digər ölkələrin valyutasına dəyişdirilirdi. Bununla da, milli valyutanın qızıla dəyişdirilməsinin iki əsas üsulu birbaşa və dolaylı üsul formalaşdı. Birbaşa üsulda deviz rolunda funt sterlinq və ABŞ dolları, dolaylı üsulda isə yerdə qalan valyutalar çıxış edirdi.

Genuya valyuta sistemində sərbəst üzən valyuta məzənnələri prinsipindən istifadə edilirdi. Genuya sisteminin prinsiplərinə uyğun olaraq üzv-dövlətlərin mərkəzi bankları özlərinin milli pul vahidlərinin məzənnələrinin mümkün tərəddüdlərinin qarşısını almalı idilər. Bu zaman onlar valyuta tənzimlənməsi metodlarından, ilk növbədə isə valyuta müdaxilələrindən istifadə edirdilər. 1930-cu illərdə baş verən depressiya və II Dünya müharibəsi dövründə kommersiya ticarəti, valyutaların beynəlxalq mübadiləsi, borcalma və borcvermə sərhədi çox aşağı idi. Sistemin dirçəlişi lazım idi. Böyük depressiya dövründə ümumdünya valyuta böhranın **ilk mərhələsi** aqrar ölkələrin və müstəmləkələrin valyutalarının qiymətdən düşməsinə səbəb oldu. Dünya bazarında xammala olan tələb azaldı, bu isə həmin ölkələrin tədiyyə balansında böyük kəsrin yaranmasına yol açdı. 1931-ci ilin ortalarında **ikinci mərhələ** Almaniya və Avstriyadan xarici kapitalın getməsi, rəsmi qızıl ehtiyatının azalması və bankların

²«Pul, kredit və banklar» Dr Zəhid Məmmədov. Bakı 2004 səh. 341

iflası ilə səciyyələnirdi. Bu mərhələnin sonunda Almaniyada qızıl standartı ləğv olundu. **Üçüncü mərhələdə** böhranpik nöqtəyə çatdı və Böyük Britaniyanın qızıl standartı ləğv etməsi ilə nəticələndi. Səbəb isə tədiyyə balansının pisləşməsi idi. Almaniya-dan fərqli olaraq B. Britaniya valyuta məhdudiyyəti həyata keçirmədi. **Dördüncü mərhələdə** əsas hadisə ABŞ-ın qızıl-pul standartının ləğvi sayılırdı. 1933-cü ilin əvvəllərində baş verən bu hadisənin əsas səbəbi qiymətlərin aşağı düşməsi hesab edilirdi. Bu isə ölkə banklarının 40%-nin iflasına səbəb oldu. 1936-cı ilin sonlarına təsadüf edən **beşinci mərhələdə** Fransa artan qızıl ehtiyatı müqabilində qızıl standartını daha uzun müddət saxlamağa çalışırdı.

Dünya valyuta böhranı nəticəsində Genüya valyuta sistemi nisbi elastikliyi və stabilliyini itirmiş oldu. II Dünya müharibəsi ərəfəsində demək olar ki dayanıqlı valyuta qalmamışdı. ABŞ və Avropa ölkələri müharibəyə sabit olmayan valyuta sistemi ilə başlamışdı. Müharibə-nin başa çatması ilə 1944-cü ildən etibarən dünya valyuta sisteminin təkamülündə **üçüncü mərhələ** başlamışdı. Həmin il keçirilən **Bretton-Vuds** konfransında qızıla və iki “əsas valyuta”ya – ABŞ dollarına və ingilis funt-sterlinə əsaslanan qızıl-deviz standartı qəbul edildi ki, ona çox zaman **qızıl-valyuta standartı və ya qızıl dollar standartı** deyilir. Bu sistem rəsmi olaraq 1944-cü il 01-22 iyul tarixlərində ABŞ-ın Nyu Kempşir ştatınının Bretton Vuds şəhərində keçirilmiş BMT-nin Beynəlxalq valyuta-maliyyə konfransında yaradılmışdır. Bu konfransda daha iki beynəlxalq maliyyə valyuta kredit təşkilatının - **BVF və Dünya bankının** yaradılması qərarlaşdırılmışdır. Göstərilən maliyyə qurumları öz üzv ölkələrinə ödəniş balanslarında ciddi defisitlər yarandıqda və bu kimi halların qarşısını almaq üçün kreditlər ayırır, eyni zamanda üzv ölkələrdə valyuta maliyyə-kredit əməliyyatlarının gedişinə nəzarət edir.

Bu sistemin əsas memarları Con Meynard Keys və Harry Deksler Uayt sayılır. Razılaşma şərtləri ABŞ və Böyük Britaniyanın başçılıq etdiyi 44 millət tərəfindən müzakirə olunub. Bu sistemin yaradılması **məqsədlərinə** aiddir:

-valyuta məzənnələrinin sabitləşdirilməsi

-müharibədən sonrakı dövrdə yenidənqurma işləri aparmaq üçün kapitalın cəlbə

-beynəlxalq əməkdaşlığın zəruriliyi

Bu valyuta sistemində qızıl məhdud formada istifadə edilirdi. Qızıl ehtiyat valyutası kimi saxlanılmaqla yanaşı, qızılı əvəz edən valyuta kimi ancaq ABŞ dollar çıxış edirdi. Bu və digər qaydaları ölkənin mərkəzi bankları müəyyənləşdirirdi. Ehtiyat valyutası rolunda əsasən ABŞ dolları çıxış edirdi, Ancaq bununla yanaşı İngilis funt sterlinqindən də istifadə edilirdi. Bretton-Vuds sistemi aşağıdakılara **xarakterik** idi:

- 1) qızılın sabit məzənnəsi
- 2) qarşılıqlı beynəlxalq kreditlər qaydası
- 3) Sistemin fəaliyyətinə nəzarət etmək və təmin etmək məqsədi BVF-nin yaradılması.
- 4) BVF-nin icazəsi ilə 5 %dən çox devalvasiyanın həyata keçirilməsi

Bu valyuta sisteminin prinsiplərini aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- ehtiyat valyutalardan istifadə etməklə qızılın dünya pulu funksiyası saxlanılırdı;
- ehtiyat valyutaları rəsmi kurs üzrə qızıl mübadiləsi 35 ABŞ dollar = 31,1 qr. qızıl və ya 1 dollar = 0,8857 qr. qızıl müəyyənləşdirilirdi.
- hər bir milli pul vahidinin valyuta pariteti qızıl və dollarla müəyyən olunurdu;
- valyuta məzənnələri valyuta paritetindən $\pm 1\%$ həddində fərqlənə bilirdi;
- nəzarət və tənzimləmə beynəlxalq valyuta-kredit təşkilatlarına tapşırılırdı;
- tədiyə balansında hər hansı kəsir müşahidə olunarsa, o qızılla tənzimlənə bilirdi;
- Digər valyutalara nisbətə ölkənin daha sabit mübadilə kursuna malik valyutası yaradılmışdı.

Beynəlxalq hesablaşmalar, valyuta müdaxilələri, ehtiyat aktivlərinin üstün vəsaiti kimi ABŞ dolları əsas valyuta pariteti olmuşdur. Qızıl ehtiyatlarının beynəlxalq ticarətdə və maliyyə əməliyyatlarında rolunun azalması ABŞ dollarının dünya valyuta ehtiyatında rolunu artırmışdır. XX əsrin 50-60-cı illərində ABŞ-da ödəniş balansındakı defisitlərin nəticəsində qızıl ehtiyatları getdikcə tükənməyə başlamışdır. Beynəlxalq ehtiyatların qızıl tərkibi bir neçə dəfə ABŞ-ın qızıl ehtiyatını təzələmişdir. Buna görə də ABŞ dolları dünya ehtiyat valyutası kimi ikili xarakter daşıyır.

Müharibədən sonra B. Britaniya yetərincə qızıl ehtiyatlarına sahib deyildi və buna görə də funt-sterlinqin qızıla dəyişdirilməsini təmin edə bilmirdi. Bu isə funt-

sterlinqin mübadilə funksiyasından imtina edilməsinə, nəticədə dolların rolunun artmasına səbəb oldu. Bütün bunlar Birləşmiş Ştatlara siyasi və iqtisadi üstünlük qazandırdı. ABŞ-dan başqa istənilən ölkə tədiyə balansında kəsiryarandığı halda özünün qızıl-valyuta ehtiyatlarından istifadə etməli, daxili istehlakı azaltmalı, ixracı artırmalı idi. ABŞ isə xarici kəsiri öz valyutası ilə ödəyə bilirdi.

Bretton Vuds sisteminin tənəzzülü. Bretton Vudsda sabit məzənnə 1960-cı illərin sonuna qədər yaxşı işləmişdi. Dolların əhəmiyyətinin və rolunun azalması dünyada ciddi problemlərə səbəb ola bilirdi. ABŞ-ın ticarət balansını mənfi saldoya doğru yönəlirdi və böyük həcmdə Dollar kütləsi ölkə xaricinə çıxmışdı. 60-cı illər ərzində Avropa ölkələri dollar ehtiyatlarını geri qaytarmaq üçün qızıl sistemə qayıtmaq istəyirdi. Bretton-Vuds valyuta sistemi dünya təsərrüfatının tələblərinə cavab verə bilmirdi. 15 avqust 1971-ci ildə Prezident Nikson qızıl və dollar konversiyasını dayandırdı və üzən valyuta rejiminin yaradılmasına qərar verdi. 1973-cü il mart ayından valyutalar bir birinə qarşı üzməyə başladı. 1971-1973-cü illərdə ABŞ dolları iflasa uğradı. Əsas səbəbləri xarici bazarda ABŞ-ın əvvəlki mövqeyini itirməsi, qızıl ehtiyatlarının azalması, inflyasiyanın güclənməsi, tədiyyə balansının qeyri-sabitliyi sayılırdı. Nəticədə ehtiyat valyutası kimi AFR markası, yapon iyni, SDR və EKYU rol oynamağa başladı. 1972-ci ildə dünya valyuta sisteminin yeni prinsiplərinin işlənməsi və razılaşdırılması ilə məşğul olan xüsusi Komitə yaradıldı.

Dünya valyuta sisteminin müasir inkişaf mərhələsi 1976-cı il Yamaykanın paytaxtı Kinqstonda keçirilən konfrans zamanı iyirmi ölkənin nümayəndəliyi arasında valyuta sistemə dair sazişlərin imzalanması nəticəsində formalaşmışdır. Həmin il bağlanan sazişlərə BVF üzvləri tərəfindən müəyyən düzəlişlər edildi. O andan etibarən sistemin yeni prinsipləri qüvvəyə mindi. Yeni dünya valyuta sistemi **Yamayka valyuta sistemi** adlanmağa başladı. Bu təşkilatın nizamnaməsində 1978-c ilin yazında ikinci dəyişiklik edildi və milli valyutaların məzənnəsinin bazar şərtlərinə uyğun olaraq sərbəst müəyyən olunmasının əsası qoyuldu. Nəticədə bütün ölkələr öz valyuta məzənnəsini sərbəst ("sabit" və ya "dəyişən" məzənnə sistemi

)müəyyən etməyə başladılar.Lakin bu sərbəstlik ümumdünya valyuta sistemində özbaşınalığa yol verilməsi demək deyildi.

Yamayka valyuta sistemi ilə Bretton Vuds valyuta sistemi arasında varislik əlaqəsi mövcud idi. SDR standartı arxasında dollar standartı gizlənirdi.Bretton –Vuds sistemindən miras olaraq dövlətlərarası valyuta tənzimlənməsini həyata keçirən BVF qalmışdı.Qızılın demonetizasiyası (pul funksiyasını itirməsi) prosesinin Yamayka valyuta islahatı ilə başa çatması nəticəsində valyuta sisteminə SDR (xüsusi borclanma hüququ) və EKYU-nun(indi EURO)tətbiq edildi.

Sərbəst valyutaməzənnəsiYamayka sisteminin bəzi **üstünlüklərini** aşkarladı:

- Valyuta məzənnəsinin sərbəst müəyyən olunması tələb və təklifdən asılı olaraq bazarda dəyərin daha obyektiv qiymətləndirilməsinə kömək edirdi;

- valyuta bazarında valyuta məzənnəsinə edilən hər hansı uzunmüddətli təzyiq öz ifadəsini ölkənin tədiyyə balansının tarazlığının pozulmasında göstərir.Ona görə valyuta məzənnəsinin sərbəst müəyyən edilməsi tədiyyə balansının tənzimlənməsinə,ölkənin xarici ödəmələrinin yeni tarazlığa gətirilməsinə yardım edir;

- Sərbəstmüəyyən olunan valyuta məzənnəsi rejiminin tətbiqi ölkənin müstəqil iqtisadi siyasət həyata keçirmək imkanlarını artırır.Xarici amillərin təsirindən azad olmaq ölkədə inflyasiyanın artması təhlükəsi yaratsa da ,pul emissiyasının gücü nəzarət altında aparılması bu təhlükəni sovuşdurmaq imkanı verir.

Sərbəst valyuta məzənnəsi rejiminin aşağıdakı **nöqsanları**var. :

- 1.Bazar hər zaman ölkənin iqtisadi və maliyyə vəziyyətinə adekvat olan valyuta məzənnəsinin müəyyən edilməsini təmin etmir;

- 2.Sərbəst valyuta məzənnəsi rejimi heç də həmişə ölkənin xarici ödəmələrində tarazlığın saxlanmasına xidmət etmir;

- 3.Valyuta məzənnəsinin müəyyən olunmasında verilən sərbəstlik dünya bazarlarında xammal və enerji resurslarının qiymətlərində qeyri-sabitliyin yaranmasını,beynəlxalq ticarətdə bir sıra dəyişikliklər baş verməsini sürətləndirir. Yamayka sazişləri valyuta münasibətləri mexanizminə aşağıdakı **dəyişiklikləri** etdi:

- 1.qızıl-dollar standartının ləğvi təsdiq edildi.Qızıl –deviz standartları əvəzinə SDR standartları yeridildi.Bu yeni beynəlxalq valyuta vahidinin (O.Eminqerin layihəsi üzrə)yaradılması haqqında razılıq 1967-ci ildə BVF-nin üzv ölkələri tərəfindən imzalanmışdır.SDR-in buraxılışı ilə əlaqədar BVF-nin nizamnaməsinə 1-ci dəyişiklik 28 iyul 1969-cu ildə qüvvəyə minmişdi.
- 2.qızılın demonetləşdirilməsi, onun rəsmi qiymətinin aradan qaldırılması və valyutaların qızıla istənilən cür bağlanmasının qadağan edilməsi təsdiq edildi;
- 3.mərkəzi banklara qızılı adi bir əmtəə kimi sərbəst bazar qiymətləri əsasında alıb-satmağa icazə verildi;
- 4.dollar rəsmi olaraq digər ehtiyat valyutalarına (AFR markası, isveçrə frankı, yapon ieni) bərabərləşdirildi;
5. valyuta məzənnələrinin dünya valyuta bazarında tələb və təklif əsasında formalaşması qanuniləşdirildi (BVF və DB çərçivəsində)
- 6.dövlətlərarası valyuta tənzimlənməsi sferası genişləndi;

Avropa Valyuta Sistemi(AVS)-Aİ çərçivəsində valyuta münasibətlərinin tənzimlənməsində xüsusi rol oynayır.Onun formalaşması 1979-cu ilə təsadüf edir.AVS-in məqsədi-inteqrasiya proseslərini stimullaşdırmaq,bölgədə siyasi, iqtisadi valyuta ittifaqının yaradılması,Qərbi Avropanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsidir.İlk illər kollektiv valyuta kimi EKYU işlədilirdi.EKYU-nun hesablanması valyuta səbəbindən istifadə olunurdu.Ölkənin AB-də ÜDM və birlik daxili ticarətdə payı səbətdə valyutanın xüsusi çəkisi ilə müəyyən olunur.Odurki, səbətin tərkibində daima dəyişiklik aparmaqla valyuta münasibətlərində formalaşan uyğunsuzluq aradan qaldırılır. İttifaqa daxil olan üzv ölkələr arasında bağlanan Maastrix razılaşmasına görə EKYU AVRO-nun regional valyutası kimi 1999-cu ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir. AVRO 1 Yanvar 2002-ci il tarixinə kimi nağdsız dövriyyədə işlənilib. Sonralar onu qəbul etmiş Avropa dövlətləri öz milli valyutalarını ləğv edərək bu regional valyutadan istifadə etməyə başlamışlar.

1.2 Beynəlxalq maliyyə sisteminin formalaşmasına nəzəri konseptual baxış

Beynəlxalq ticarət mikroiktisadiyyatın nəzəriyyə və metodlarına əsaslandırsa, Beynəlxalq maliyyə nəzəriyyələri makroiqtisadiyyatın nəzəriyyə və konsepsiyalarından istifadə edir. Beynəlxalq maliyyə dinamik valyutaməzənnəsi, xarici investisiya yatırımları, global maliyyə sistemini və onların beynəlxalq ticarətə təsiri formalarını öyrənən sistemdir.

Valyuta məzənnəsi təyin olunması ilə əlaqədar inkişaf etdirilən nəzəri yanaşmalara nəzər salaq. Bu məzənnədə xüsusilə, dalğalı valyuta kurs rejimində məzənnənin təyin olunması ilə əlaqədar nəzəriyyələri ön plana çəkək. Bu çərçivədə analiz edilən yanaşmalar, altı qrupda cəmləşib:

- (i) Klasik monetar yanaşma-Alicılıq qabiliyyəti nəzəriyyəsi və pulun miqdar nəzəriyyəsi
- (ii) Erken Keynsyanaşması,-Marşall-Lerner-Robinzon qanunu
- (iii) Müasir monetaryanaşma- Faiz dərəcəsi pariteti nəzəriyyəsi
- (iv) Yeni Keynsyanaşması-Mundell Fleming modeli
- (v) Portfeltaşlıq nəzəriyyəsi- Markowitz və Tobinin portfel nəzəriyyəsi
- (vi) Valyuta kursu ilə bağlı yeni yanaşmalar-Optimal valyuta zonası nəzəriyyəsi

Beynəlxalq maliyyədə önəmli nəzəriyyələrə Mundell–Fleming modeli, Alicılıq qabiliyyəti pariteti (AQP) nəzəriyyəsi, Optimal valyuta zonası nəzəriyyələrini göstərə bilərik. Bundan əlavə sabit valyuta kursu nəzəriyyəsi, sərbəst dalğalanan valyuta kursu nəzəriyyəsini misal göstərə bilərik.

Alicılıq qabiliyyəti pariteti (AQP) nəzəriyyəsi beynəlxalq maliyyənin ən geniş yayılmış nəzəriyyələrindən biri olmaqla, valyuta kursunu müəyyənləşdirməyə və ölkələr arasında əmtəə və xidmətlərə çəkilən xərclər baxımından müqayisə aparmağa imkan yaradır. Nəzəriyyə ölkələr arasındakı qiymət fərqlərinin müəyyənləşdiricisi olduğu idxal-ixrac əməliyyatlarının valyuta kursu dəyişikliyinə səbəb olduğunu göstərir. Başqa sözlə AQP bir ölkənin cari hesablarındakı bir əməliyyatın valyuta kursunun müəyyən edilməsində təsirli olduğunu ifadə edir. AQP nəzəri olaraq, bir pul ilə digəri

arasındakı dəyişmə nisbəti, bu pulların ölkədaxili satın alma güclərinə ekvivalentdirsə tarazlıq vəziyyətindədir fikrini irəli sürür. Buna oxşar yanaşmalara 17-ci əsrdə merkantilistlərində də rast gəlinir.

Bu nəzəri yanaşmanın müasir memarı olaraq da G. Cassell göstərilməkdədir. Cassell'in 1916-cı ildə etdiyi işlər ilə nəzəriyyənin açıqlıq qazandığını görürük. Onun etdiyi analizdə qiymət və mübadilə kurslarının mütləq səviyyələrinin deyil, bu səviyyələrdə dəyişmələrin göz qarşısında saxlanılması lazım olduğu söyleneir. O, 1954-cü ildə Gilbert Kravis ilə satın alma gücü pariteti işlərinə başlamışdır. 1968-ci ildə BMT-nin Statistika Ofisi və Pensilvaniya Universiteti beynəlxalq müqayisə vahidi bu işləri dəyərləndirmiş və beynəlxalq müqayisə proqramı yaradılmışdır.

AQP-nin necə hesablanması nəzər yetirərkən əvvəlcə iştirakçı ölkələri və əlaqədar maddə qrupunu təmsil edən və ölkələr arasında müqayisə xüsusiyyətə sahib mal və xidmət səbəti, bütün ölkələrin iştirakı ilə müəyyənləşdirilir. Mal və xidmət səbəti təyin olunarkən nəzərə alınan ölçüləri aşağıdakılardır:

- Seçilən maddələrin mümkün qədər çox iştirakçı ölkədə var olması,
- Seçilən maddələrin ana qruplar səviyyəsində növ və satın alma cəhətdən ölkələri təmsil etməsi,
- Ölkələrin eyni maddəni qiymətləndirdiyindən və müqayisə etdiklərindən əmin olmaları üçün seçilən maddələrin mütləq detallı təriflərinin olması,

Fərqli pul vahidlərinin satın alma gücünü bərabərləşdirən və ölkələr arasındakı qiymət fərqlərini yox edərək beynəlxalq pul vahidlərini ortaq pul vahidinə çevirən bir nisbət olan AQP və bu pariteti ortaya qoyan nəzəriyyəyə görə valyuta kurslarının bazarlarda sərbəst müəyyənləşdirilməsi şəraitində alacağı dəyər, ölkələr arasındakı nisbi qiymət dəyişmə dərəcələrinin bir ölçüsü olacaqdır. Yəni, valyuta kursunun tarazlığı qiymət səviyyələrinin nisbəti ilə xətti bir əlaqəyə malikdir (yəni düz mütənasibdir).

Yuxarıdakı şərtlərə paralel olaraq bu nəzəriyyəyə görə bir mal səbətinin qiyməti dünyadakı bütün ölkələrdə eyni olmalıdır. Beləliklə bir almanın qiyməti New-Yorkda 1 Dollar və Azərbaycanda 1 AZN-ə bərabərdirsə, AZN/Dollar valyuta məzənnəsi 1 AZN olmalıdır. Başqa sözlə, bir malın bütün ölkələrdəki qiymətləri bərabər olmalıdır

(Mütləq AQP-ə görə). Valyuta məzənnələri bu bərabərliyi təmin etmək üzrə artıb azalmalıdır. Hər nəzəriyyədə olduğu kimi bu nəzəriyyədə də müəyyən yanaşmalar mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:

- Nəqliyyat xərcləri yoxdur
- Sığorta xərcləri yoxdur.
- digər əməliyyat xərcləri yoxdur və ya təxirə salınır.
- Ölkələr arasında ticarətə hər hansı bir maneə yoxdur. Mallar iki şəhər arasında necə alqı-satqı əməliyyatlarında iştirak edirdisə və sərbəst şəkildə yer dəyişdirsə, deməli ölkələr arasında da eyni qayda tətbiq edilir.
- Malların hər iki ölkədəki xüsusiyyəti də eynidir.

Göründüyü kimi fərziyyələrdən əhəmiyyətli bir qismi həqiqi fərziyyələr deyil.

Malların hər iki ölkə əlaməti də Alıcılıq qabiliyyəti pariteti nəzəriyyəsinin indiki vaxtda bu qədər əhəmiyyətli olmasını təmin edən bəzi xüsusiyyətlər mövcuddur.

Nəzəriyyənin iqtisadi əhəmiyyətini aşağıdakı kimi sıralamaq mümkündür:

- Nominal və real şoklar ilə birlikdə ortaya çıxan AQP-dən kənarlaşma, real valyuta kursundakı hərəkətlərin açıqlanmasında istifadə edilir;
- Kurs uyumsuzluğunun dərəcəsini müəyyən edir,
- AQP-nin təmin edilməsi, açıq iqtisadiyyat makroiqtisadiyyatdakı fərziyyələrdən biridir,
- AQP, ölkələr arasındakı gəlirlərin müqayisəsi üçün inflyasiya fərqliliklərinin aradan qaldırılmasını qarşısına məqsəd qoyur,

Ölkələr arasında rifah səviyyəsi müqayisəsində bir çox üsuldən istifadə edilir. Hər hansı bir ölkənin digər ölkəyə görə rifah səviyyəsinin müəyyən edilməsində adambaşına düşən milli gəlir(MG) rəqəmləri, bunlar içində ən çox işlədilir. Beynəlxalq səviyyədə müqayisə zamanı dollarla ifadə edilən MG rəqəmlərinin sağlam olmaması və dollarla ifadə edilməsi ünsürünün müqayisədə qeyri-kafi qaldığı gerçəyi danılmazdır.

Beynəlxalq inkişaf müqayisələrində valyuta kursu istifadəsinin bəzi **mənfi** cəhətləri meydana gəlir. Bunları aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik:

- Birincisi, müxtəlif səbəblərdən qaynaqlanan (faiz dərəcələrində dəyişikliklər və

s.) Kurs dalğalanmalarıdır. Valyuta məzənnəsi dalğalanmaları, mal və xidmət həcmində bir dəyişiklik olmamasına baxmayaraq ölkənin bir anda "daha zəngin" və ya "daha kasıb" görünməsinə gətirib çıxarır. Bu cür dəyişikliklər iqtisadi fəaliyyətlə əlaqəli olmadığı üçün iqtisadi böyüməyi əks etdirməyən süni dəyişikliklərdir.

- İkincisi, bir ölkədə istehsal olunan mal və ya xidmətlərin qiymət səviyyəsini əks etdirməməsidir. Valyuta kursu, ticarət edilən mal və xidmətlərin yanında faiz dərəcələri, sərmayə axını kimi faktorlardan da təsirlənir. Xüsusilə İEOÖ-də valyuta məzənnəsinin inzibati qərarların təsirində olması, rəsmi və sərbəst bazar məzənnələri arasındakı fərqliliklər də beynəlxalq müqayisədə valyuta kursu istifadəsini təhlükəli edir.

Müasir monetar yanaşmanın valyuta kursunun təyin olunması ilə əlaqədar ən əhəmiyyətli qatqısı, mal bazarları ilə yanaşı, təhvil-təslim bazarları və gözləmələrini nəzərə almasıdır. Valyuta kursu da yalnız idxal tələbi və ixrac təklifi tərəfindən müəyyənləşdirilirdi. Müasir monetar yanaşma çərçivəsində inkişaf etdirilən modellər, klassik iqtisadi əmələlər çərçivəsində görülə bilər. Bu modellər, klassik əmələdə olduğu kimi, əmək bazarlarının tarazlıqda olduğu, bu səbəbdən istehsalın təkistiqamətli olaraq təyin olunduğu, qiymətlər ümumi səviyyəsinin pul bazarlarında təyin olunduğu və real məzənnənin sabit olduğu, bu səbəbdən də satınalma gücü paritetinin etibarlı olduğunu qəbul etməkdədir. Bu modellər arasında əsas fərq, gözləmələrin meydana gəlməsinə istiqamətli fərqlərdir. Bu əlaqə, xarici və yerli təhvil arasındakı gözlənilən gəlirin bir-birinə bərabər olması vacibliyini göstərməkdə və ***açıq faiz dərəcəsi pariteti*** (uncovered interest rate parity) olaraq bilinməkdədir.

Mundell-Fleming modeli makroiqtisadi nəzəriyyə daxilində beynəlxalq ticarət və beynəlxalq maliyyəni birləşdirir. Bu yanaşma Kanada iqtisadçısı Robert Mundell (1999-cu ildə iqtisadiyyat sahəsi üzrə Nobel mükafatı laureatı) və Britaniya iqtisadçısı Marcus Fleming (1911-1976) tərəfindən 1960-cı illərin əvvəllərində inkişaf etmişdir. Həmin dövrdə hər iki müəllif BVF-nin Araşdırma Departamentinin üzvləri idi və onlar əmələvi Keyns modelini kapital və əmtəə bazarlarının beynəlxalq arena-ya inteqrasiya olduğu açıq iqtisadiyyata doğru genişləndirdilər. Bunun nəticəsində də Mundell-Fleming modeli (Fleming 1962 Mundell 1963) ərsəyə gəldi. IS-LM-BoP

modeli olaraq tanınan Mundell-Fleming modeli ilk olaraq Robert Mundell və Marcus Fleming'in müstəqil ortaya qoyduğu iqtisadi bir modeldir. Model, IS-LM modelinin bir uzantısıdır. Ənənəvi IS-LM Modeli, qapalı iqtisadiyyatdan bəhs edirdisə, Mundell-Fleming modeli isə açıq iqtisadiyyatı təsvir edir. Burada göstərilir ki, açıq iqtisadiyyat beynəlxalq maliyyə bazarlarında istədiyi qədər borc alıb-verə bilər. Mundell məqaləsində göstərir ki, model Sürix, Brüssel və oxşar ölkələrdə tətbiq edilə bilər.

R. Mandell 1963-cü ildə yazdığı əsərində bu fərziyyəni niyə etdiyini göstərir^[1]:

“Əldə etdiyim nəticələri mümkün olan ən sadə şəkildə əks etdirmək və siyasi məsələləri ən kəskin şəkildə önə çıxarmaq üçün, bir iqtisadiyyatın dünya səviyyəsində müəyyənləşən faiz dərəcəsindən fərqli faiz dərəcəsi təqdim edə bilmədiyi vəziyyətdəki tam kapital hərəkətliliyi fərziyyəsini irəli sürürəm. Bu fərziyənin vəziyyəti şışirtməyi düşünülə bilər, amma bu beynəlxalq maliyyə əlaqələrinin təsirinin əhəmiyyətini ən yaxşı şəkildə göstərir”.³

Modelə dair əsas yanaşmalar aşağıdakılardır:

1. Spot və Forward valyuta kursları eynidir, və mövcud olan mübadilə kursunun qeyri-müəyyən müddətdə mövcud olması gözlənilir;
2. Fixed valyuta kurs sistemində daxili qiymət səviyyəsi sabit saxlanılır, yerli məhsullara təklif isə elastik olur;
3. Gəlirlə birlikdə, vergilər və yığım da artır;
4. Ticarətin tarazlığı ancaq gəlir və mübadilə kursundan asılıdır;
5. Kapitalın mobilliyi mükəmməldir və qiymətli kağızlar ideal əvəzedici sayılırlar. Bu sistemdə investorların riski neytral nöqtəyi nəzərdən çıxış edir. Buna görə də pula olan tələb gəlir və faiz dərəcəsinə, investisiyaya olan tələb isə faiz dərəcəsinə bağlıdır;
6. Sözü gedən ölkə o qədər kiçikdir ki, xarici gəlirlərə və ya dünya faiz dərəcələrinə təsir göstərmir.

Mundell-Fleiming modelinə əsasən aşağıdakı tənliklər yaranır:

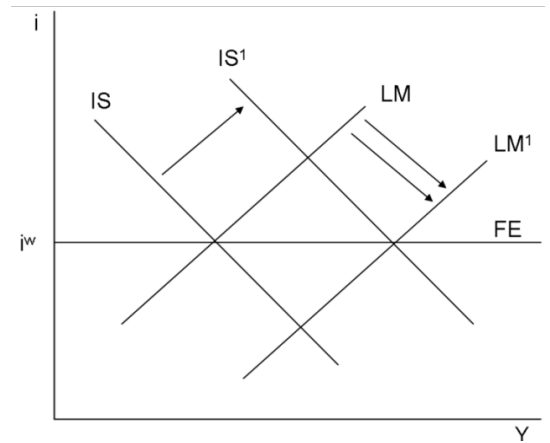
İS ayrısı:

³N. Gregory Mankiw. **Makroekonomi** .6-cı baskı. Editor: Ömer Faruk Çolak. Ankara. 2014. [ISBN 978-605-4160-38-9](#). Səh. 375-418

$Y=C+I+G+NX$ Burada NX –xalis ixracı, Y - ÜDM-i, I –fiziki investisiyanı, C -istehlakı, G - dövlət xərclərini və vergiləri bildirir.

LM əyrisi:

$\frac{M}{P} = L(i, Y)$ Burada M - nominal pul kütləsini, P - qiymət səviyyəsi, i -nominal faiz dərəcəsi, L - lik-vidliyi bildirir. Yüksək faiz dərəcəsi və ya aşağı gəlir (ÜDM) səviyyəsi pula tələbi aşağı salır.

Qrafik 1. **Mundell-Fleiming modelinə**

BoP yəni (FE-Ödəniş balansı)əyrisi:

$BoP=CA+KA$ -Bunun izahı belədir. Ödəmə balansı yəni BoP bərabərdir CA (cari hesab) üstəgəl KA (kapital hesabı)

İS komponentləri

$C=C(Y-T)(y, i-E(\pi))$ burada $E(\pi)$ gözlənilən inflyasiya dərəcəsidir. Yüksək birbaşa gəlir və ya aşağı real faiz dərəcəsi (İnflyasiya zamanı nominal faiz dərəcəsi minus gözlənilir) yüksək istehlak xərclərinə gətirib çıxarır.

$I=I(i-E(\pi)Y_{t-1})$ Bu bərabərlikdə Y_{t-1} ÜDM-in əvvəlki periodudur. Yüksək gəlir və ya daha yüksək investisiya xərcləri üçün aşağı real faiz dərəcəsi müəyyən edilir.

$NX=NX(E, Y, Y^*)$ Burada E - nominal valyuta kursu, Y -ÜDM və Y^* - xarici ticarət ortaqları olan ölkələrin toplam ÜDM-idi xarici ticarət ortaqları olan ölkələrin toplam ÜDM-idir. Ümumdaxili məhsul idxalatda daha çox sərf etməyə və dolayısıyla xalis ixracatın düşməsinə səbəb olur;

Ödəniş balansı komponentləri:

$CA=NX$ Yəni cari hesab sadəcə idxalat və ixracatdan ibarətdir.

$KA=Z(i-i^*)+k$ Burada i -xarici valyuta məzənnəsi, K -maliyyə kapital axınlarının ekzogen, Z –kapitalın mobillik dərəcəsini göstərir

"Mandell-Fleminq" modelinə görə, tam kapital hərəkətliliyinin hökm sürdüyü kiçik açıq iqtisadiyyat aşağıdakı iki bərabərliklə ifadə edilir^[1]:

$$Y = C(Y - T) + I(r^*) + G + NX(e)$$

Markowitz (1952) və Tobin (1958, 1961, 1969)-in portfel nəzəriyyəsi və pul tələbi analizlərinin açıq iqtisadiyyata uyğunlaşdırmasının nəticəsi olaraq inkişaf etdirilən portfel tarazlığı yanaşması, yeni pul və yeni Keynes nəzəriyyələrin əksinə, daxili və xarici pul xarici varlıqların tam iqamə olmadığı fərziyyəsini qəbul edir. Tobin tərəfindən inkişaf etdirilən pul tələbinə portfel tarazlığı yanaşması, fərdlərin sərvətlərinin real mallar, nağd pul və təhvillərdən meydana gəldiyini qəbul edir. Hər bir varlığa olan tələb, yalnız aktivin gəlir dərəcələri tərəfindən deyil, eyni zamanda, digər iqamə varlıqların gəlir dərəcələri tərəfindən müəyyənləşdirilir. Buna görə, hər hansı bir varlığa olan tələb, özünün faiz dərəcəsi ilə eyni, digər varlıqların faiz dərəcəsi ilə tərs istiqamətdə dəyişir. Iqamə varlıqların faiz dərəcələri artdıqda pul tələbi azalmaqda, bu faiz dərəcələri azaldığında isə artmaqdadır. Ayrıca, digər varlıqlara olan tələb də eyni şəkildə dəyişməkdədir. Ümumi olaraq, pul daxil hər hansı bir varlığa olan tələb, birdən çox faiz nisbətinin (ya da gəlir nisbətinin) funksiyasıdır. Bu yanaşmanın bir nəticəsi olaraq, hər hansı bir varlığın təklifindəki dəyişiklik, digər varlıqların da gəlir nisbətinə təsir edir. Hər hansı bir varlığın gəlir nisbətindəki dəyişiklik, bütün varlıqların portfeldəki nisbətinin dəyişməsinə səbəb olur. Portfel tarazlığı yanaşmasının üstün xüsusiyyətlərindən biri, Keynezyen ənənədə olmasına baxmayaraq, yeni klassik iqtisad ənənəsinə də uyğunlaşabilməsidir. Hər iki ənənə çərçivəsində də ələ alındığı zaman, valyuta kursu dinamikası ilə əlaqədar əldə olunan nəticələr bir-birlərindən çox da fərqlilik yaratmır.

Optimal valyuta zonası nəzəriyyəsi. Mundell, McKinnon və Kenen tərəfindən ərsəyə gələn optimal valyuta zonası nəzəriyyəsi müəyyən bir ərazidə formalaşan pul birliyinin fayda və zərərlərini analiz edən yanaşmadır.

Mundell “optimal” sözünü müəyyən bir ərazidə daxili və xarici iqtisadi tarazlığı təmin edən rejim mənasında işlətməmişdir. Onun fikrinə görə “zona” anlayışı coğrafi mənada bir zona deyil. İqtisadi mənada “zona homojen məhsulların istehsal edildiyi, texnologiya və məlumatların eyni səviyyədə yer aldığı bir məkandır. Tək bir valyuta-tanın mövcud olduğu valyuta zonası bölgədəki pul siyasətlərinin tək bir mərkəzləşdirilmiş bank tərəfindən idarə edildiyi zonadır. Başqa sözlə desək, üzv

ölkələr mone-tar siyasəti tətbiq etməkdən imtina etdiyi halda, vasitəçi siyasət olaraq fiskal siyasət tətbiq edilir. Beləliklə valyuta zonası sabit kurs sistemi işlətdiyi halda digər zonalarla birlikdə elastik valyuta kursuna sahib olur. Nəticədə optimal valyuta zonası nəzəriyyəsinin tərəfdarları sabit valyuta kursu sisteminin yüksək mobilliyə malik olduğu bölgədə daha uyğun olacağını iddia edirlər.

Nəzəriyyə bir qrup ölkənin beynəlxalq valyuta dəyərini müəyyən edilən sabit kurs üzərindən, üzv ölkələrin valyuta dəyərinin üzv olmayan ölkələrin valyutası qarşısında sərbəst dalğalanan kurs sistemi tətbiqinə əsaslanır. Mundell, "optimal valyuta zonasını" ortaq pulun faydalarının zərərini aşdığı bölgə kimi tanıdır. Bu nəzəriyyəyə görə tək valyutanı işlədən ölkə sayı artar və tək valyuta bölgəsi genişlənsə, tək valyutanın təmin edəcək faydaları azalır və buna qarşı mənfi təsirləri artar. Müsbət təsirlərin mənfi təsirlərdən fərqi ən yüksək edən zona böyüklüyünə "Optimal valyuta zonası" adı verilir.

Optimal valyuta zonası ilə birlikdə valyuta birliyinin təmin etdiyi başlıca faydalar: aşağı inflyasiya, kurs dalğalanmalarından yaranan riskləri minimumlaşdırmaq üçün çəkilən xərclərə qənaət edilməsi, birdən çox valyutanın istifadəsinin səbəb olduğu əməliyyat xərclərinin aradan qalxması, valyuta bazarlarına edilən müdaxilələrdə çəkilmiş xərclərin aradan qalxması və siyasi niman-intizami təmin etməkdə bazar mexanizminin artan gücüdür.

Optimal valyuta zonasının yaradılması üçün, Mandell, McKinnon, Kenen və Salvadoryanaşmasına görə əsas şərtlər aşağıdakılardır:

- Valyuta zonasında iştirakçı ölkələrin iqtisadi gücünün bir birinə yaxın olması;
- Birliyi formalaşdıran ölkələrin məruz qalabilecekləri şokların simmetrik olması;
- Ortaya çıxabilecek şoklara qarşı makroiqtisadi uyğunluğun, iş gücü mobilliyinin, real qiymət elastikliyi və maliyyə federalizmi vasitəçiliyi ilə təmin edilmə dərəcəsinin yüksək olması
- Üzv ölkələrin qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin önəmli bir səviyyədə olması, ölkələrin ÜDM-ində xarici ticarətin vacib bir paya sahib olması
- Maliyyə integrasiyası və bölgələrarası gəlir transferləri

1.3 Müasir dövrdə beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin xüsusiyyətləri

Müasir beynəlxalq maliyyə sistemi — müxtəlif ölkələrin arasında mövcud razılaşmalarla möhkəmləndirilmiş dünya pul münasibətlərinin stabil təşkil olunmuş formasıdır.

Beynəlxalq maliyyə sisteminin strukturuna aşağıdakılar daxildir :

1. **Dünya pul əmtəəsi**-dünya valyuta-pul münasibətlərinin ifadəsi kimi xidmət edir. Birinci belə ekvivalent kimi qızıl sayılırdı. Daha sonralar müxtəlif ölkələrin şirkətləri arasında müxtəlif hesablaşmalar zamanı dövlət bank veksellərini, depozit qəbzlərini və kredit pulunun başqa formalarını istifadə etməyə başladılar. Yetmişinci illərdə belə alət kimi beynəlxalq (SDR) və regional birləşmə pulundan(EKYU) istifadə etməyə başladılar. Ödəmə alətlərinin ümumi sistemi beynəlxalq likvidlikdir. Ona qızıl, beynəlxalq pul və valyutaların ehtiyatları daxil olur, hansılar ki, dönmənin xüsusiyyətinə malikdirlər.
2. **Valyuta kursu** – bir ölkənin pul vahidinin başqa ölkənin pulunda ifadə edilən qiymətidir.
3. **Valyuta bazarları**. Qızıl bazarı belə bazarın birinci nümunəsi idi. Onun satışı rəsmi qiymət üzrə həyata keçirilirdi. Rəsmi qiymət anlayışı beynəlxalq razılaşmalarla müəyyən edilir.
4. **Beynəlxalq valyuta-maliyyə kredit təşkilatları**. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının müasir sistemi Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən tənzimlənir, hansı ki, dövlətlər-arası əməkdaşlığa və dünya maliyyə problemlərinin effektiv idarə edilməsi üçün biznes güclərinin birləşməsinə kömək etməyə yönəlmişdir. Məsələn beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından olan BVF valyuta ehtiyatlarının nəzarəti həyata keçirir, valyuta mübadiləsinin normalarına riayət etmə üçün şərait yaradır, valyuta məhdudiyyətlərinə mane olur, ödəmə balansının saxlanılması məsələlərində müvəqqəti problemləri həll edir , milli iqtisadiyyatlara kredit verilməsini həyata keçirir. Əhəmiyyətli rol oynayan digər beynəlxalq maliyyə təşkilatlara Dünya Bankı qrupu, Beynəlxalq Hesablaşma Bankı, Avropa İnvestisiya Bankı və s. göstərə bilərik.

Beynəlxalq Valyuta fonduna giriş zamanı hər dövlət 250 səs hüququna malik olur. Bundan başqa, hər bir ölkə 400 000\$ verilmiş kredit vəsaiti hesabına daha bir səsi ala bilər. İndi daha çox səs hüququna malik ölkələr ABŞ (19,3%), İngiltərə (6,7%), Almaniya (5,5%), Fransa (4,8%), Yaponiya (4,6%) sayılır.

Hər bir iştirakçı ölkə qızıl ehtiyatları həcmində avtomatik BVF-dən borc ala bilər. Əgər ölkə kreditor rolunda çıxış edirsə, BVF tərəfindən lazım olan valyuta tam həcmdə ölkəyə təqdim olunur. Belə borcların əldə edilməsi ölkənin daxili valyuta ehtiyatlarının artırılmasına deyil, büdcə kəsrinin qapadılmasına yönəlib. Beynəlxalq Valyuta Fondu vasitəsilə kredit əməliyyatı ənənəvi kredit anlayışından fərqlənir, çünki o dövlət valyuta vəsaitlərinin lazımlı valyutaya mübadiləsinə əks etdirir. Belə əməliyyat – Beynəlxalq Valyuta Fondunun tranşı adlanır. Nəticə kimi belə vəziyyətdə kreditin qaytarılması BVF-nin kreditorunun pul vahidlərindən istifadəylə həyata keçirilə bilər. Fondun 1-ci kredit payı $\frac{1}{4}$ dən $\frac{1}{2}$ ə qədər valyuta kreditlərinin ayrılmasına yönəlir ki, bu zaman fond hesab edir ki, dövlət müstəqil şəkildə ödəmə defisitinin mövcud problemlərinin öhdəsindən gələ bilər. Kreditlərin təqdim olunmasında 50%-dən 125%-ə qədər kvota prosedurun artan çətinliyiylə fərqlənir. Belə borcları BVF yalnız zəmanət olduğu halda verir ki, onlar fondun lazımlı istiqamətlərinə yönəlmiş olsun. Fondun mövqeyi inkişaf proqramlarının təminatı üçün kreditlərdən istifadəni çıxarır. Tranşın ayrılması kredit alanının dövlətinin ödəmə balansının yaxşılaşmasına yönəldilmiş dövlət sabitləşdirmə proqramlarıyla bağlıdır.

Digər tələblərin siyahısına aşağıdakılar daxil ola bilər:

- Dövlət valyutasının devalvasiyası;
- Maaşların dondurulması;
- Hökumət maddi yardımlarının (subsidiyaların) ləğvi;
- Vergi qoymanın payının artımı;
- Dövlətin kredit əməliyyatlarının ölçülərinin azalması;
- Xarici biznesin daxili bazara girişinə kömək edilməsi.

Borcun ümumi məbləği bir neçə hissəyə bölünür. Növbəti hissənin ayrılması Beynəlxalq Valyuta Fondunun müəyyən tələblərinin icrasından sonra edilir. Adətən Fondun

borcları üç ildən beş ilə qədər verilir. BVF-də şəxsi nizamnamə fondundan əlavə inkişaf etmiş ölkələrə borcların ayrılması üçün ixtisaslaşdırılmış fondlar mövcuddur. Fondun üzvləri Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankına giriş haqqında qərar qəbul edə bilirlər. Nizamnamə belə dövlətlərin BYİB fonduna cəmi 10% şəxsi kvota daxil etməyi öhdəsinə qoyur ki, onun da 1% qızıl və 9% milli məzənnədə əks olunur. Kreditlərin ödənilməsi üçün valyutanın çatışmazlığı müşahidə olunarsa BYİB daha 90% kvota tələb edir. BYİB-nin əsas vəzifəsi inkişaf məsələlərində yardım etmədən ibarətdir. Ölkələrə və Mərkəzi Banklara kredit vəsaitləri ayırır. Belə kreditlərin təyinatı hökumət və Mərkəzi Bankın zəmanəti ilə iqtisadi inkişaf proqramlarının maliyyələşdirilməsindən ibarətdir. Borcun verilməsi şərtlərindən birinə BYİB-nin ekspert komissiyası tərəfindən proqramın effektivliyinin müsbət qiymətləndirilməsi aiddir. Ayırılmış kreditlərdən istifadə mərhələli və məqsədyönlü olmalıdır. Borcların çox hissəsi Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı aqrar sektorda istehsalın və ya biznesin inkişafına yönəlir. Kreditlər əsasən 15 ildən 25 ilə qədər verilir.

BYİB 2 əsas filiala malikdir:

- Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK, 1956-cı ildə təşkil edilmişdir),
- Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA, 1960-cı ildə təşkil edilmişdir).

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının əsas məqsədi hökumət zəmanəti olmayan şəxsi biznesin inkişafına kredit verilməsindən ibarətdir. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasının məqsədi zəif inkişaf edən və kasıb ölkələrə daha uzun müddətə və aşağı faiz dərəcəsi ilə kredit verilməsindən ibarətdir. Ayırılmış borc vəsaitləri güzəştli proqramlar üzrə seçilir. BYİB, BİA və BMK, İnvestisiya Zəmanətləri üzrə Çoxtərəfli Agentlik və Mübahisələrin Həlli Üzrə Beynəlxalq Mərkəz Dünya Bankı qrupunu təşkil edir.

Amerika valyutasında yığımlar Avropa valyuta sisteminin (AVS) kredit portfelini formalaşdırır. Bu fondun qısamüddətli borclar üçün nəzərdə tutulmuş həcmi 14 mlrd EKYU və orta müddətli layihələri üçün isə – 11 mlrd EKYU təşkil edir.

AVS iştirakçıları üçün borcların 3 variantı əlçatandır :

1. Mərkəzi Banklar tərəfindən "SVOP" proqramı üzrə seçilən 45 gündən çox olmayan qısamüddətli borclar. Belə borclar üzrə faiz dərəcəsinin hesablaması AVS üzvlərinin Mərkəzi Banklarının faiz dərəcəsi əsasında aparılır;

2. 90 gün müddətinə müəyyən edilmiş qısamüddətli borclar. Hər ölkənin özünün "debitor kvotası" və "kredit kvotası" var;

3) Bir milyard EKYU-dan çox olmayan orta müddətli borclar. 3% pay üzrə bərabər hissələrə ayrılır. Belə borclar AVS-in başqa dövlətlərinin rəqabət mövqelərinə ziyan vurmamaq şərtlə, infrastrukturun inkişafı üzrə proqramların təminatı üçün istifadə oluna bilər.

Dövlətlərarası əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə və beynəlxalq maliyyə, valyuta və kredit münasibətlərinə dövlətlərin daha aktiv cəlb edilməsinə imkan yaradan beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq maliyyə sisteminin maliyyə-siyasi bazasının əsas elementidir. Öz sərəncamında valyutanın əhəmiyyətli həcmələrinə malik olaraq, onlar dünya iqtisadiyyatının inkişafına təsir üçün effektiv lingləri alır və müxtəlif dövlətlərdə biznesin inkişafı şərtlərini müəyyən edə bilərlər. Həmçinin təşkilatların beynəlxalq maliyyə münasibətlərinə təsiri danılmazdır. Təşkilatların bu kateqoriyasına aiddir:

1) **Beynəlxalq Hesablaşma Bankı**-1930-cu ildə təşkil edilmişdir və hazırda 58 ölkəni birləşdirir. Bu təşkilatın hədəfi beynəlxalq maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi sahəsində milli Mərkəzi Bankların effektiv əməkdaşlığına kömək etməkdir.

4) **"Paris klubu"**. Beynəlxalq qeyri-formal təşkilat kimi "Paris Klubu" 1956-cı ildə təşkil edilmişdi. Ona kredit verməni həyata keçirən Avstraliya, Avstriya, Belçika, İngiltərə, Almaniya, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Kanada, Hollandiya, Norveç, ABŞ, Rusiya Federasiyası, Finlandiya, Fransa, İsveçrə, İsveç, Yaponiya kimi dövlətlərin banklarının nümayəndələri daxil olurlar. Beynəlxalq təşkilat "Paris klubu" kreditörləri ölkələrin borc problemlərinin həlliylə məşğul olur.

5) **"London klubu"** beynəlxalq qeyri-formal bank-kredit təşkilatlarından biridir. Əsas vəzifəsi borclar üzrə məsələlərin həllindən ibarətdir. Klubun birinci iclası 1976-cı ildə şəxsi kreditörlerden əvvəl Zair borc məsələlərinin müzakirəsi üçün olub. London klubunun fəaliyyəti hədəflər üzrə Paris klubunun fəaliyyətinə oxşardır. Fərq ondan ibarətdir.

rətdir ki, Paris klubu mərkəzi bankların nümayəndələrinin və ölkə-kreditörların maliyyə nazirlərinin şəxsində dövlət-kreditörları birləşdirir, London klubu isə qeyri-dövlətləri və kommersiya bankları birləşdirir. Müxtəlif ölkələrdən təxminən 1000 bank London klubunun üzvüdür.

Beynəlxalq maliyyə sisteminin inkişafının 4 əsas istiqaməti aşağıdakılardır:

1) Maliyyə bazarlarının və investisiya institutlarının nizamə salınması üçün:

- Beynəlxalq maliyyə sisteminin gücləndirilməsi, inkişafı və bank sistemlərinin idarə standartlarının tətbiqi, birja və digər maliyyə institutları ilə maliyyə təşkilatları arasında islahatların keçirilməsi;
- beynəlxalq audit standartları, mühasibat uçotu, ödəniş sistemləri və iflas prosedurlarının qarşısını almaq istiqamətində maliyyə sisteminin infrastrukturunun gücləndirilməsi. Tələb olunan bank kapitalının qiymətləndirilməsi üçün Basel standartlarının istifadə olunması;
- Kredit vəsaitlərinin daha effektiv tətbiqiylə qiymətli kağızlar və investisiya bazarının nizamə salınması texnologiyalarının hazırlanması;
- Ofşor fəaliyyətinə beynəlxalq qaydaların tam tətbiq edilməsi üçün şərait yaradılması

2) İqtisadi siyasət:

- Daxili bazarların fəaliyyətinin və inkişaf edən ölkələrin bazarlarında obyektiv valyuta tənzimlənməsi üçün ən əlverişli şəraitin üzə çıxardılması, beynəlxalq maliyyə yerdəyişməsi üçün nəzarət edən vasitələrin hazırlanması;
- dövlət və özəl biznes üçün daha effektiv dəstəyin təmin edilməsi, sosial ödənişlərin obyektiv bölüşdürülməsi mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi;
- Böhran dövründə maliyyə itkilərinin azaldılması, həmçinin cəmiyyətin ən həssas seqmentlərinin müdafiəsinə yönəlmiş siyasətinin formalaşması;
- Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının o cümlədən özəl və dövlət sektorunun açıqlıq dərəcəsinin artması.

3) Beynəlxalq maliyyə institutlarının fəaliyyəti:

- iqtisadi böhranın təsirlərinin yaşandığı dövrdə investorların ölkələrə etimad səviyyəsini artırılması;

- İnkişaf etmiş ölkələrdə krizisin inkişafının qarşısının alınması;
- Potensial böhran risklərinin azaldılması, ölkələrin iqtisadiyyatına onların nüfuz etmə dərinliyinin zəiflədilməsi;
- Krizis prosesindən çıxış yolu kimi maliyyə xərclərinin azaldılması;
- Gələcəkdə yarana bilən böhran prosesləri zamanı investorların potensial itkilərin azaldılması;
- Qlobal bazarın xeyirləri və kapitalın mobilliyindən effektiv istifadə edən beynəlxalq maliyyə sisteminin formalaşması; Hansı ki, riskləri minimallaşdırır və cəmiyyətin ən zəif təbəqələrinin müdafiəsini təmin edir;
- Beynəlxalq maliyyə sisteminin inkişafına dair islahatların keçirilməsi;
- Böhran proseslərinin qarşısının alınması və iqtisadi böhranlar haqqında proqnozların tərtib edilməsi və onların öhdəsindən gəlmə yollarının hazırlanmasına şəxsi biznesin cəlb edilməsi üsullarının formalaşma mexanizmlərinin təsirinin artması;
- Kapital hərəkəti və maliyyə sferasında dövlətlərin Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən daha effektiv monitoring siyasəti
- Dövlətlər səviyyəsində makroiqtisadi siyasətin yaxşılaşdırılması.

4) Yeni beynəlxalq strukturların yaradılması:

- xüsusi çoxmillətli təşkilat yaratmaq və ya inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr tərəfindən inflyasiyanın aradan qaldırılması və makroiqtisadi siyasətin daha səmərəli əlaqələndirilməsi üçün mövcud beynəlxalq maliyyə qurumlarının səlahiyyət səviyyəsini artırmaq və müxtəlif təbəqələrinin məşğulluğunun artırılması;
- Unifikasiya edilmiş qaydaların hazırlanmasına və təşkilatların nəzarətinə yönəldilmiş beynəlxalq nizama salan maliyyə sistemini formalaşdırmaq. Bu istiqamətdə xüsusi çəkisi olan G-7 ölkələrin maliyyə orqanlarına rəhbərlik edən nümayəndələrlə inkişaf edən iqtisadiyyatlı dövlətlər, nizama salma siyasətinin reallaşdırmasına həsr edilmiş forumların keçirilməsinin gedişatında beynəlxalq maliyyə institutları ilə daimi görüşlər keçirir.

Dünya valyuta bazarı BİM-in maliyyə sistemlərinin əhəmiyyətli əlaqəsini təşkil edir. Onun müasir inkişafı aşağıdakı tendensiyalarla səciyyələnir:

Valyuta əməliyyatlarının yayılması. Bu gün risklərin sığortası məqsədi ilə keçirilən valyuta əməliyyatlarının artımının dünya tendensiyası izlənilir. Belə valyuta əməliyyatlarının dünyada artması məcmu halda ticarət və maliyyə sazişlərinin nisbətinin qlobal dəyişikliyinə səbəb olur. Burada həmçinin kommersiya və arbitraj əməliyyatlarının genişləndirilməsi tendensiyası saxlanılır.

Valyuta kurslarının qeyri-sabitliyi. Əvvəlki kimi ən çox ticarət edilən valyuta cütlüyü Avro-dollar olaraq qalır. Bu alət bütün pul dövriyyəsinin 28%-ni təşkil edir və Forex maliyyə bazarında bu valyuta cütlüyü üzrə gün ərzində bağlanan sazişlər orta hesabla 1 trilyon ABŞ dollarını keçir. Bununla yanaşı, qlobal valyuta bazarında cəmi əməliyyat zamanı dolların payı davamlı ilbəil azalır.

Böyük Britaniyanın birinciliyi. London əvvəlki kimi əsas beynəlxalq maliyyə mərkəzi statusunu saxlayır. Foreks bazarında Birləşdirilmiş Krallığın paytaxtının payına ümumi ticarətin 36,7% düşür ki, o da 1 853,6 milyard ABŞ dolları təşkil edir. Böyük Britaniya ildən ilə maliyyə bazarının bu segmentində öz mövqelərini bərkidir. Onun ardınca ABŞ, daha sonra Yaponiya və Sinqapur fərqlənir.

İştirakçılar strukturunun dəyişikliyi. Hal-hazırda Forex bazarına daxil olan ən aktiv oyunçular banklar deyil, pensiya fondları, sığorta şirkətləri, hedding-fondları və başqa müəssisələr sayılır. Beləliklə, bu gün böyük miqdarda qeyri-bank maliyyə təşkilatının (broker firmaları, investisiya şirkətləri) yaranması həmçinin fizi-ki şəxslər hesabına bazarın iştirakçılarının sayının artımında tendensiyası müşahidə olunur.

Dünya valyuta bazarlarının köməyi ilə beynəlxalq hesablaşmaların operativ keçirilməsi təmin olunur, həmçinin kredit və maliyyə bazarları ilə qarşılıqlı əlaqə qurulur. Valyuta bazarları dövlət və kommersiya banklarının, o cümlədən müəssisələrin maliyyə ehtiyatları ilə doldurulması üçün istifadə olunur. Forex bazarında işləmə mexanizmi dünyanın ayrı-ayrı ölkələri tərəfindən makrosəviyyədə tənzimlənir.

Müasir dünya valyuta bazarları növbəti əsas xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

1) Dünya iqtisadi əlaqələrinin qloballaşması əsasında valyuta bazarlarının beynəlmillə xarakteri, əməliyyatların və hesablamaların həyata keçirilməsi üçün elektron əlaqə vasitələrinin geniş istifadəsi.

- 2) Gün ərzində dünyanın bütün hissələrilə fasiləsiz əməliyyatların aparılması;
 - 3) Valyuta əməliyyatlarının unifikasiya edilmiş xarakteri.
 - 4) Sığortalamanın köməyi ilə valyuta və kredit risklərindən qorunmaq üçün valyuta bazarında əməliyyatlardan istifadə.
 - 5) Spekulyativ və arbitraj əməliyyatlarının böyük payı, hansı ki, kommersiya sazişləri ilə bağlı valyuta əməliyyatlarını dəfələrlə üstələyirlər. Valyuta spekulyantlarının sayı kəskin artır və o yalnız banklar, maliyyə-sənaye qrupları və TMK-ları deyil, həm də bir çox başqa iştirakçı, fiziki və hüquqi şəxsləri özündə birləşdirir.
 - 6) Valyuta kurslarının fundamental iqtisadi amillərdən asılı olmayandəyişkənliyi; Müasir dövrdə dünya valyuta bazarı aşağıdakı **funksiyaları** yerinə yetirir:
 - Beynəlxalq hesablaşmaların vaxtlı-vaxtında həyata keçirilməsini təmin edir;
 - Valyuta və kredit risklərindən müdafiə üçün imkan yaradır;
 - Dünya valyuta, kredit və maliyyə bazarlarının qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir;
 - Dövlət, bank və müəssisələrin valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyası üçün imkan yaradır;
 - Tələbatın qarşılıqlı təsiri və valyutaların təklifi əsasında valyuta kurslarının bazarda tənzimlənməsini həyata keçirir;
 - Dövlətin iqtisadi siyasətinin hissələri kimi valyuta siyasətinin reallaşdırmasına imkan yaradır. Dövlətlərarası razılaşmalar çərçivəsində makroiqtisadi siyasətin hədəflərinin reallaşdırması məqsədi ilə müxtəlif dövlətlərin uyğunlaşdırılmış hərəkətlərinin reallaşdırmasına imkan verir.
 - Arbitraj əməliyyatları hesabına spekulativ gəliri əldə etmək üçün valyuta bazarının iştirakçılarna imkan yaradır.
- Həcminə görə valyuta bazarındakı əməliyyatlar maliyyə bazarının başqa seqmentlərini əhəmiyyətli dərəcədə üstələyir. Hazırda gün ərzində valyuta əməliyyatlarının həcmi 5 trilyon dolları ötüb keçib.

Son dövrlər **ümumdünya valyuta bazarında aktual cərəyanlar** aşağıdakılardır:

- 1) Avrozonada Avronun zəifləməsinə səbəb olan iki vacib məsələ var:
 - a) Yunanıstan böhranı və həmin ölkənin Avrozonadan çıxma ehtimalı;

b) Avropa MB-nin “yumşaq kəmiyyət siyasəti” çərçivəsində bazara ayda 60 mlrd.

Avro buraxacağı fərziyyəsi

2) İsveçrə MB-ı dünyanın ən qədim valyutalarından biri sayılan(CHF)İsveçrə frankının məzənnəsinin süni saxlanması siyasətindən imtina etməsi.Məsələn deyə bilərik ki,16 aprel 2017-ci il statistikasına əsasən 1 frank – 0.94 avroya kimi ucuzlaşıb;

3) Bütün dünya ABŞ-dan, yəni, FED-dən faiz artırmasını gözləyir, əgər FED uçot dərəcəsinə heç olmasa 0,25% artırsa, dollar daha da bahalaşacaq, bütün valyutalara qarşı dəyər qazanacaq;

4) Asiya nəhəngləri (Çin və Yaponiya) bilərək öz valyutalarını ucuzlaşdırmaq siyasəti aparırlar ki, ixracatçılara dəstək olsunlar.Bunun nəticəsində də daha çox ixrac edə bilsinlər və sonda dolların bahalaşmasına gətirib çıxarsın.

Respublikamızın maliyyə valyuta siyasətinə gəldikdə isə, AR MB-ı 2015-ci ildə qeyri-neft sektorunun ixracatının artırılmasına yardım göstərmək və iqtisadiyyatın çoxşaxəli modelə keçməsinə kömək etmək üçün yumşaq devalivasiyaya keçmişdir. Azərbaycanda qeyri-neft sektoru çox aşağı səviyyədədir. İxracda payı 2%-dən çox deyil, hökumətimizin "qeyri-neft sektoru" dediyi təmir-tikinti sahəsidir ki,o da neftə görədir: Neftdən gələn gəlir ARDNF-yə yönəlir,büdcədə toplanan vəsaitdən isə təmir –tikintiyə istiqamətlənir, beləliklə də ölkəmiz üçün qeyri-neft sektorunun inkişafı daha çox neft sektorunun inkişafından asılıdır.

Ölkəmizdə manatın yumşaq devalivasiyanın tətbiqinə keçməsində əsas faktorlar neftin ucuzlaşması və ölkəyə daxil olan maliyyə vəsaitlərinin azalması olmuşdur.Məsələn, başqa ölkədə işləyib qazandığı vəsaitə Bakıda daşınmaz əmlak alan bəzi iş adamları, orada öz bizneslərini ayaqda tutmaq üçün həmin mülklərini satıb, dollara çevirib, yaşadıqları ölkəyə aparırlar.Son iki ildir ki,manata olan təsirlər ciddi şəkildə artıb, hökumət məhz bu səbəbdən yumşaq devalivasiyaya keçmək qərarı alıb.Daha sonra üzən məzənnə rejiminə keçib.

Hazırda dünya valyuta bazarlarının xüsusilə də **Foreks bazarının** rolu getdikcə artır. Foreks beynəlxalq banklararası bazardır. Əməliyyatlar mərkəzi banklar, kommersiya bankları, investisiya bankları, broker və dilerləri, təqaüd fondları, sığorta şir-

kətləri, TMK-lar və s.müəssisələr sistemi vasitəsilə aparılır.Foreks bazarının gündəlik dövriyyəsi 2010-cu ildə — 4 trilyon dollar, 2013-cü ildə — 5,3 trilyon dollar, 2016-cı ildə — 5,1 trilyon dollar olmuşdur.2020-ci ildə isə bu dövriyyənin 10 trilyon dollara çatması gözlənilir.Foreks brokerlərinin reytinginə görə son 6 ayın ən yaxşı broker şirkətləri aşağıdakılar hesab edilir.Top 10-luğa nəzər salsaq:

FOREX4YOU,ALPARI,INSTAFOREX,
FOREXCLUB,FXOPEN,TELETRADE,FREHFOREX,WELTRADE,
SUPERFOREX, FOREXMART fərqləndiyini görürük

Topbroker — buForeksbazarınınliderlərimeraqlandığımız

şirkətlərhaqqındamaksimumdolğunvə düzgüninformasiyanı almağaimkanverir.

Müxtəlif ölkələrin treyderləriForex4you-ilə əməkdaşlıq edərək maliyyə imkanlarının və bacarıqların müxtəlif səviyyəsi ilə valyuta kurslarının tərəddüdündə pul qazanmaq imkanına malikdirlər. Bu broker etibarlılığın və öz xidmətlərinin ən yüksək səviyyəsini təmin edir.Şirkət tərəfindən təklif edilmiş ən yeni texnologiyalar- bu BBO-Bridge sistemi sayəsində ən yaxşı qiymətlər üzrəəmərlərin icrası üçün artıq az riskli sazişlərdən gəlir almağa icazə verən innovasiya alətləridir. Bu broker likvidliyin əla təchizatçılarına yəni UBS Deutsche Bank; Barclays;Goldman Sachs JPMorgan; Nomura; Credit Suisse malikdir.Yerdə qalan hesabları üçün - 16 müxtəlif təchizatçı tərəfindən, yalnız bir kliklə yaxşı qiymət performansını təmin olunur. VPS serveri avtomatlaşdırılmış ticarət rejimində, STP-texnologiya birbaşa sifariş xərc metodundan istifadə edilir.

Dünya kredit sistemi—bu beynəlxalq kredit münasibətlərinin təşkilatı formasıdır.

Beynəlxalq kredit sistemi həmçinin milli və regional kredit sistemlərini də özündə birləşdirir.Milli kredit sistemi— dövlətin kredit münasibətlərinin təşkilatı-quruluş formasıdır. Regional kredit sistemi regionun milli kredit sistemlərini əks etdirir, yəni beynəlmiləl xarakter daşıyır. Ssuda kapitalı ölkədən regiona daxil digər ölkəyə sərbəst yer dəyişdirir.

Beynəlxalq kredit sisteminin elementləri aşağıdakılardır:

- beynəlxalq kredit münasibətlərinin subyektləri;

- beynəlxalq kreditin formaları;
- beynəlxalq kreditin şərtləri.

Beynəlxalq kredit münasibətlərinin əsas subyektləri kimi aşağıdakı institutlar çıxış edir:

- ***Beynəlxalq maliyyə təşkilatları*** – BVF,DB qrupu və başqaları. Belə kredit münasibətlərinin spesifikasiyası təşkilatın nizamnamə hədəfləriylə təyin edilir, müəyyən şərtlərin borc alan tərəfindən icrası və uyğun olaraq güzəştli kredit verməni həyata keçirir;
 - ***Maliyyə-kredit tənzimlənməsini həyata keçirən milli orqanlar*** – mərkəzi banklar, Maliyyə nazirlikləri vəs. Beynəlxalq borclar onlara büdcə defisitinin və ödəniş balansındakı defisitini ödəmək üçün ,valyuta kursunu stabil saxlamaq üçün lazımdır.
 - ***Transmilli maliyyə-sənaye qrupları və istehsal müəssisələri***-onlar, xərclərin minimallaşdırması məqsədi ilə ən əlverişli faiz dərəcələriylə ölkələrin kredit layihələrinə sərmayə qoyur, dünya bazarında ssuda kapitalı yerləşdirərək gəliri artırırırlar.
 - ***Kommersiya bankları*** – likvidlik və ödəmə qabiliyyətiylə bağlı maliyyə problemlərinin həlli üçün beynəlxalq bazarlara çıxırlar.
 - ***Qeyri-bank maliyyə-kredit müəssisələri***– əmanət assosiasiyaları, kredit ittifaqları, sığorta şirkətləri, təqaüd fondları, investisiya şirkətləri və banklar, maliyyə brokerləri və dilerlər və s. sayılır.2010-cu ildə dünyada 6 mindən çox hedcinq şirkəti mövcud idi ki, onlar da 400 milyard dollardan çox əməliyyat aparmışdılar.
- Son zamanlar beynəlxalq kreditin inzibati strukturunda beynəlxalq valyuta-kredit təşkilatlarının (BYİB, BMK,BİA) rolu əhəmiyyətli dərəcədə artıb, həmçinin dövlətlərarası fondlar (BVF, Avropa valyuta əməkdaşlığıföndü). Beynəlxalq kreditin təşkilati strukturunda xüsusi yeri beynəlxalq maliyyə mərkəzləri tutur. Onlar dünya bazarında maliyyə vəsaitlərinin böyük həcmi öz əlində cəmləşdirir və onları bölürlər.Həmin mərkəzlərdə beynəlxalq ticarətə və maliyyə axınlarına xidmət edən çoxsaylı maliyyə-kredit müəssisələri cəmlənmişdir. Maliyyə mərkəzlərində bütün beynəlxalq valyuta, depozit, kredit, emissiya və sığorta əməliyyatlarının əhəmiyyətli hissəsi həyata keçirilir. Maliyyə mərkəzləri yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə malik,beynəlxalq ticarətdə aktiv iştirak edən inkişaf etmiş bank sisteminə malik olan

,liberal valyuta və vergi qanunvericiliyi,siyasi sabitlik və əlverişli coğrafi mövqeyi olan əra-zidə lokallaşdırılır. Nyu-York aparıcı maliyyə mərkəzi hesab edilir. London, Sürix, Frankfurt, Mayn və Lüksemburqəsas Avropa maliyyə mərkəzləridir.Beynəlxalq maliyyə mərkəzi kimi Tokionun mövqeyi 10 ildir ki, davamlı yüksəlir.

Beynəlxalq kreditin şərtlərinə kredit valyutası, ödəniş valyutası,kredit dəyəri, kreditin müddəti, kreditin təminatı, kredit risklərinin sığortası aiddir.

Kredit valyutası – kreditə verilən pul vahididir. O kreditorölkənin pul vahidi ilə, borc alan ölkə və ya üçüncü ölkənin valyutası ilə ifadə oluna bilər. Onun seçiminə kreditor və borc alanın minimallaşdırmağa çalışdığırisklər təsir göstərir.Həmin risklərə kurs dəyişikliyi riski,layihə-iqtisadi, siyasi və başqa riskləri aid etmək olar. Çox vaxt beynəlxalq kredit əməliyyatlarında kredit valyutası kimi ABŞ dolları və avro çıxış edir.

Ödəniş valyutası – kredit xidməti zamanıonun məbləğinin geri qaytarılmasında istifadə edilən pul vahididir. Kredit müqaviləsində ödəniş valyutası kredit valyutasıyla uyğun gəlir. Məsələn, SSRİ müxtəlif valyutalarda krediti alırdı, amma ödənişlər, bir qayda olaraq, dollarlarda həyata keçirilirdilər. Ancaq bəzən ödənişin valyutası ölkə-borc alanın və ya idxalatçının valyutasında ifadə edilə bilər.

Kredit dəyəri – kreditin verilmiş məbləği üçün kreditor tərəfindən alınan faiz dərəcəsi şəklində ödənişlərdir .

Kredit təminatıkredit müəssisəsinin zəmin məktubu, dövlət zəmanəti, zəmanət, kredit riskinin sığortası, girov mülk və qiymətli kağızlar və s.formada çıxış edə bilər.

Ticarət əməliyyatlarında beynəlxalq kreditinin təminatı üçün aşağıdakı forma-lar istifadə olunur:

- ***xüsusi ehtiyat sistemi və digər hesablar***, hansı ki, ixrac üzrə ödəniş malın çatdırılmasına qədər qəbul olunur vəeksportçunun xeyrinə vəsaitlərin köçürülməsiyalnız malın alınmasından sonra mümkündür;
- ***İxracatçının kreditə verilmiş mala görə mülkiyyət hüququnun saxlanması.***
- ***avans ödənişlərinin müqavilə dəyərindəki payının artımı.*** Avans beynəlxalq kreditin tam təminatı ola bilmir,çünki xarici ticarət müqaviləsinin 30%-ni təşkil edir.

Kredit verilməzdən əvvəl kreditor xarici borc alanı diqqətlə izləyir və potensial müştəri haqqında informasiyanı öyrənir. Tez-tez beynəlxalq kreditorlar bütün dünyada agent şəbəkəsinə malik ixtisaslaşdırılmış şirkətlərin xidmətlərindən istifadə edirlər. Kredit riskləri beynəlxalq kredit əməliyyatlarını müşayiət edir və sığortaya aid olur. Beynəlxalq kredit risklərinin əsas növlərinə aiddir:

- kredit riski – əsas borcun və faizlərin ödənməsi üzrə borc alan tərəfindən öz öhdəliklərini yerinə yetirməməsinin riski;
- transfer riski – borc alanın ölkəsində valyuta məhdudiyyətləri səbəbindən kreditorun ölkəsinə vəsaitlərin köçürməsinin qeyri-mümkünlüyü riski;
- valyuta riski – kreditin və ödənişin valyutasının kurs dəyişikliyi riski.

Beynəlxalq kredit risklərinin sığortası iki formada ola bilər: şəxsi sığorta və dövlət zəmanətləri.

Günümüzdə beynəlxalq maliyyə sistemində mövcud olan problemlər aşağıdakılardır:

- Bu gün dünyada bütün ölkələr tərəfindən paylaşılan, razılaşmalarla qurulmuş, eyni məzənnə sisteminə bağlı bir beynəlxalq pul sistemi yoxdur.
- Ölkələrin və bölgələrin qlobal iqtisadi əhəmiyyəti dəyişməkdədir.
- İqtisadi önəmliyin dəyişməsinə bağlı olaraq ticarət balanssızlıqlar artmaqdadır.
- Beynəlxalq sərmayə və mal axını ilə əlaqədar ekoloji qayğılar artmaqdadır.
- Valyuta kursu elastikliyinə uyğun dərcəsinin seçilməsi ehtiyacı və s vardır.

Bu gün dünyada bütün ölkələr tərəfindən qəbul edilən vahid beynəlxalq pul sistemi yoxdur. Bunun yerinə, sabit məzənnə sistemindən dalğalı kurs sisteminə qədər dəyişə bilən və ölkələrin özləri tərəfindən seçilən, fərqli sistem var.

BVF beynəlxalq maliyyə əlaqələrinin tənzimləmə vəzifəsini davam etdirməkdədir. Ancaq Bretton Woods Sisteminin yıxılmasından sonra üzv ölkələrin fərqli tətbiqlərinə qanunçuluq qazandırmaq üçün, BVF-nin quruluş qanununda bir dəyişiklik edilmişdir. Bu dəyişikliklə, müəyyən prinsiplərə uyğun gəlmək şərti ilə, diləyən üzvün dilədiyi valyuta sistemini tətbiq edə bilməsi rəsmi olaraq qəbul edilmişdir.

Fəsil 2. Qlobal iqtisadi məkanda beynəlxalq bankçılıq fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətləri

2.1 Beynəlxalq bankçılıq və onun dünya iqtisadiyyatının inkişafına təsiri

İkinci dünya müharibəsindən sonra maliyyə münasibətləri sferasında ən başlıca məsələ bankçılığın beynəlmiləsməsi prosesi olmuşdur. Qərbi Avropa ölkələrinin yenidən bərpa işləri sürətlənmiş, kapital qoyuluşu və istehsalat artmış, iqtisadi artım səviyyələri yüksəlmiş, bundan başqa Yaponiya olmaq şərti ilə bir çox Uzaq Şərq ölkələrində böyük texnoloji və iqtisadi inkişaf baş vermişdir. Bunun əsasında da XX əsrin 60-cı illərindən etibarən ABŞ və Qərbi Avropa bankları bir tərəfdən yeni şöbə və nümayəndəliklər vasitəsi ilə xarici ölkələrdəki imkanlarını genişləndirərkən, digər tərəfdən də əməkdaşlığın genişlənməsini qarşısına məqsəd qoyan beynəlxalq bankçılıq vasitəçiliyi ilə xarici ölkələrdəki idarələrini dolaylı olaraq inkişaf etdirməyə başlamışlar. Bundan başqa, onlar, xarici banklarla bir araya gələrək müəyyən bazarlarda və sahələrdə böyük həcmli layihələri dəstəkləmək üçün konsorsium banklar qurmağa meyl etmişlər.

Bankların beynəlxalq bankçılıq səviyyəsinə çatmasındagöstərilən əsas mərhələlər aşağıdakılardır:

Birinci mərhələ -yerli müştərilərin xarici ticarətini kreditləşdirmə;

İkinci mərhələ-xarici banklara kredit vermək; hökumət və özəl sektora yönəldilmiş xarici kreditlərin verilməsində iştirak etmək

Üçüncü mərhələ - hökumətlərə və qeyri-maliyyə təşkilatlarına kredit ayrılması

Dördüncü mərhələ-xarici ölkədə bütün xidmətləri göstərən şöbənin açılması;xaricdə filial və ya konsorsiumda iştirakçı olmaq;kredit sendikasyon menecmenti

Beynəlxalq bankçılığın yaranması və inkişafı ilə beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi arasında çox yaxın bir əlaqə vardır. Hər iki fakt II Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrə və xüsusilə də 1960-cı illərə təsadüf edir.Inkişaf prosesinin ilk mərhələsində banklar beynəlxalq fəaliyyətlərini öz ölkələrindən aparırdılar.Uzaktan bankçılıq (Arm 's Lenght Banking) kimi də tanınan bu mərhələdə bankların bu fəaliyyətləri daha çox müxbirlik əlaqələri çərçivəsində həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq ixrac-

idxal əməliyyatlarının artım göstərməsi, Interbank pul bazarlarının inkişafı, rabitə texnologiyasındakı irəliləmələr, ölkələrin vergi siyasəti, bankların xarici ölkələrdə şöbələrinin açılmasına həvəsləndirmə siyasəti, ölkədaxili pul və kapital bazarlarının beynəlxalq maliyyə bazarlarından getdikcə asılılığı və 1970-ci illərdə meydana gələn təkrarlanan dalğalanmalar beynəlxalq bankçılıq fəaliyyətinə səbəb olan amillərdir. Digər cəhətdən 1973-cü ildən etibarən OPEK ölkələrinin neftdən əldə etdikləri fondların yüksək rəqəmlərə çatması və bunun nəticəsində buillərdə dünya iqtisadiyyatının durğunluğa getməsi, az inkişaf etmiş ölkələrin xarici finans ehtiyatlarına olan tələbin sürətlə artması kimi amillər bankçılığın beynəlmiləşməsində təsir edən başlıca amil olmuşdur.

Bank sistemində ortaya çıxan dəyişikliklər və yeniliklər, bankların beynəlxalq əməliyyat və ya fəaliyyətlərə istiqamətlənməsinə təsir etmişdir. Xüsusilə, elektron bankçılıq bank sektoruna faydalar, dəyərini xeyli aşan yeni imkanlar təqdim etmişdir. Bank işində tətbiq edilən məhdudiyyətlər bu sayədə ötürülmüş, depozit və kredit-ləşdirmə əməliyyatlarında milli sərhədlər aşılış və dünya miqyasında təsirli və sürətli çalışan bir şəbəkə qurma imkanı yaranmışdır.

Beynəlxalq bankların verdikləri xidmətlər aşağıdakı şəkildə sıralanır;

- İdxalat və ixracatın maliyyələşdirilməsi
- Spot və müddətli valyuta əməliyyatları
- Yerli valyuta ilə xarici bank və müəssisələrdən depozitlərin cəlbi və kredit vermə əməliyyatları
- Xarici valyuta ilə xaricilərdən depozitlərin cəlbi və xaricilərə kredit vermə
- Beynəlxalq kredit sendikasyon tətbiqi və ya mövcud olanlara qatılmaq
- qiymətli kağızların ixracında underwriting(satılmamış səhmlərin alınması ilə məşğul olma) xidməti təqdim etmək
- Xarici layihələrin maliyyələşməsinə qatılmaq
- Maliyyə məsələləri üzrə müştərilərinə məlumat vermək və nağd pulun idarəedilməsi ilə bağlı xidmətlər təqdim etmək

- Əcnəbi ölkədə yerli bank olaraq, kredit açmaq, əmanət cəlb etmək və s. kimi bütün bank əməliyyatlarını yerinə yetirmək

Beynəlxalq bankçılıq xidməti təqdim edən banklar, xüsusilə beynəlxalq maliyyə mərkəzi sayılan şəhərlərdə toplanmışlar. Bu şəhərlərin başında London, Tokio, New York, Paris, Sürix, Hong Kong sayıla bilər. Bu mərkəzdəki banklar, ölkələrin yerli investorlarından xarici istifadəçilərə ya xarici investorlarından yerli istifadəçilərə fond axınını həyata keçirir.

Beynəlxalq banklar beynəlxalq iqtisadi əməliyyatlarda əhəmiyyətli rol oynayır. Bu banklar, beynəlxalq ticarəti maliyyələşdirməklə müəssisələrə və hökumət təşkilatlarına kreditlər verməklə yanaşı öhdəliklərinə qarşı zəmanət və təminat verirlər. Ticarət inkişaf etdikcə beynəlxalq bankçılığın həcmi də buna paralel olaraq yüksəlir, çünki yeni müştərisini izləyərək bazara girən bank digər müştəriləri ilə də bu münasibətlərə girmə imkanı əldə edir. Beynəlxalq bankçılığın inkişafına təkan verən amillərdən biri ixracın həcmnin yüksəlməsi və ona paralel ixracı kreditləşdirmə mövzusunda əməliyyatların təkmilləşdirilməsidir.

İnterbank pul bazarı. İnterbank pul bazarı əmanət sahibləri ilə kredit müştəriləri arasında vasitəçilik rolunu oynayan sistemdir. Xüsusilə də şöbə bankçılığının əsas rol oynadığı ərazilərdə bir şöbədə istifadə edilməyən yatırılmış pul vəsaiti (sərmayə) eyni bankın başqa bir şöbəsində istifadə edilə bilər və yaxud ehtiyacından daha artıq əmanət toplaya bilsə, o zaman əlavə vəsaitləri daha səmərəli istifadə etmək məqsədilə kiçik faizlə də olsa digər banklarda əmanət hesabı açə bilər. Bununla da müştərilərinin kredit tələbatını ödəmək üçün kifayət qədər əmanət toplaya bilməyən banklar, fond ehtiyaclarını banklararası əməliyyat vasitəsi ilə ödəmək imkanı qazanırdılar.

İnterbank bazar eyni mərkəzdəki bankların bir-biri ilə apardıqları əməliyyatlarla yanaşı digər ölkələrdəki banklara da açıq olması səbəbilə beynəlxalq xarakter daşıyır. Bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli banklar başlıca maliyyə mərkəzlərində idarələr açaraq bu bazarlardan pay alırlar. İnterbank bazarlarında pay almaq üçün vacib şərtlərdən biri bankların digər banklar qarşısında yüksək bir kredit dəyərliliyinə malik olması, əlavə olaraq valyuta nəzarəti və inzibati amirlik kimi maneələr olmamasıdır.

Bankların kredit dəyərliliyindəki müxtəliflik özünü kredit limitlərinin böyüklüyündə və tətbiq etdikləri faiz dərəcələrində göstərir. Kredit qabiliyyəti yüksək olan banklar rəqabətə daha davamlıdır.

Avro pul və sərmayə bazarları. II dünya müharibəsindən sonra iqtisadiyyatı dağılmış Avropa ölkələrinə ABŞ-dan istər Marşall Proqramı, istərsə də digər müxtəlif hökumət proqramları çərçivəsində böyük miqdarda fond axını təmin edilmişdir. Digər tərəfdən bu yardımlar və Koreya müharibəsinin gətirdiyi əlavə xərclər nəticəsində ABŞ-ın tədiyə balansı 1960-cı illərə doğru kəsirlər verməyə başlamışdır. Bu tədbirlərdən biri olan «Q regulation» ilə ABŞ banklarının müddətli əmanətlərə ödədikləri maksimum faiz həddi müəyyən edilmiş, ancaq ölkə xaricindəki şöbələr bu tənzimləmənin xaricində qalmışlar. Bunun nəticəsində ABŞ-dakı banklardan, o cümlədən onlardan daha çox faiz verən başda London olmaq şərti ilə xaricdəki şöbələrinə böyük miqdarda fond axını baş vermiş və Avrobazarlar adlandırılan Avropa pul və sərmayə bazarlarının iş həcmi əhəmiyyətli ölçüdə genişlənməyə başlamışdır. Eyni zamanda, 1973-cü ilin noyabr ayında başlayan birinci neft şoku ilə dünya xam neft qiymətlərinin inanılmaz rəqəmlərə çatması neft ixracatçısı ölkələrinin əllərində böyük miqdarda maliyyə vəsaitlərinin yığılmasına səbəb olmuş və bu fondların əsas hissəsi əmanət olaraq Avrobazarlara axmışdır. Bundan başqa, neft qiymətlərindəki artımlar xüsusilə inkişaf yolundakı ölkələri çətin vəziyyətə qoyarkən həmin ölkələrdə tədiyə balansının kəsirlərini maliyyələşdirmək üçün beynəlxalq banklardan kredit tələblərini artırmışlar.

Avro pul fondları əsas etibarilə Avro kreditlər və Avro istiqrazlardan ibarətdir. Avro kredit bazarlarında fəaliyyət göstərən Avro bankları əllərindəki qısamüddətli fondları orta və uzunmüddətli olaraq xarici mənbə tələb edən ölkə və qurumlara vermişlər. Bu kreditlərin mənbəyi Avro əmanətlərdir. Avro əmanət banklarının ölkə sərhədlərinin kənarında topladıqları əmanətdir ki, bunun bir hissəsini də banklararası əmanət təşkil edir.

Off-Shore bazarları. Beynəlxalq maliyyə sektoru XX əsrin 60-cı illərindən etibarən Avro pul bazarları və Ofşor (Off Shore-sahildən kənar) bazarları adlandırılan yeni pul

bazarlarının sürətli inkişafına səbəb olmuşdur. Bu illərdə beynəlxalq bazarlarda hakim mövqedə olan və milli pul vahidləri dünya birjalarında qəbul edilən əsas sənayeləşmiş ölkələrdə aparılan yüksək vergi siyasəti və sərt maliyyə nəzarəti səbəbilə bir sıra transmilli şirkətlər alternativ investisiya sahələri axtarmağa başlamışdılar. Bəzi adalar xarici investorlara, fəaliyyətlərində məxfilik əsaslayanaşı çox əlverişli vergi tətbiqi ilə vergi sığınacağı vəziyyətinə gəlirlər və Offşor bankçılıq mərkəzlərini yaradıblar. Həmin dövrdə beynəlxalq maliyyə mərkəzinə çevrilən əsas ölkələr Sinqapur, Honkonq, Cənubi Koreya kimi bir sıra Uzaq Şərq ölkələri olmuşdur.

Elektron bankçılıq. 1960-cı illərdən sonra informasiya və kompüter texnologiyası sahələrində sürətli bir inkişaf müşahidə edilmişdir. Elektron bankçılığın vacib məhsullarından olan «elektron fond transfer sistemləri»nin (EFT) istifadəsinə keçməsi ilə bankçılıq işləri genişvüsət qazanmışdır. 1970-ci illərdə EFT daxil olmaq şərti ilə müxtəlif maliyyə mövzularında banklararası xəbərləşmənin təmin edilməsi məqsədi ilə SWIFT adı altında dünya səviyyəsində bir qurum yaradılmışdır. Ümumiyyətlə, elektron texnologiyasında 1960-cı illərdən etibarən yaşanmaqda olan bu kimi yeniliklər, bankçılığın beynəlxalq səviyyədə təşkilatlanmasını sürətləndirən çox əhəmiyyətli bir faktor olmuşdur. Bu faktorların yanında bankçılığın beynəlxalq səviyyədə sürətlə inkişafına təsir edən digər başlıca tendensiya arasında sənayeləşmiş ölkələrdə izlə-nən resesyonun vacib bir rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu dövrdə banklar ölkələrdəki firmaların fond tələblərinin azalması nəticəsində əllərindəki likvidi satmaq üçün ölkə xaricindəki fəaliyyətlərinə üstünlük verməyə başladılar. Digər tərəfdən, xüsusi ilə neft qiymətlərindəki artımlar səbəbi ilə iqtisadi qıtlıqla üzləşən və tədiyə balansı kəsirləri böyük ölçüdə artan inkişaf etməkdə olan ölkələr xarici fond təmin etmək məqsədi ilə beynəlxalq banklarla daha sıx münasibətlər qurdular. XX əsrin 80-ci illərində İEOÖ-lərin cari kəsirlərinin 75%-i beynəlxalq banklar tərəfindən kreditləşmişdir.

Bankçılığın beynəlmiləşməsinə zəruri edən amillər bunlardır:

- 1) Şirkətlərin transmilli hala gəlməsi
- 2) beynəlmiləşmə prosesinin verdiyi imkanlar. Ölkə daxilində fəaliyyət göstərən bir bank milli pulla fəaliyyət göstərdiyi üçün iqtisadiyyatın sistemə riskinə bağlı

olmaq məcburiyyətindədir. Ancaq, beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən banklar özlərini sistemli olaraq riskə qarşı müdafiə edir və topladıqları əmanətləri müxtəlif ölkələrin maliyyə mərkəzlərində dəyərləndirə bilir.

3) Gəlir və vergi münasibətləri. Vergi cənnəti sayılan Baham, Lüksemburq və Tayvan adaları kimi maliyyə mərkəzlərində banklar gəlirlərini max. səviyyəyə çatdırmağa, yüksək vergi tətbiq edilən ölkələrdə isə xərclərini min. səviyyəyə endirməyə çalışır.

Beynəlxalq bankçılıqda institusional xidmət vahidləri-Bir bankın beynəlxalq xidmətlərin təşkilinə başlamadan atacağı ilk addım, beynəlxalq əməliyyatları həyata keçirmək üçün bankın mərkəzi şöbəsində bir departamentinin yaradılmasıdır. Bu departamentin ölçüsü və təşkilatı quruluşu bankın xüsusi ehtiyaclarına cavab verə biləcək formada olmalıdır. Xarici əməliyyatlar əhəmiyyətli dərəcəyə çatana qədər, işlərin çoxu ümumiyyətlə bankın yerli qurumu tərəfindən aparılır. Eyni zamanda işin həcmi müəyyən bir ölçünü aşarsa, yeni bir departament ayrılır. Bankların beynəlxalq bazarlara girmə formaları; nümayəndəlik bürosu açmaq, müxbir bankçılıq xidməti, şöbə açmaq, agentlik qurmaq, bağlı və yan və konsorsiumlar və s. şəklində ola bilər.

Müxbir bankçılıq. Böyük bankların əksəriyyəti, dünyanın əhəmiyyətli şəhərlərindəki yerli banklarla müxbirlik əlaqələri davam etdirirlər. Xüsusilə müəyyən bir xarici ölkədə şöbəsi olmayan ana ölkə bankları, sözü gedən xarici ölkə ilə olan əlaqələrini müxbir banklar (correspondent banks) vasitəsilə icra edirlər.

Qarşılıqlı razılaşma üzrə bir-biri üzərində hesabları olan fərqli ölkə bankları, müxbirlik əlaqələrinə girirlər. Müxbir hesabları bankın yerli valyutası ilə və ya avro, dollar, funt, vs. kimi beynəlxalq ödəmələrdə istifadə olunan valyutalar ilə tutulur. Hesabların istifadə edilməsi, tərəflərin bir-birlərinə faks, teleks, telefon, teleqraf yada normal poçt ilə göndərəcəkləri mesajlarla həyata keçirilir. Müxbir bank, qarşı tərəf adına öz ölkəsindəki alıcılara ödəmə edər və borçlulardan əmanətləri toplayar.

Tərəflər bir-birlərini maliyyə vəsaitləri ilə də təmin edə bilirlər. Müxbirlik əlaqəsi ayrıca qarşı tərəf adına akreditif açmaq və şirkətlərin etibarlılığı mövzusunda məlumat araşdırma kimi xidmətləri də əhatə edə bilər. Ancaq müxbirlik funksiyası, idxal

və ixrac əməliyyatları nəticəsində borcların ödənməsi və debitorlardan əmanətlərin yığılmasını təşkil edirdi.

Bugün banklar arasındakı ənənəvi rabitə metodları yerinə, SWIFT əməliyyatları keçmişdir. Banklar arasındakı hesablaşma əməliyyatları da CHIPS kanalıyla həyata keçirilir.

Nümayəndəlik büroları. Nümayəndəlik bürolarının əsas funksiyaları, ana bankın müştərilərinə yerli ölkə haqqında məlumat və təkliflərin verilməsi, ölkə ilə əlaqədar işləri icra etmək və ana ölkənin xidmətləri barəsində yerli iş adamlarını əgah etməkdir. Ayrıca, yerli ölkəni ziyarət edən bank rəhbərləri, o ölkədəki banklarla əməkdaşlıq qurur və müxbir əlaqələrindəki tətbiqə nəzarət edirlər. Ayrıca, mal və xidmət alqı-satqısı ilə maraqlanan müştəriləri, yerli biznes və ya yerli hökumət nümayəndələri ilə tanış etmək üçün cəhdlər edər, yerli firmaların kredit analizlərini aparar, ölkənin iqtisadi və siyasi vəziyyəti barədə informasiya verirlər.

Şöbə Banklar. Şöbə bankı, qanuni və praktiki baxımdan bankın bir hissəsidir. Burada ana bankın bütün resursları ilə maliyyə dəstəyi mövcuddur. Amma, özünün xüsusi quruluş müqaviləsi, bir idarə heyəti, pay sahibləri və öz sərmayəsi yoxdur, yəni müstəqil qurum deyil. Buna görə də xarici şöbələrin aktiv və passivləri ilə apardığı əməliyyatlar ana banka aid olur. İdarə və müəssisə öz qeydlərini aparsa da, borc alanlar ana banka aiddir. Xaricdə şöbə açmaq, bir banka ixtisas sahəsinə girən xidmətləri vermək, nümayəndəlik və ya müxbir münasibətləri istifadə edilən banklara nəzərdə daha səmərəlidir. Şöbə bankın açdığı kreditlər ana bankın kapital həcmindən asılıdır. Əmanətlər isə şöbədə çox ana bankın təminatı altındadır.

Asılı quruluşlar və ya Filial banklar. Asılı bir bank qismən ya da tamamilə xarici bankın mülkiyyətidir. Böyük banklar, xarici bazarlarda özlərinə asılı banklar yaratmaq yolu ilə o bazarlarda ümumi bank əməliyyatları həyata keçirə bilirlər.

Konsorsium banklar. Konsorsium bankları depozitlər qəbul etməzlər, investisiya fəaliyyəti üzərinə çalışırlar. Bankların tək başına veremeyecekleri həcmdə kredit verir ya da kredit komitəsi yaradılmasında aparıcı rol oynayırlar. Bu bankları, ümumiyyətlə müxtəlif ölkələrə mənsub iki ya da daha çox bankın mülkiyyətində olan və

müstəqil olaraq yaradılan müəssisələrdir. Tərəfdaşları bir və daha çox ola bilər. Konsorsium banklarının maraqlarının əsasında investisiyalar durur, əmanətlər qəbul etməzlər. Bir bankın tək başına verə biləcəyindən daha böyük həcmdə və uzun müddətli kreditlər verir və ya kredit sindikasiyalarının yaradılmasında liderlik rolu oynayırlar. Ayrıca avro pul bazarı əməliyyatları aparmaq, şirkətlər arasındakı kooperativləşməni təşkil etmək, vs. kimi fəaliyyətlərlə də məşğul olurlar. Müştəriləri arasında böyük şirkətlər qədər hökumət təşkilatları da yer alır.

Edge Act Şirkətləri. Edge Act şirkətləri ABŞ-a xas bir tətbiqdır. Bunlar Amerikan banklarının, beynəlxalq fond investisiya və bank xidməti görmək üçün müəyyən ştatlarda qurduqları qapalı müəssisələrdir.

Offshore bankçılığı (Off-Shore Banking). Offshore bankçılığın mövcud olduğu ölkələr iqtisadi ədəbiyyatlarda “vergi cənnəti” və ya “vergidən uzaq” ölkələr kimi tanınır. XX əsrin 50-ci illərdən etibarən sürətli bir genişlənmə prosesinə qoşulan dünya iqtisadiyyatı ilə birlikdə Şərq və Qərb bloku ölkələri arasındakı münasibətlər gərginləşmişdi. Həmin illərdə SSRİ ilə ABŞ-ın milli pul vahidi olan dolları Avropa pul bazarına aparmış və nəticədə Avrobazar meydana gətirmişdi. Bu dəyişikliklər nəticəsində də «Off-Shore» bankçılığı yaranmışdı. OffShore sayılan ölkələrdə qurulan müəssisələrdən vergi yığılmır, yaradıcılarının məlumatları və aparılan bütün əməliyyatlar gizli saxlanılır. Bunun üçün də vergidən yayınma və çirkli pulların yuyulması ilə bağlı əməliyyatlar “maska şirkətlər” vasitəsilə aparılır.

Əsas ölkənin banklar üzərinə qoymuş olduğu qarşılıq saxlama zəruriliyi, vergilər və faiz məhdudiyyətləri kimi hökumət müdaxilələri nəticəsində banklar, xaricdə şöbələr açaraq əməliyyatlarını bu şöbələr üzərindən həyata keçirirlər. Bunun səbəbi isə, ana ölkənin qanuni tənzimləmələrinin təbii olaraq ölkə sərhədlərindən kənarda etibarlı olmamasıdır.

Sahil sonrası bank əməliyyatlarının əsas xüsusiyyəti bunlardır; Əsas ölkədəki bank bu hesablar çərçivəsində xaricilərdən əmanət fondları toplayır və yenə digər xaricilərə bu fondlardan kredit verir; bankın qeydiyyatı alındığı ölkənin rezidentləri ilə işləmək hüququ yoxdur; qeydiyyatı alınmaq üçün ödənilən nizamnamə kapitalının tələb

edilən həcmi digər ölkələrə nisbətən çox aşağıdır; bank praktiki olaraq vergilərdən azaddır və ehtiyat saxlamaq və digər bank normativlərinə qoyulan tələblər bir qayda olaraq ofşor banklarında başqa ölkələrə nisbətən daha az ciddidir, ölkə xaricində əməliyyatlara görə valyuta nəzarəti mövcud deyil. Depozit və kredit əməliyyatlarında istifadə edilən pul isə ölkənin valyutası deyil, bir xarici ölkə valyutasıdır. Beləcə bir xarici sərmayəçinin ana ölkə bankına xarici valyuta ilə yatırdığı fondlar, bank tərəfindən, hesablar üzərində sahil sonrasına ofisə köçürülür. Daha sonra bu fondlar ölkədəki bir əcnəbiyə kredit formasında verildiyində əməliyyat yenə sahil sonrasına ofisin hesabları üzərindən həyata keçirilir.

Dünya üzrə offshore bankçılığın inkişaf etdiyi ölkələr Baham adaları, Virjiniya adaları, Kaymen adası, Bermuda Adası hesab olunur. 2015-ci ilin statistikasına əsasən Virjiniya adalarında **113648 şirkət**, Panamada **48000 şirkət**, Baham adalarında isə **16000 şirkət** bu xidmətdən istifadə edir. Ümumiyyətlə dünyadakı aktivlərin **30 trilyon dolları** vergi cənnəti ölkələrində saxlanılır. Nəhəng altıncı banklar mərkəzi sayılan Kaymen adasında **200 Bank, 95000 şirkət** fəaliyyət göstərir və təxminən 1.5 trilyon \$ aktivlərini məhz bu ölkədə saxlayırlar. Bank hesabları və əməliyyatlar məxfi olduğu üçün bir çox Banklar öz “Qara Bankçılıq” əməliyyatlarını bu ölkədən edirlər.

Deyə bilərik ki, ofşor banklar TMB-lərin daha bir əsas təbəqəsini yaratmışdır. TMB sistemi transmilli kapitalın əsas tələbatlarını ödəyir və dünya maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin institusional əsasını təşkil edir. Lakin investorlar üçün cənnət sayılacaq məkan – Banam adalarıdır. Burada 36 ölkə mənşəli 418 bank, 580 investisiya fondu, 60 sığorta şirkəti və 100 min transnasion şirkət fəaliyyət göstərir. Bunların dövrəyəsi təqribən 350 milyard dollar səviyyəsindədir. Offşor bankçılıq üçün gərəkli olan struktural şərtləri aşağıdakı kimi sıralamaq mümkündür: 1. iqtisadi və maliyyə üstünlükləri; 2. iqtisadi və siyasi sabitlik; 3. texniki şərtlər; 4. hüquqi şərtlər; 5. bankçılıq sirrinin maksimum səviyyədə qorunması; 6. digər səbəblər.

Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin müharibədən sonrakı dövrdə sürətli bir şəkildə inkişafına paralel olaraq, beynəlxalq maliyyə əməliyyatları da əhəmiyyətli dərəcədə

artmışdır. Bu səbəbdən bir çox ölkə bankı və ya bankları, beynəlxalq bankçılıq xidməti təqdim edən təşkilatlarını yalnız dünya miqyasında genişləndirməklə qalmamış eyni zamanda təqdim etdikləri xidmətləri həm miqdar, həm də növ etibarilə zənginləşdirmişdi.

Ümumdünya səviyyəsində fəaliyyət göstərən bankların reallaşdırdığı əsas xidmətlərdən biri ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan və yaxud həmin ərazilərə səyahət edən şəxslər arasında **fond transferini** (fund transferring) həyata keçirməkdir. İqtisadi qloballaşmaya paralel olaraq beynəlxalq iqtisadi inkişaf özünü ən sıx şəkildə fond transferində (pulların köçürülməsində) göstərir. Artıq fərqli bazarlarda satın alınan və ya satılan mal və ya xidmətlərin qarşılığı olan pulun transferi sadə bir əməliyyatla yerinə yetirilir. Bunu bir banka gedərək müxbir bank vasitəsilə ödəmək mümkün ola bildiyi kimi internet bankçılığı və ya interaktiv bankçılıq vasitəsilə birbaşa olaraq reallaşdırmaq da mümkün hala gəlmişdir. Belə bir əməliyyatın reallaşdırılması üçün bankda pulunuzun və ya kreditin olması kifayətdir. Valyuta transferi üçün isə vasitəçi Bankın məzənnəsinə görə hesabınız borçlandırılaraq, tələbiniz həyata keçirilir.

Milli olduğu qədər beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən bankların əhəmiyyətli funksiyalarından biri vasitəçilik, yəni **xaricdən əmanət yığmaq və kredit verməkdir**. Bu əsas funksiyanın realizə edilməsində, banklar daima əmanətləri minimum xərcə qəbul etməyə və müştərilərinə bu fondları nisbətən aşağı risklə kredit olaraq verməyə üstünlük verir. Beynəlxalq bankların xaricə kredit axınları, nağd və qeyri-nağd kredit formasında həyata keçirilir. Nağd kreditlərin çoxu xarici ticarətin maliyyələşdirilməsinə yönəlir. Eyni zamanda beynəlxalq banklar öz ölkələrindən mal və ya xidmət satın alacaq xarici şirkətləri maliyyələşdirirlər.

Qeyri-nağd kredit formasında verilən kreditlərin əhəmiyyətli bir hissəsi idarələrin xaricdən idxal edəcəkləri malların zəmanəti olaraq verilir. Digər əhəmiyyətli hissəsi isə, xaricdə keçiriləcək işlərin zəmanətini yaratmaq üçün verilən qeyri-nağd kreditlərdir.

Qloballaşan dünyamızda bazarlar arasındakı sərhədlər aradan qalxarkən, sərhəd sonrası kredit vermə əməliyyatları da əhəmiyyətli ölçülərə çatmışdır.

Beynəlxalq kreditlər yalnız ölkələr arasında deyil, çox millətli şirkətlər və xüsusi təşkilatlar arasında da geniş yayılmışdır. Beynəlmilləşmə maliyyə bazarlarının həm borc alanlar həm də borc verənlər baxımından imkanlarını artırmaqla yanaşı, alınan kreditlərin geri-ödəniş problemini də gündəmə gətirmişdir. Bununla da əsas məqsədi xarici borc öhdəliklərini qarşılayan ölkələrin müəyyənləşdirilməsi olan **ölkə risk analizləri** böyük əhəmiyyət qazanmışdır.

Ölkə riskinin Əhatəsi və Ölkə riskini təyin edən faktorlar. Ölkə riski siyasi risk, transfer riski və hökumət riskini özündə birləşdirən risk növünü ifadə edir. Bu çərçivədə, bir ölkənin kredit vermə xüsusiyyətlərini və borclarını ödəmə qabiliyyətini qiymətləndirmək; investisiya yatırılması üçün investorun buna görə üzərinə götürdüyü riski təxmin etmək məqsədiylə edilən **ölkə riski**, borclu ölkənin borc ödəmə gücünə təsir edə biləcək hər hadisənin təxmin edilməsini tələb edir. Həmin səbəbdən də kredit veriləcək və ya investisiya yatırılacaq ölkə hökumətinin izlədiyi iqtisadi siyasətlərin ictimai, siyasi və iqtisadi ünsürlərlə yanaşı geo-siyasi mövqeyi ilə bütün olaraq araşdırılması böyük əhəmiyyət daşımaqdadır. Nəticədə, iqtisadi, siyasi və ictimai faktorlara bağlı müxtəlif göstəricilərdən və ölkələrin riskliliyinə ən çox təsir etdiyi düşünülmən dəyişənlər araşdırılaraq ölkələrin risklilik dərəcələri təxmin edilə bilər. Ən çox istifadə edilən iqtisadi göstəricilər : borc xidməti nisbəti, beynəlxalq ehtiyatların idxalatı qarşılama nisbəti, cari əməliyyatların tarazlığı, ixracat artım sürəti, ÜDM-dəki artım nisbəti və inflyasiya nisbətidir. Sosial-siyasi faktorlardan isə siyasi quruluş ilə təhsil səviyyəsi ən çox diqqət edilən göstəricilərdir. Burada diqqət yetirilməsi lazım olan əhəmiyyətli bir nöqtə ölkə risk qiymətləndirməsinin yalnız iqtisadi və sosial-siyasi dəyişənlərin bir məbləği deyil, eyni zamanda bunların qarşılıqlı təsirlərinin əhatəli analizini də tələb edən bir əməliyyatdır.

Ölkə riski qiymətləndirməsi gələcəkdə ortaya çıxacaq hadisələri və bu hadisələrin ölkələrə necə təsir edəcəyinin təxmin edilməsi üzərinə qurulması səbəbiylə, heç vaxt etibarlı olan tək bir qiymətləndirmənin metoddan yaradılmasına imkan tanıma-yıb. Ortaya çıxan hər yeni hadisəni beynəlxalq risk kimi götürən təşkilatlar ölkə risk

qiymətləndirməsi mövzusunda fərqli dünyagörüşləri qazandırmış və bu mövzuda yeni axtarışları gündəmə gətirmişdir.

Valyuta Bazarı-Beynəlxalq əməliyyatın quruluşu nə olursa olsun, xarici ödəmə tələbi mövcud olduğu müddətcə bir pulun digəri ilə dəyişməsinə ehtiva edir. Bu dəyişmə üçün mərkəzi bir bazara əsaslanmayan ticarət, tərəflər arasındakı birbaşa ünsiyyətə bağlıdır. Bu səbəbdən bazar, məzənnələri və ticarət kurslarını təyin edən rəsmi bir təşkilat formasında ehtiva edir. Bu bazar müəyyən bir yerdə deyil. Ancaq valyuta alan və satanları bir araya gətirən bir mexanizmdir.

Beynəlxalq bank əməliyyatlarının ən əhəmiyyətli yanı xaricdə təhsil alacaq şəxslərin təhsilinə vasitəçilik xidmətləri verməkdir. Valyuta nağd çekləri və ya sənəd-lər bankalarda saxlanılır, ya da təhsilindən sonra ödənməsi üzrə təhsilə alına bilər. Hər iki vəziyyətdə də yekun ödəyici xaricdə olduğu üçün çek müxbir banka göndərilir. Müxbir bankda təhsilə yönələn çek məbləğləri bankın hesabına alınacaq yazılır.

Valyuta Əməliyyatları.İndiki vaxtda bankların milli və beynəlxalq səviyyədə etdiyi əməliyyatların başında valyuta əməliyyat və onlara vasitəçilik etmələri durur. **Nağd və Müddətli Valyuta Əməliyyatları (Forward and Future Options)** Valyuta alqı-satqısı zamanı valyuta razılaşması ən çox iki gün üçün reallaşdırılırsa bu valyuta əməliyyatlarına nağd valyuta əməliyyatları deyilir. Kursların gələcəkdə müəyyən bir tarixdə təslimi şərtiylə bu gündən edilən müqavilələrlə alınıb satılmasına müddətli (forward) valyuta əməliyyatı deyilir. Bu əməliyyatların həyata keçirildiyi bazara müddətli valyuta bazarı deyilir. Müddətli valyuta əməliyyatlarında müddəti 30,60,90,180,365 gün ola bilər.

Swap.Müxbir banklar vasitəsilə dəyişik tarixlərdə alınıb satılan valyuta əməliyyatına SWAP əməliyyatı deyilir.

SWAP əməliyyatında;

- Vaxtı dəyişik iki əməliyyat vardır: Biri nağd, digəri müddətli.
- İki valyuta əməliyyatı eyni miqdar pul üçün edilir.
- İki əməliyyat tərs yönlüdür. Söhbət bir valyuta alışından və digər valyutanın satışından gedir.

Swap valyuta əməliyyatları, hər hansı bir pul vahidinin likvidlik ehtiyacının mübadilə məzənnəsi riskini üzərinə götürmədən aradan qaldırılması məqsədi ilə aparılır. swap əməliyyatı iki tərəf arasında müəyyən bir xarici pulun, digər bir pul qarşılığında tərəflər arasında razılaşma dövrü sonunda eynilə geri ödəmə şərti ilə dəyişdirilməsi mənasını verməkdədir.

Arbitraj. Arbitraj spot bazarlar vasitəsilə həyata keçirilən bir valyuta əməliyyatıdır. Bir ölkə pulunun ucuz olduğu bazarlarda alınıb daha bahalı olduğu bazarlarda satılması şəklindəki əməliyyatlara "**arbitraj əməliyyatı**" deyilir. Burada məqsəd, kursların bir-birinə görə paritet fərqliliklərindən faydalanılaraq qazanc təmin etməkdir.

Hedding-Valyuta məzənnələrində zaman içində meydana gələcək dəyişikliklərdən doğrulacaq risklərdən qaçınma əməliyyatına deyilir.

Beynəlxalq iqtisadi əməliyyatlarda ödəmə edə bilmək üçün mübadilə edilən xarici ölkə pulunu təmsil edən sənədlər istifadə olunur. Mübadilə prosesi banklardan milli pul qarşılığında əldə edilir.

Mübadilə prosesində iştirak edib xarici valyutanı satın almaq istəyənləri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik.;

- Xarici ölkələrdən mal satın alanlar
- Xarici ticarətlə əlaqədar əməliyyatlardan, xarici adam və təşkilat xidmətlərindən faydalananlar,
- Xarici ticarətlə əlaqədar olmayan səbəblərdən ötrü ölkə xaricinə pul çıxarmaq istəyənlər,

İdxalatla əlaqədar beynəlxalq ödəniş. Banklar xarici ticarət mübadilə departamentlərində; idxal, ixrac və görünməyən qələmlər olmaqla müxtəlif alt vahidlər formalaşdırmışdır. Bu vahidlər xarici ticarət əməliyyatlarını realizə edirlər.

İdxalatla əlaqədar müxtəlif beynəlxalq ödəniş formaları vardır. Bəzi ödəniş formaları idxalatçının xeyrinə, bəziləri isə ixracatçı xeyrinədir. İdxalatçı ixracatçı ilə edəcəyi bazarlıq və razılaşmaya bağlı olaraq aldığı malların əvəzini ödəyər. Ancaq ödəmə şəkillərinin əlaqədar ölkələrdəki mübadilə rejiminə zidd olmaması lazımdır.

İdxalattan doğan borcların ödəmə yollarını idxalatçının ən az faydasına olanından ən çox faydasına olana doğru;

- Nağd ödəmə,
- akreditif,
- idxalçı üzərinə çəkilən polislərinin qəbulu yolu ilə ödəmə,
- Açıq kredit, olaraq sıralaya bilərik.

Nağd Ödəmə-Bu ödəmə şəklində, idxalatçı satın aldığı malların borcunu öz milli pulu ilə ölkəsindəki vasitəçi bankına yatırır. Bank, müxbir banka xəbər verərək borcun qarşılığının ixracatçıya ödənməsini tələb edir. İxracatçı, pulu təhvil verdikdən sonra sifariş edilən malları idxalatçıya göndərir. Nağd ödəmə, ixracatın çox lehinə, idxalatçının isə ən az faydasına olan bir ödəniş şəklidir. İxracatçı, satdığı malın əvəzini qısa bir müddətdə əldə edərək, idxalatçının ödəmə etməmə riskini ortadan qaldıraraq sərmayəsini uzun müddət asılı qalmaqdan qurtarır. İdxalatçı pulunu nağd ödəməsinə baxmayaraq, ixracatçı mal göndərməmək və ya satış aktında daha kiçik xüsusiyyətdə bir mal göndərilməsi yoluna keçə bilər. Bu vəziyyətdə idxalatçı zərər görmüş olacaq. Nağd ödəmə, idxalatçının etibarının yüksək olmadığı və ya xüsusi sifariş verilən malların satışında özünü büruzə verir. Nağd ödəmə yolu, bugünkü beynəlxalq ticarətdə az istifadə edilməkdədir.

Akreditif-Bu gün beynəlxalq ödənişin böyük bir qismi akreditif yolu ilə aparılır. Akreditif həm idxalatçının həm də ixracatçının maraqlarını olduqca yaxşı qoruyan bir ödəniş (payment) şəklidir. Bu ödəmə şəklində idxalatçı, öz ölkəsindəki bir bank ilə razılaşaraq ixracatçı lehinə bir kredit açdırır. İdxalatçının bankı, ixracatçı lehinə açılan bu krediti ixracat ölkəsindəki müxbir bankına bildirir. Müxbir bank ixracatçıya bir məktub göndərərək lehinə açılan akreditif miqdarını və şərtləri bildirir. İxracatçı satdığı malların idxalatçıya göndərildiyini göstərən sənədləri müxbir banka apararaq alacağını alar. SWIFT vasitəsilə açılabildiği kimi Telex vasitəsilə də açıla bilər.

İdxalatçının Üzərinə öhdəliklərin verilməsi Yoluyla Ödəmə.İxracatçı, malları sövq etdikdən sonra idxalatçı lehinə müddətli bir öhdəlik hazırlayaraq, malların göndərildiyini göstərən sənədlərlə birlikdə, borclunun qəbuluna təqdim edilmək üzrə öz ölkə-

sindəki bir banka verir. Bank, bunları idxalatçının ölkəsindəki müxbir bankına göndərir. İdxalatçı öhdəliklərini qəbul etdiyi təqdirdə malları təmsil edən konosament (daşıma sənədi) və digər sənədlər özünə verilir və qəbul edilən öhdəlik sənədi müxbir bank tərəfindən ixracatçıya göndərilir. İxracatçı həmin sənədi ya əlində tutar yada vaxtından əvvəl banka diskont etdirər.

Açıq Kredit Yoluyla İdxal-İdxalatın açıq kredit yolu ilə edilə bilməsi üçün, idxalatçının kommersiya etibarının çox yüksək olması və bunun ixracatçı tərəfindən bilinməsi lazımdır. Bir-birini tanımayan ixracatçı ilə idxalatçı arasında belə bir satış, satıcı üçün çox təhlükəli ola bilər. Alıcının maliyyə vəziyyəti və etibarı haqqında geniş məlumat əldə etmə imkanı beynəlxalq ticarətdə çox olmadığından, açıq kredit yolu ilə idxalata tez-tez rast gəlinmir. Bu növ idxal bu gün daha çox firma ilə xarici ölkədəki şöbələri arasında görülməkdədir.

Konsinyasyon-Beynəlxalq ticarətdə istifadə edilən və açıq kredit yolu ilə idxalata bənzəməklə yanaşı ondan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən bir ödəniş şəkli də konsinyasyondur. Konsinyasyon yolu ilə idxalatda mallar, əvəzi ödəmədən ölkəyə gətirilir. İdxal edilən bu mallar, tamamilə və ya qismən satıldıqdan sonra əvəzi ixracatçıya transfer edilir. Konsinyasyon yolu ilə idxalatın xüsusiyyəti, malları ölkə xaricindən gətirərək satan adamın gerçək mənasıyla idxalatçı olmayıb, ixrac bir müəssisə və ya broker vəziyyətində olmasıdır. Konsinyasyon yolu ilə ölkəyə gətirilən mallar, istehlakçılara satılana qədər ixrac mülkiyyətində qalır. Malları xaricdən gətirərək ölkədə satan kəs bu xidmətindən ötrü bir komissiya yaradır və satdığı malların əvəzini əvvəldən planlaşdırılan şəkildə ixracatçıya göndərir. Konsinyasyon yolu ilə ödəmə şəklində də, digər ödəmə şəkillərində olduğu kimi ixracatçı mal göndərdiyi adamı çox yaxşı tanımalıdır.

2.2 Beynəlxalq bankçılıq fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi normativ aspektləri

II Dünya müharibəsindən sonra bank işinin beynəlmilləşdirilməsi və kapitallaşmanın sürətləndirilməsi beynəlxalq bank fəaliyyətinin nəzarətinə dair qayda və normaların formalaşmasını zəruri etdi. Bu sferasında nəzarət işləri hər bir ölkədə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş institusional formalarda aparılır. Həmin sistemlərin ayrı-ayrı ölkələr üzrə fərqli olduğuna baxmayaraq, onlar aşağıda qeyd olunan ortaq məqsədlərin reallaşdırılmasına yönəlib:

1. Maliyyə və pul sabitliyinin saxlanması. Buna bankların iflasa məruz qalmasına yol verilməməsi, aktiv və passivlərin səmərəli idarə edilməsinə istiqamətlənmiş bankların tənzimlənməsi ilə bağlı tədbirlərin görülməsi aiddir.
2. Bank sistemində səmərəliliyin təmin olunması. Bu isə aktivlərin keyfiyyətinin artırılması və potensial risklərin azaldılması hesabına əldə olunur.
3. Əmanətçilərin maraqlarının müdafiəsi: əmanətçilər qarşısında öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilməyən bankların fəaliyyətinə müvafiq orqanlarının bankların fəaliyyətinə nəzarəti gücləndirilməlidir.

İnstitusional, mədəni və inzibati şərtlərlə, eyni zamanda iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsi və kapital bazarlarının həcmi ilə əlaqədar bank nəzarətini həyata keçirən orqanların müxtəlif növləri vardır. Bir qrup ölkələrdə Mərkəzi Banka nəzarət və bu bankların tənzimlənməsi vahid orqan tərəfindən həyata keçirildiyi halda, digər ölkələrdə bu funksiyaları öz aralarında sıx əməkdaşlıq edən xüsusi nəzarət orqanları icra edir. Bəzi ölkələrdə nəzarət funksiyası tamamilə Mərkəzi Bankın əlində cəmləşir. Buna misal olaraq Rusiyanı göstərə bilərik. Fransa, Almaniya, Türkiyə və s. kimi bir qrup ölkələrdə isə Mərkəzi Bank nəzarət və tənzimləyici funksiyalarından müəyyən qədər məhrum olunub. Elə ölkələr də vardır ki, onlarda mərkəzi banka və ya oxşar funksiyalara malik orqana nəzarət və tənzimləyici səlahiyyətlərin bir hissəsi verilir. ABŞ-ın Federal Ehtiyatlar Sistemi belə orqanın səciyyəvi nümunəsidir. Beləliklə, nəzarət orqanları arasında funksiyaların bölünməsinin bir neçə modelini fərqləndirmək olar:

1. Yalnız Mərkəzi bank tərəfindən tənzimlənən model

2 İxtisaslaşdırılmış orqanlar tərəfindən Mərkəzi bank və Maliyyə Nazirliyinin bilavasitə iştirakı ilə tənzimlənən qarışıq model

3. Maliyyə Nazirliyi ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində, Mərkəzi Bankın iştirakı ilə müstəqil ixtisaslaşdırılmış orqanlar tərəfindən tənzimlənən model

4. Maliyyə xidmətləri bazarında meqatənzimləyicinin yaradılması haqqında qanunverici qərarlar qəbul etmiş ölkələr tərəfindən tənzimlənən model.

5. Beynəlxalq və ya millidən yüksəkdə nəzarət modeli.

Beynəlxalq və ya millidən yüksəkdə nəzarət modelinə nəzər salaq. Sonuncu modeli mənzil-qərargahı İsveçrədə yerləşən Beynəlxalq hesablaşmalar Bankı (BHB) və üzv dövlətlərin maliyyə bazarlarına əhəmiyyətli təsir göstərən Avropa İttifaqı (Aİ) həyata keçirir. Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı (Bank of International Settlements) 1930-cı ildə İsveçrənin Bazel şəhərində qurulmuşdur. Qısa adı Bazel Komitəsi olan Bank Tənzimləmə və Nəzarət Komitəsi, 1974-cü ildə BHB nəzdində və G-10 ölkələrinin mərkəzi banklarının liderliyi ilə yaradılmışdır. Komitənin məqsədi üzv ölkələr arasındakı koordinasiyanın artırılması, bank sahəsindəki nəzarət və tənzimləmələrin standartlaşdırılmasıdır. Komitə ilk olaraq 1988-ci ildə Bazel Kapital Razılaşması (Bazel Capital Accord) adını verdiyi və bizim də Bazel-I olaraq adlandırdığımız standartları ictimaiyyətə tanıtmışdır. Daha sonralar Bazel-II, Bazel III kapital razılaşmaları mövcud olmuşdur. Komitənin tövsiyələri hətta üzv olan ölkələr üçün də məcburi deyildi. Ancaq bu orqanın beynəlxalq nüfuzu o qədər böyükdür ki, hətta BNBK-nın üzvü olmayan ölkələr də onun standartlarına riayət etməyə çalışır. Komitə bir neçə prinsip işləyib hazırlamışdır ki, onlara əməl edilməsi bank sisteminin sabitliyinə yardım etmək vəzifəsi daşıyır.

Basel Komitəsinin 1988-ci il tarixli ilk kapital kafiliyi tənzimləməsi bank kapitalının ümumi miqdarı üzərinə fokuslanmış, bu səbəbdən bankların iflas riskini və haqq sahibləri üçün meydana gələ biləcək xərci minimuma endirməyi qarşısına məqsəd qoyan bir tərtibatdır.

1988-ci il tarixli düzənləməsindeki məqsədlər qorunmaqla birlikdə Bazel Komitə yanvar 2001-ci il tarixli yeni sərmayə tənzimləməsində ediləcək Revizyonu aşağıdakı

nəzarət və yoxlama hədəflərini qarşılamasını təmin etməyə qərarlıdır: Buna görə yeni tənzimləmə;

- maliyyə sistemdə təhlükəsizliyi və sağlamlığı təşviq etməyi davam etdirməli və beləliklə də yeni sərmayə çərçivəsi sistemdəki sərmayənin mövcud ümumi səviyyə-sini ən azından qorunmalıdır,
- rəqabət bərabərliyini artırmağa davam etməlidir;
- risklərin ələ alınmasına istiqamətli daha əhatəli bir yanaşma hazırlamalıdır;
- beynəlxalq fəaliyyət göstərən banklar üzərində yoğunlaşmalı, lakin əsas prinsiplər fərqli mürəkkəblik və inkişaf səviyyələrindəki banklar üçün də etibarlı olmalıdır.

Tənzimləmənin üç təməl ayağı var.

1. Minimum kapital tələbi
2. Kapital kafiliyi nəzarəti
3. Bazar intizamı

Kapital kafiliyi dərəcəsi :

Ümumi kapital

$$\frac{\text{Ümumi kapital}}{\text{(Kredit + Bazar + Fəaliyyət Risk(i))}} = \text{Bankın Kapital kafiliyi (en az 8\%)}$$

Standart Risk Ağırlıqları	Ölkə	Bank I	Bank II	Şirkət
AAA-dan AA-ya	%0	%20	%20	%20
A+dan A-a	%20	%50	%50(Uzunmüddət) %20 (qısa müddət)	%50
BBB+'dan BBB-'yə	%50	%100	%50 (Uzunmüddət) %20 (qısa müddət)	BB-yəqədər %100
BB+danBB-yə	%100	%100	%100 (Uzun müddət) %50(qısamüddət)	BB-'nin altı üçün %150

B-den aşağı	%150	%150	%150	%150
Dərəcələndiril-məmiş	%100	%100	%50 %20 (qısa müddət)	%100
<i>Daşınmaz əmlak təminatlı kreditlər</i>	Mülk ipotekası qarşılığında verilən kreditlər 50%, kommersiya, daşınmaz əmlak ipotekası qarşılığında verilən kreditlər 100 % risk ağırlığına tabe olacaq.			

Cədvəl 1. *Daşınmaz əmlak təminatlı kreditlərin risk ağırlıqları*

Beynəlxalq risk qiymətləndirmə təşkilatlarının sahib olması lazım olan meyarlar:

Yeni tənzimləməyə görə bir beynəlxalq qiymətləndirmə quruluşunun dəyərləndirmələrində əsas kimi aşağıdakı beş ölçünün təmin edilməsi lazımdır:

- Tərəfsizlik
- Müstəqillik
- Şəffaflıq
- Kredit qabiliyyətliliyi
- Kifayət qədər qaynağa sahib olmaq

Yeni sərmayə tənzimləməsi ilə banklara yeni xərclər yüklənməklə birlikdə daha təsirli risklərin idarə edilməsi və beynəlxalq bazarlarda daha etibarlı və təsirli bank fəaliyyətinin davam etdirilməsi məqsədi formalaşdırılmışdır.

Kapital tənzimlənməsindən gözlənilən təsirlər	Gətirəcəyi xərclər
Kapitala tələb azalacaq	İctimaiyyətə məlumatlandırma ehtiyacı və xərci artacaq.
Risqlərin idarə edilməsi daha yaxşı olacaq	Lazımlı sistemlərin qurulması və istifadəsi üçün xərclər yaranacaq
Tənzimləyici mexanizmlər daha güclü əlaqələr quracaq	Tələb məlumatların toplanmasının xərci davam edəcək.
Bazarlar və kredit təşkilatları arasında münasibətlər daha da yaxşılaşacaq	Sistemlərin və işçi heyətinin işləməsi üçün xərclər lazım olacaq

Cədvəl 2. *Kapital tənzimlənməsindən gözlənilən təsirlər*

Mənbə: PriceWaterhouse&Coopers, FS Regulatory Alert, No:1.

Dünyadakı bir çox bankın da üzv olduğu Beynəlxalq Maliyyə İnstitutu tərəfindən yeni tənzimləmənin global bazarlara təsiri üzərinə edilən qiymətləndirmələrə görə;

- Borc alan kredit keyfiyyətinə verilən əhəmiyyətin artması qaydalara uyğun bir kredit mədəniyyətinin yerləşməsinə təmin edəcək.
- Beynəlxalq informasiya mənbələrinə olan etibarın artması yerli sərmayə bazarlarının genişlənməsinə və dərinləşməsinə imkan verəcəkdir.
- Bazar intizamı, şəffaflıq və rəqabətin artmasına, daha effektiv hala gəlməsinə səbəb olacaq.
- Müştəri əlaqələri ilə məhsul qiymətləndirilməsində köklü dəyişikliklər olacaq.

Basel-I qərarları, bazarların dəyişkən olmaları, yeni inkişaf etdirilən məhsulların fərqli risklər ehtiva etməsi, bəzi risklərlə birlikdə bir neçə bankın batması səbəbiylə Bazel komitəsi, 2002-ci ildə "Bazel-II Standartları"nın işlənməsinə başladı. 2004-ci ildə də bu işləmə dəqiqləşərək standart halını aldı və 2007-ci ildən etibarən tətbiq edilməyə başlayaraq Basel-II meyarlarını elan etmiş oldu.

2007-ci ildən etibarən, Avropa Birliyi (AB) ölkələri daxilindəki bütün banklar üçün zəruri hala gətirilən və G 10 ölkərində (ABŞ istisna olmaqla) tətbiq olunmağa başlanan Basel-II standartları, G 10-un xaricində qalan 88 ölkədə də tətbiq olunacağı qərarlaşdırılmışdır. Basel-II, əvvəlcə bankların iş meyarlarının təyin edilməsindən ibarətdir. Bu sayədə banklar hansı əməliyyatları necə və nə şəkildə edəcəyini, hazırlanan standartlar ilə tətbiqin və bankdan banka iş meyarlarının fərqlənməsinin qarşısını almağa çalışır.

Basel-II "də də Basel-I" dəki kimi minimum kapital kafiliyi 8% olaraq təyin olunmuşdur. Banklarda meydana gələcək aşağıya doğru bir proses həm müəssisə məhsuldarlığını, həm də ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsir etdiyi üçün Basel - II ilə bankların kapital kafiliyinin təmin edilməsini və istifadə edilən kapitalın məhsuldarlıq və risk dərəcəsinin aşağı sahələrdə qiymətləndirilməsini istəyir. Risk dərəcəsi yüksək sahələrdə qiymətləndirmə vəziyyətlərində isə bank kapital dərəcəsi yüksəldilərək bankın bu riskdən təsirlənməsi və daha diqqətli davranması təmin edilir.

Qaydalara əsasən kreditin geri ödəniləndə kreditin yeni investisiyalar üçün köçürülməsi təmin edilməlidir. Bu sayədə xərclər azalacaq və kredit qiymətləri aşağı enəcək. Real sektor aldığı kreditləri daha təsirli və məhsuldar istifadə edəcək. Şəxsi istehlak yönümlü xərclərdə bu kreditlərin istifadə etmə şansı azalacaq və müəssisənin ehtiyaclarına istiqamətlənmiş kreditlərə üstünlük veriləcək. Bankçılıqda kapital daxilolmaları sürətlənəcək və faiz dərəcələri aşağı düşəcək.

Basel - II ilə birlikdə yeni bir risklərin idarə edilməsi qaydası ortaya çıxarılaraq, müştərilərə dərəcələndirmə sistemi qurulmuşdu, yeni risk dərəcəsinə uyğun kreditin miqdarı və qiyməti müəyyənləşdirilirdi. Məsələn 1 milyon AVRO-dan çox kredit alacaq kiçik və orta müəsisə əgər AAA + bir dəyərə sahibdirsə kreditin dəyəri 20%-ə qədər aşağı endiyi halda, əgər aşağı dəyərə sahibdirsə 75 - 100% dərəcəsində bir qiymətləndirməyə tabe tutulacaq.

Basel - II ilə gətirilən standart risk sistemi sayəsində bankların daxili nəzarət ilə təyin etdikləri bir dərəcə bütün banklar üçün eyni olacaq və o müştəri hansı banka gedərsə getsin eyni qiymət ilə qarşılaşacaq. Zamanla meydana gələcək banklar arasındakı müştəri reyting portfeli sayəsində müştəri tək əldən izləyə biləcəkdir.

Müəyyən ölçüdə kredit istifadəsi və qiymətləndirilməsi AB standartlarına maliyyə hesabatları istehsalı ilə mümkün olacaq. Basel - II standartları, reyting sırasında yalnız maliyyə hesabatları ilə deyil, müəssisənin keyfiyyət quruluşu ilə də məşğul olur. Dərəcələndirmə əsnasında müəssisənin rəhbərlik şəkli, kredit ödəmə qabiliyyəti, bazar vəziyyəti, rəhbərliyin təşkilatı quruluşu kimi bir çox keyfiyyət faktorları bu dərəcələndirmələrdən təsirli olacaq. İdarə təşkilat quruluşu ierarxik nizama, departamentlərə ayrılma və ixtisaslı işçi məşğulluğu ön plana çıxacaq.

Qloballaşma ilə sıxlaşan iqtisadi böhranlar səbəbiylə kapital bir ölkəyə sürətlə girməkdə və ən kiçik bir qəbul etmədə, sürətlə çıxmaqdadır. Bu isə çətinliyə girən ölkələrin iqtisadiyyatlarını böhrana doğru sürükləyir.

ABŞ-da başlayan qlobal maliyyə böhranının iqtisadiyyata verdiyi ziyanın təkrarlanmaması üçün bank sektorunun daha ciddi nəzarət və yoxlamaya tabe tutulmasını təmin edəcək yeni tədbirlərin görülməsinə ehtiyac var idi. Bunun nəticəsində Bazel Komitə

tərəfindən təklif edilən dəyişikliklər və yeni meyarlar, 27 ölkənin mərkəzi bankı və bank tənzimləmə orqanlarının uzun sürən işlərinin ardından 12 Sentyabr 2010 tarixində keçirilən yığıncaqla gözdən keçirilmiş və gətirilən meyarlar Bazel III Qaydaları kimi adlanmışdır.

Basel Komitəsi tərəfindən, hələ də davam edən böhranın ortaya çıxardığı çatışmazlıqları aradan qaldırmaq məqsədi ilə Bazel III olaraq nümayiş olunan tənzimləmə dəyişiklikləriylə təyin olunan məqsədlər aşağıdakılardır:

- Mənbəyi nə olur olsun maliyyə və iqtisadi şoklara qarşı bank sisteminin dayanıqlılığının artırılması;
- Korporativ idarəçilik və risklərin idarə edilməsinin inkişaf etdirilməsi;
- Bankların şəffaflığının və cəmiyyətə informasiya vermə xüsusiyyətlərinin artırılması;
- Makro səviyyədə tənzimləmələrlə maliyyə sistemin şoklara qarşı müqavimətinin artırılması.

Ayrıca, yuxarıda yer verilən məqsədlərin reallaşdırılması üçün;

- Hal-hazırda istifadə edilən minimum sərmayənin artırılması, xüsusiyyətində dəyişikliklər edilməsi və mövcud tətbiqə əlavə olaraq risk əsaslı olmayan minimum sərmayə gərəkliliyi standartının gətirilməsi,
- Minimum likvidlik nisbətlərinə istiqamətli tənzimləmələr edilməsi,
- Alqı-satqı hesablarına bağlı sərmayə kafiliyi hesablamalarında dəyişiklik edilməsi, Bazel III meyarlarının, Bazel II kimi sərmayə ehtiyacı hesablama üsulunu tamamilə dəyişdirən bir "inqilab" olaraq deyil, ancaq Bazel II-nin xüsusilə son maliyyə böhranında müşahidə olunan çatışmazlıqlarını tamamlayan tədbirlər dəsti xüsusiyyətində olduğu deyilə bilər.

Basel III ilə birlikdə gətirilən əsas qaydaların məqsədi, 2007 global maliyyə böhranında bankların sahib olduqları problemli aktivlərin dəyər itkisi səbəbiylə uğradıqları zərərin yol açdığı sərmayə itkinlərinin təkrarlanmasının qarşısını almaq və bank sistemində maliyyə sabitliyi təhdid edən ünsürlərin mənfi təsirini azaltmaq məqsədi ilə sərmayə rasyolarının artırılmasıdır. Basel III'ün gətirdiyi dəyişikliklər, sərmayə və

likvidlik ehtiyaclarının yüksəldilərək tənzimləmələrin gücləndirilməsi olaraq yekunlaşdırıla bilər.

Bazel I'de kapitalın kafilikdərəcəsi 8%-dən çox olduğu halda, Bazel III-də Braziliyada 11%, Cənubi Afrikada 9,5 % olaraq təşkil edilmiş, Səudiyyə Ərəbistanda 2007-ci ilə qədər ortalama 20%, Türkiyədə isə 12% olaraq tətbiq olunduğu göstərilmişdir.

Yüksək sərmayə kafiliyi dərəcəsi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi və maliyyə şərtlərin dəyişkənliyinin doğruluğunu əks etdirir.

Sərmayə kafiliyinə bağlı edilən qaydalarda

- Bazel II'də 2 % olan "minimum nüvə ana sərmayə rasyosu" Bazel III ilə 4.5%-ə,
- Ana sərmayə və digər sınırlandırıcı maliyyə vasitələri ehtiva edən "minimum ana sərmayə nisbəti 4%-dən 6%-ə çıxarılmışdır,
- Minimum ana sərmayə nisbəti 6% olaraq təyin olunmuşdur.
- Bunlara əlavədən, Bazel II Razılaşmasında iştirak etməyən sərmayə qoruma tamponu ilə, Bazel III ilə birlikdə minimum ilkin əsas kapital rasyosu (4,5%) və kapital müdafiəsi tamponu (2,5%) bir arada düşünüldüyündə bankların, əllərində tutması istənilən sərmayənin risk daşıyan varlıqlara nisbətinin 7% olaraq təyin olunduğu görülməkdədir. bu nisbətin 4.5% in altına düşməsi halında tənzimləyici qurumlar tərəfindən maliyyə sisteminə müdaxilə edilməsi lazım olduğu şəkildə bir tənzimləməyə gedilmişdir .

Bankların sərmayə qoruma tamponu üçün tutduğu sərmayənin, qurum tərəfindən təyin olunan standart nisbətdən (% 2,5) aşağı olması halında isə nəzarət edici qurumlar tərəfindən mənfəət paylanması, hisse geri satın və mükafat ödənişləri və s. ödəmələrdə bankın sərmayə quruluşunu qoruyucu mənada məhdudlaşdırıcı tədbirlər alınması nəzərdə tutulmuşdur .

Basel III qaydalarına keçid mərhələləri. Basel Komitə sərmayə və likvidliklə bağlı yeni standartların tətbiqinə dair təqvimini açıqlamışdır. 2010-cu ilin iyul ayından etibarən Basel Komitəsi yığıncağına görə 2012-ci ildə qüvvəyə minməsi gözlənilən Basel III tənzimləmələrinin, 1 yanvar 2013 tarixindən etibarən tətbiq edilərək və ümumi

doqquz illik bir müddət içində bütün keçid mərhələlərinin tamamlanaraq 2019-cı ildə yekun şəkliylə tətbiq olunması nəzərdə tutulur.

2013-cü il yanvar tarixində başlayacaq uyğunlaşma müddətində minimum əsas kapital və nüvə ana sərmayə rasyonlarının 2015-ci ilə qədər hədəflənən səviyyələrə (% 4,5 və % 6) çatması ön plana çəkilməsi, digər meyarların isə yanvar 2019-cu il etibarilə yerinə yetirilməsi lazımdır.

Basel III'dən keçid təqvimini aşağıdakı kimi planlanmışdır:

- Basel III tənzimləmələrinin 1 Yanvar 2013 tarixində tətbiq olunmağa başlaması nəzərdə tutulmuşdur. Bu səbəblə, bu tarixə qədər üzv ölkələrin yeni qaydaları milli qanunlarına uyğunlaşdırılmış və lazımlı tənzimləmələri etmiş olmaları və eyni tarixdə, bankların risk ağırlıqlı varlıqlara (RAV) nisbəti baxımından minimum səviyyələri qarşılamaları lazımdır. Bu nisbətlər;

Nüvə Ana Sərmayə/ RAV	= % 3,5
Ana Sərmayə(Birinci Kuşak-Tier 1)/RAV	= % 4,5
Toplam Sərmayə/RAV	= % 8,0

Cədvəl 3. Bazel III-də risk ağırlıqlı varlıqların nisbətinin minimum səviyyəsi

- Minimum ana sərmayə və nüvə ana sərmayə nisbəti 1 yanvar 2013 və 1 yanvar 2015 tarixləri arasında tamamlanmışdır. Minimum ana sərmayə rasyosu 1 Yanvar 2013-cü il etibarilə 2%-dən 3,5%-ə, 1 yanvar 2014-cü ildə 4%-ə, 1 yanvar 2017-ci ildə 4,5% -ə yüksəldilmiş olacaq; əsas nüvə sərmayə rasyosu da 1 Yanvar 2013-cü ildə 4% -dən 4,5%-ə, 1 yanvar 2014-cü ildə 5,5%-ə və 1 yanvar 2017-ci ildə 6%-ə yüksəldilmiş olması təmin ediləcək. Ümumi sərmayə rasyosu isə 8%-də qalacaq və hər hansı bir dəyişiklik edilməyəcək. 8% -lik ümumi sərmayə rasyosu və əsas sərmayə rasyosu arasındakı fərq isə ikinci sərmayə rasyosu tərəfindən qarşılanacaq.

- Maliyyə təşkilatlarda cəmdə 15% in üzərində olan investisiyalar, ipoteka xidmət haqqları və zamanlama fərqlərindən görə təxirə salınan vergiləri ehtiva edən tasfiyənin isə 1 yanvar 2018-ci il tarixi etibarilə ana sərmayədən tamamilə düşülməsi lazımdır. Söz mövzusu tənzimləyici tasfiyənin, 20%-i 1 yanvar 2014-cü ildə, 40% -i 1 yan-

var 2015-ci ildə, 60% -i 1 Yanvar 2016cı ildə,80%-i 1 Yanvar 2017-ci ildə və 100%-dən 1 Yanvar 2018-ci ildə tamamlanmış olması nəzərdə tutulub. Ancaq bu müddətdə ana sərmayədən düşürülməyən qisimlərin mövcud milli razılaşmalara mövzu olmağa davam etməsi söz mövzudur.

- Sərmayə qoruma tamponunu tətbiq mərhələlərinin isə 1 Yanvar 2016-dan etibarən pilləli olaraq artırılaraq 2019-cu ildə 2,5% olaraq son şəklini alması planlaşdırılır. Buna görə, faiz nisbətinin 1 Yanvar 2016da 0,625% nisbəti ilə tətbiq olunmağa başlanması və hər il 0,625% nisbətində artırılaraq 1 Yanvar 2019 tarixində 2,5% nisbətiylə hamısı ilə tətbiq olunması nəzərdə tutulmuşdur. Bu vəziyyətdə, həddindən artıq kredit böyüməsi yaşayan ölkələr, sərmayə qoruma tamponunu və dövrü tampo-
nun mərhələlərini sürətləndirmək məcburiyyətində qalacaqlar. Ölkə rəsmilərinin keçid müddətlərini qısaltmaq mövzusunda təqdir səlahiyyəti var.

- Bu müddətdə minimum nisbəti tələblərini qarşılayan ancaq 7%-lik ana sərmayə rəsyonu hədəfinin altında qalan bankların, sərmayə qoruma tamponunu qarşılamaq üçün qazanc tutma siyasəti tətbiq etmək məcburiyyətində olması qərarlaşdırılmışdır.

- Banklara edilən mövcud dövlət yardımlarının isə 1 yanvar 2018-ci ilə qədər davam etməsi nəzərdə tutulmuşdur. 1 Yanvar 2013'dən etibarən 10 illik bir müddətdə isə əsas və ya orta ana sərmayə olaraq səciyyələnməyən sərmayə vasitələri isə istifadədən qaldırılacaq. Bu vasitələrin nisbəti 1 Yanvar 2013cü ildə 90% tavan səviyyəsin-
dən hər il 10% nisbətində azalıb. Bunlara əlavə olaraq amortizasiya edilən təşviq vasitələri tətbiqdə olacaqları son tarixə qədər mərhələli bir şəkildə istifadədən qaldırılacaq.

- Minimum ana sərmayə rəsyonuna daxil olmaq üçün lazımlı meyarları daşımayan sərmayə vasitələrinin, 1 yanvar 2013-cü il tarixinə qədər bu sərmayə rəsyonundan çıxarılması qərarlaşdırılmışdır. Ancaq, aşağıdakı üç meyarı daşıyan sərmayə vasitələri 3 maddədə deyildiyi şəkildə əməliyyat görəcək. bunlar:

- 1) Hər hansı bir ortaqlığa daxil olmayan anonim şirkətlər tərəfindən ixrac edilən
- 2) Cari mühasibat standartlarınca sərmayə olaraq əməliyyat görən

3) Ölkənin mövcud banklar qanununca əsas sərmayənin bir ünsürü olaraq təyin olunan sərmayə vasitələri olaraq təyin olunmuşdur.

- Kaldıraç dərəcələrinin tətbiqi mərhələləri isə bu şəkildə olacaq: Controller nəzarət 1 yanvar 2011-ci ildə başlayacaq, 1 yanvar 2013-1 Yanvar 2017 tarixləri arasında eyni vaxtda iş icra ediləcək və səviyyə nisbətinə bağlı məlumatlandırma işləri 1 yanvar 2015-ci ildə başlayacaq. Eşanlı iş dövründən əldə edilən nəticələrə görə, 2017-ci ilin ilk yarısında 1 Yanvar 2018-ci il tarixində "Birinci Struktur Blok" a keçə bilmək məqsədiylə son düzəlişlər ediləcək.

- Likvidlik qarşılama nisbəti və dəqiq sabit fond nisbətlərinə bağlı tətbiq təqvimini üçün 1 yanvar 2012-ci ildə etibarən məlumat məqsədli raporlamaların başlamasına, nisbətlərə uyğunlaşmanın bir zərurət olaraq Likvidlik qarşılama nisbəti üçün 1 yanvar 2015də və dəqiq sabit fonlama nisbəti üçün 1 yanvar 2018 etibarilə həyata keçirilməsinə qərar verilmişdir.

Sistematik əhəmiyyətə sahib Maliyyə Təşkilatları ilə əlaqədar tənziqləmə. Sistematik əhəmiyyətə sahib Maliyyə Təşkilatları, normal zamanlarda, böyük olmalarının təmin etdiyi üstünlüyə görə daha aşağı xərclə borclana, yüksək səviyyədə işləyə və mənfəət məqsədiylə daha riskli fəaliyyətlərə yönələ bilər. Ayrıca, "batmaq üçün çox böyük" olduqları istiqamətindəki bazar qəbul etməsi vəbu təşkilatlara bağlı olaraq sui-istifadə riski problemini ortaya çıxarmaqdadır. Bu səbəblə, 28 sentyabr 2009 tarixində təşkil edilən Pittsburg zirvəsində G-20 Liderləri, Maliyyə Sabitlik Heyətinin (Financial Stability Board) 2010-ci ilin oktyabr ayına qədər SƏMT- lə bağlı riskləri qiymətləndirəcək işlər etmək və tədbirlər ortaya qoymaqla vəzifələndirmişdir . SƏMT-lərdən qaynaqlanan risklərin məhdudlaşdırılması MHS-nin Tənziqləmə və nəzarət haqqında Daimi Əməkdaşlıq Komitəsinin yanında Bazel Komitə və BVF olmaqla iki ayrı platformada ələ alınmaqdadır.

Görülən işlərin üç əsas məqsədi var:

1) Tənziqləmə mexanizminin gücləndirilməsi şərti ilə sistematik əhəmiyyətə malik maliyyə təşkilatlarının iflas ehtimallarının və iflas vəziyyətində yaranacaq təsirlərin azaldılması,

2) Böhran dövründə sərhəd sonrası fəaliyyət göstərən SƏMT-lərin həll edilmə tutumu: Problemlə bir quruluşun sistematik olaraq həll edilmə tutumunu artıracaq siyasətlər inkişaf etdirmək və böhrana əvvəldən hazırlıq, təcili vəziyyət planlaması və əlaqədar orqanlar arasındakı əməkdaşlıq və məlumat mübadiləsi, böyük maliyyə təşkilatlarının mövcud milli qanunlar çərçivəsində necə tənzimlənəcəyi və fərqli milli qanunvericiliklərinin bir-birləriylə qarşılıqlı təsiri mövzularında beynəlxalq platformada işlər həyata keçirilir.

3) Təməl maliyyə infrastrukturunu və bazarları gücləndirmək surətiylə yoluxma riskinin azaldılması, olaraq sıralana bilər.

G-20 Liderləri 12 noyabr 2010 tarixində təşkil edilən Seul zirvəsində, MHS'nin təqdim etdiyi sistemik əhəmiyyətə sahib maliyyə təşkilatlarının (SƏMT) gətirdiyi əxlaqi təhlükəni azaldılması məqsədli siyasət çərçivəsi qəbul edilmiş, geri qalan işlərin liderlər tərəfindən təsdiqlənən iş prosesləri ilə uyğun olaraq 2011 və 2012-ci illərdə başa çatdırılması tələb edilmişdir.

Basel Komitə yayımladığı "The Basel Committee's Response to The Financial Crisis: Report to G20" adlı dökümanla, FSB tərəfindən global sistemik bank təşkilatlarının risklərini ələ alma mövzusunda cəhdlərinə bu risklərin müəyyən olunması və itkin qarşılıqçı tutumlarının artırılması istiqamətindəki işləriylə iştirak etmədə olduğunu eşitdirmişdir.

Nəticədə Basel qaydalarının ümumi şəkildə bir neçə prinsipini göstərməklə, onlardan 1-ci Bank fəaliyyətinin lisenziyalandırılmasının vacibliyi. Nəzarət orqanları bankın nizamnamə kapitalının minimum həcmi və mülkiyyətinin strukturunu, işçi heyətinin tərkib və strukturunu, bankın biznes – planını təhlil edir. 2. bank fəaliyyətinin ilk dövrlərində yaranacaq problemləri aşkarlamaq məqsədi ilə nəzarətin norma və qaydalarının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Basel prinsip-lərinə həmçinin aiddir: kredit, likvidlik, ödəniş qabiliyyəti, faiz, bazar və digər risklərin maksimal hədlərinin müəyyən edilməsi. Basel Komitəsinə görə nəzarət orqanları maliyyə sektorunda yüksək etik normaları ayət

etməli, bankın kriminal qurumlar tərəfindən qərəzli şəkildə istifadəsinə yol verməməli, xarici auditor firmalarının xidmətlərindən istifadə etməlidir.

Bankların fəaliyyətinə nəzarətin digər başlıca məqsədi maliyyə bazarlarının ümumi sabitliyini qoruyub saxlamaqdan, bütün banklara daimi nəzarət etmək yolu ilə sistemli böhranların qarşısını almaqdan və müasir təshihedici tədbirləri görməkdən ibarətdir. Beləliklə, bankların fəaliyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakılar zəruridir:

- 1) nəzarət prosesinin bir-biri ilə bağlı olan üç hissəyə bölünməsi: makroiqtisadi təhlil; bütövlükdə fəaliyyətin monitorinqi; ayrı-ayrı banklara nəzarət;
- 2) nəzarətin ilk növbədə ictimaiyyətin banklara etimadının möhkəmləndirilməsinə, sonuncuların kütləvi şəkildə müflisləşməsinin qarşısının alınmasına istiqamətləndirilməsi;
- 3) problemli bankların erkən mərhələlərdə aşkar edilməsi;
- 4) bankın həyat silsiləsinin müxtəlif mərhələlərinin təhlili;
- 5) bankların borclarını ödəyə bilməmələrinin ilk əlamətlərini üzə çıxarmağa imkan verən yüklənməmiş sənədlərin istifadə olunması⁴.

Bütün bunlarla yanaşı, bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsinin inkişafı üçün beynəlxalq təcrübədə məlum olan əsas normalardan (kapitalın kifayət qədər olması, likvidliyə dair tələblər, iri kreditlərin məhdudlaşdırılması və s.) savayı aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir: bankların hamı tərəfindən qəbul edilmiş dəyərləndirmə sistemlərinin yaradılması; müntəzəm reyting məlumatlarının mövcudluğu; bank mütəxəssislərinin icbari sertifikatı; bank holdinq şirkətlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi; yüksək risklərə məhdudiyyət qoyulması; banklar tərəfindən məlumatların tam şəkildə açıqlanmasına nəzarət⁵.

Bir sıra İEO və İEOÖ maliyyə bazarının meqatənzimləyicisini yaratmaqla maliyyə bazarlarının dövlət tənzimlənməsi sistemində islahatların aparılması üsulunu

⁴"BEYNƏLXALQ VALYUTA – KREDİT MÜNASİBƏTLƏRİ VƏ XARİCİ ÖLKƏLƏRİN PULKREDİT SİSTEMİ"-Prof., i.e.d. ZAHİD FƏRRUX MƏMMƏDOV, Bakı 2012, səh111

⁵BEYNƏLXALQ VALYUTA – KREDİT MÜNASİBƏTLƏRİ VƏ XARİCİ ÖLKƏLƏRİN PULKREDİT SİSTEMİ"-Prof., i.e.d. ZAHİD FƏRRUX MƏMMƏDOV, Bakı 2012, səh112

fərqləndirmişlər. Həmin ölkələrə nümunə kimi İsveçi, Böyük Britaniyanı, Avstraliya və Yaponiyanı göstərə bilərik.

Ayrı-ayrı ölkələrdə maliyyə bazarlarının meqatənzimləyicilərinin yaradılması prinsipləri fərqlənir. Məsələn, tam inteqrasiya olunmuş meqatənzimləyicilər üç ölkədə mövcuddur, iki ölkədə tənzimlənmə əsasən bir institutda mərkəzləşib, bir ölkədə konfederal sistem, altı ölkədə üç idarədən ibarət tənzimlənmə strukturu mövcuddur, daha ikisində isə mövcud sistem dəyişiklik prosesindədir. Mərkəzi bankların iştirakına gəlincə, yeddi dövlətdə bank nəzarəti mərkəzi bankın daxilindədir və ya onunla sıx əlaqədədir, beş ölkədə banklara nəzarət orqanının mərkəzi bankdan heç bir asılılığı yoxdur, ikisində əsasən müstəqildir, bir dövlətdə isə sistem yenidən nəzərdən keçirilməkdədir. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrin heç də hamısı öz maliyyə bazarlarının meqatənzimləyicilərinin yaradılması yolu ilə getməyiblər. Məsələn, ABŞ-da maliyyə sektorunun seqmentlərinə nəzarəti müxtəlif təşkilatlar həyata keçirir. Onlardan heç biri hökumət strukturuna daxil deyil, sığorta sahəsinin isə, ümumiyyətlə, federal tənzimləyicisi yoxdur.

Fəsil 3. Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə inkişaf istiqamətləri və perspektivləri

3.1 Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutlarına integrasiyasının mövcud vəziyyəti

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi üçün investisiya resurslarının cəlbi zəruri amil sayılırdı. Bunun yalnız daxili imkanlar hesabına edilməsi mümkün deyildi. Nəticədə xarici investisiyaların ölkəyə cəlb olunmasına böyük tələb yaranmışdır. Xarici sərmayə axınlarının ölkəyə cəlb edilməsinin sürətləndirilməsi üçün milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına integrasiyası səmərəli şəkildə təşkil edilməli, beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq qurulmalı idi. Son illər bu istiqamətdə xeyli işlər görülmüş və müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

Xarici investisiyalar (mln. ABŞ dolları)

	2010	2011	2012	2013	2014
Cəmi xarici investisiya	8 247,8	8 673,90	10 314,0	10 540,9	11 697,7
Maliyyə kreditləri	3 405,9	3 692,5	3 135,5	2 655,8	1 880,6
Neft sənayesinə	2 955,3	3 407,8	4 287,8	4 935,2	6 730,7
Birgə və xarici investisiyalı müəssisələr	659,6	886,0	1094,5	1041,0	1318,5
Türkiyə	147,5	89,1	185,9	401,3	481,4
Niderland	163,5	173,3	186,4	141,6	103,8
ABŞ	40,0	73,8	92,5	24,4	89,3
Almaniya	17,0	32,5	45,6	15,1	51,0
Böyük Britaniya	144,0	148,8	149,3	136,0	153,5
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	30,3	75,3	92,4	109,3	90,2
Digər ölkələr	37,7	203,5	186,0	117,5	235,1
Digər investisiyalar	1 225,0	667,7	1794,2	1 906,5	1 750,9

Cədvəl 4. Azərbaycanla yatırılan xarici investisiyalar (mln ABŞ dolları ilə)

Mənbə: Statistika Komitəsi

Azərbaycan Dİ-na integrasiyası prosesində aşağıdakı istiqamətlərə xüsusi diqqət yetirir:

- beynəlxalq maliyyə institutları və beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla əməkdaşlıq;
- ayrı-ayrı ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıq;
- ayrı-ayrı iqtisadi və maliyyə qurumları çərçivəsində çoxtərəfli əməkdaşlıq;
- Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi (TRACEKA) kimi iqtisadi integrasiya və s.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı və digər maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq edir.

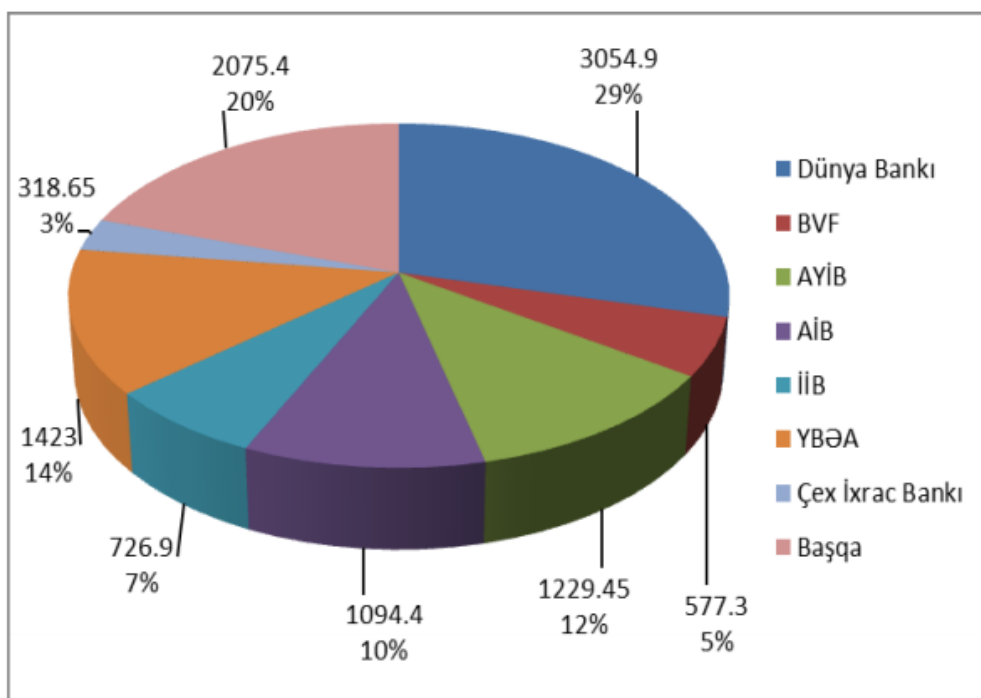

Diagram 1. Azərbaycanın əməkdaşlıq etdiyi maliyyə institutları

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (<http://economy.gov.az>)

Respublikamız 1992-ci ildə Dünya Bankına (World Bank) və İnvestisiya Zəmanətləri üzrə Çoxtərəfli Agentliyə (Multinational Investment Guarantee Agency), 1995-ci ildə isə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasına (International Development Association) və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasına (International Finance Corporation) üzv olub. Azərbaycanın əməkdaşlıq etdiyi ən əhəmiyyətli beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından biri DB sayılır. Demək olar ki, ölkəmizə maliyyə yardımlarının böyük qismi onun payına düşür. Dünya Bankı öz missiyasına uyğun olaraq ölkələrin təhsil, səhiyyə, maliyyə, ekologiya, sosial və infrastruktur layihələrini maliyyələşdirir. Keçən iyirmi illik müddət ərzində Dünya Bankı ölkəmizdə 55 layihənin reallaşdırılması üçün 3 milyard ABŞ dollarından çox vəsait ayırmışdır. Bankın respublikamızda cari investisiya portfeli 2 milyard ABŞ dolları həcmində olan 16 layihəni əhatə edir. Azərbaycan Dünya Bankı qrupuna daxil olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası ilə də əməkdaşlıq edir. 1995-ci ildən bəri BMK 54 uzunmüddətli maliyyə layihələri üzrə

365 milyon ABŞ dollarından çox sərmayə yatırmış və digər borc mənbələrindən əlavə 74 milyon ABŞ dolları cəlb etmişdir. BMK, həmçinin, ticarətin maliyyələşdirilməsi proqramı vasitəsilə ticarətə təqribən 77 milyon ABŞ dollar dəyərində dəstək vermişdir və özəl sektorun inkişafına yönələn məşvərət layihələri həyata keçirmişdir. Eyni zamanda korporasiya Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin tikintisində Azərbaycan hissəsini maliyyələşdirmək məqsədilə 300 milyon dollar kredit vermişdir. Dövlətimiz institusional imkanlarını artırmaq və neft ehtiyatlarını məqsədli idarə etmək, üçün DB ilə əməkdaşlıq edir.

Cədvəl 5. Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr haqqında⁶

1.	Millisutəchizatı və kanalizasiyaxidmətlərilayihəsi	Benefisiarlar: “Azərsu” ASC, Dövlət Şəhərsalmavə ArxitekturaKomitəsi
		Müddəti: 2008-2016cı illər
2.	Millisutəchizatı və kanalizasiyaxidmətləri-Illayihəsi	Benefisiar: “Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC,
		Müddəti: 2010-2017ci illər
3.	Magistral yol - III layihəsi	Benefisiar: Nəqliyyat Nazirliyi
		Müddəti: 2011-2016cı illər
4.	Magistral yol – III üzrə Əlavə maliyyələşdirmə layihəsi	Benefisiar: Nəqliyyat Nazirliyi
		Müddəti: 2016-2019cu illər
5.	Bərkməişəttullantılarının vahid idarəçiliyilayihəsi	Benefisiar: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi
		Müddəti: 2009-2016cı illər
6.	Mütərəqqi Ədliyyə Xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturulayihəsi	Benefisiar: Ədliyyə Nazirliyi

⁶Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi

		Müddəti: 2014-2018ci illər
7.	Dəmiryol ticarətinin və nəqliyyatının dəstəklənməsi layihəsi	Benefisiar: "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC Müddəti: 2010-2017ci illər
8.	Sudan istifadə edən birliklərin inkişafına dəstək layihəsi	Benefisiar: "Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC Müddəti: 2011-2018ci illər
9.	Məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinə gəlir imkanlarının dəstəklənməsi layihəsi	Benefisiar: Məcburi Köçkünlərin Sosial İnkişaf Fondu Müddət: 2012-2016cı illər
10.	Məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinə gəlir imkanlarının dəstəklənməsi üzrə Əlavə maliyyələşdirmə layihəsi	Benefisiar: Məcburi Köçkünlərin Sosial İnkişaf Fondu Müddəti: 2016-2020ci illər
11.	İkinci kənd investisiya layihəsi	Benefisiar: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Müddəti: 2012-2018ci illər
12.	Kənd Təsərrüfatının Rəqabət Qabiliyyətinin Gücləndirilməsi layihəsi	Benefisiar: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Müddəti: 2014-2018ci illər

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi

Cədvəl 6. Dünya Bankının Azərbaycanda neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyəti:⁷

No	Layihənin adı	Həcmi (mln \$)	Xətti	Statusu	Tarixi
1.	Neft Sektoruna Texniki Yardım Layihəsi	20,8	IBRD\IDA	Bitib	20.04.1995

⁷www.worldbank.org

2.	Qaz sisteminin Bərpası Layihəsi	20,2	IBRD\İDA	Bitib	19.09.1996
3.	Günəşli qaz yatağının tədqiqi	37	KarbohidratÖ dəməsi	dondurulub	N\A
4.	Neft sektorunda ekoloji kapital qoyuluşu layihəsi	20	IBRD\İDA	Bitib	30.06.1998
5.	SAC 2 (neft sektoruna)	60	IBRD\İDA	Bitib	12.03.2002
6.	Neftlə çirklənmiş torpaqla- rın bərpası layihəsi ARP.III	60	IBRD\İDA	Bitib	17.06.2008
7.	Neft –qaz sektorunun reabilitasiyası layihəsi	74.5	IBRD\İDA	Bitib	17.06.2008

Mənbə: Dünya bankı <http://www.worldbank.org/>

Əməkdaşlıq etdiyimiz digər əsas global maliyyə təşkilatlarından biri də Beynəlxalq Valyuta Fondudur ki, ona da 18 sentyabr 1992-ci ildə üzv olmuşuq. Onun birbaşa iştirakı ilə altı fərqli proqram hazırlanıb həyata keçirilmişdi ki, həmin proqramlar çərçivəsində də ölkəmizə 546,7 mln ABŞ dolları kredit ayrılmışdır. BVF tərəfindən Azərbaycana aşağıdakı proqramlar həyata keçirilmişdir:

- Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf;
- Struktur quruculuğunun artırılması;
- Sistem dəyişikliyi;
- Əlavə maliyyələşmə proqramları

İndiyə qədər Azərbaycan hökuməti ilə BVF arasındakı əməkdaşlıq əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə etmişdir:

- Hesablama Palatasının yaradılması;
- Neft Fondunun yaradılması və onun şəffaflığının təmin edilməsi;
- Büdcə Sistemi haqqında Qanunun qəbul edilməsi;
- Vergi və gömrük idarəetmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və s.

Hazırda hökumətimizin qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biri neft gəlirlərindən səmərəli istifadə məsələsidir ki, o da beynəlxalq maliyyə institutları və BVF ilə

əməkdaşlığımızın əsas istiqamətini təşkil edir. Neft gəlirlərindən effektiv istifadənin təşkili, məhşur holland sindromu təhlükəsinin qarşısının alınması məqsədilə Neft Fondunun yəni ARDNF-in yaradılması da məhz Beynəlxalq Valyuta Fondunun ideyası və tövsiyəsi ilə olmuşdur. BVF bu mexanizmi neft ölkələri olan Venesuela və Nigeriyada mövcud olmuş krizisdən sonra təklif etmiş, ABŞ, Norveç və bəzi digər ölkələrdə bu mexanizmin həyata keçirilməsinə nail olmuşdur.

BVF indiyə qədər Azərbaycanda iqtisadi proqramların həyata keçirilməsinin dəstəklənməsi üçün maliyyə yardımları ilə yanaşı texniki yardım, institusional və monetar idarəetmə üzrə potensialın artırılması üzrə bir sıra sahələrdə, o cümlədən dövlət xərclərinin idarə olunması, vergi-gömrük siyasəti və idarə olunması, mərkəzi bankçılıq, bank nəzarəti, pul siyasəti və statistika sahələrində texniki yardımlar da göstərmişdir. Azərbaycanda makroiqtisadi təhlillər və siyasət, maliyyə proqramlaşdırılması, fiskal siyasət və idarəçilik, mərkəzi bank mühasibatlığı və bank nəzarəti sahələrində BVF tərəfindən təmin edilmiş təlimlərdən faydalanılmışdır⁸.

Üzv olduğumuz beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından biri də Avropa Yeni-dənqurma İnkişaf Bankıdır ki, o da respublikamıza 2006-cı ilə qədər 21 layihəyə bütövlükdə 686 milyon avro vəsait sərf etmişdir. Bu layihələr əsas etibarilə infrastruktur, nəqliyyat, energetika, təbii sərvətlərin hasilatı, maliyyə və digər sahələri əhatə etmişdir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Yenidən kapitallaşdırılması və özəlləşdirilməsi məsələsi ilə əlaqədar İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və AYİB arasında 2003-cü ildə Memorandum imzalanmışdır. Hazırda AYİB ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Mikromaliyyələşdirmə Bankının investoru kimi 23,8 %-lik hissəyə malikdir.

Bankın indiki prezidenti olan T.Mirov ölkəmizə səfəri zamanı bildirib ki, 2009-cu ilədək AYİB ölkəmizdə ümumi məbləği 1,4 mlrd. avro olan 100 layihəni maliyyələşdirib. Eyni zamanda “Qaradağ Sement” ASC-yə 120 mln. avro kredit vəsaiti ayırıb. Bundan başqa AccessBankla AYİB arasında 4.2mln ABŞ dolları məbləğində ilk enerji səmərəlilik layihəsinin həyata keçirilməsi barədə kredit 2013-cü ildə sazişi imzalanıb. Müxtəlif sahələrə ümumi məbləği 1.5 mlrd. avrodan çox olan

⁸<https://www.cbar.az/lpages/international-relations/cooperation-with-international-organizations>

135 investisiya sazişi imzalayıb. Bu layihələrdən 15-i 2012-ci ilə təsadüf eliyir. Digər maliyyə qurumu İslam İnkişaf Bankı(**İİB**)ilə Azərbaycan Respublikasının əməkdaşlığı isə 4 iyul 1992-ci ildən başlanmışdır. 1 yanvar 2004-cü ilə qədər IIB Azərbaycana 19 layihə çərçivəsində 98 milyon ABŞ dolları dəyərində vəsait ayırmışdır. Həmçinin 2004-2007-ci illəri əhatə edən üçillik fəaliyyət proqramı çərçivəsində isə bank tərəfindən 150 milyon ABŞ dolları dəyərində vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. 2007-ci ildə Bankın Respublikamız üzrə yerli təmsilcisi təyin olunmuşdur.

Cədvəl 7.İslam İnkişaf Bankı tərəfindənAzərbaycanda həyata keçirilən layihələr haqqında⁹

1.	“Azərbaycanda kənd yerlərinin kompleks inkişafı” layihəsi	Benefisiar: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Müddəti: 2011-2018-ci illər.
2.	Naxçıvanda selə qarşı tədbirlər, suvarılan ərazilərin modernləşdirilməsi və genişlənməsi layihəsi	Benefisiar: Naxçıvan MR Dövlət Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsi Müddəti: 2012-2016-cı illər.
3.	Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi	Benefisiar: “Azərsu” ASC Müddəti: 2012-2018-ci illər.

Mənbə:İqtisadi İnkişaf Nazirliyi

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı 1998-ci ildə regiona daxil olan 11 ölkə tərəfindən yaradılmışdır. Bankın 1 milyard SDR-lik nizamnamə kapitalının 2%-i Azərbaycana məxsusdur. Bu bank tərəfindən Azərbaycan Beynəlxalq Bankına 6,5 milyon ABŞ dolları kredit xətti açılmışdır.

Respublikamız Qara Dəniz regionunda əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi üçün dairəvi avtomagistral yolunun tikintisi proyektində iştirakçı kimi çıxış etmişdir. 2009-cu ildə Azərbaycan 6 ay ərzində təşkilata sədrliyi həyata keçirmişdir.Bundan başqa aqro

⁹http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=290&Itemid=178&lang=az

- ərzaq zəncirinin inkişafına özəl sektorun cəlb edilməsi məqsədilə 2014-cü ildə Yüksək Səviyyəli Forum .

Yaponiyanın Xarici Ölkələrlə İqtisadi Əməkdaşlıq Fondu 1998-ci ildə «Şimal» RSES-in yenidən qurulması üçün Azərbaycan Hökumətinə 170 mln. dollar dəyərində kredit ayırmışdır. 40 il müddətinə və illik 0,75 %-ə verilən bu kredit məbləğinə bank tərəfindən növbəti il 150 mln. dollar əlavə edilmişdir. Layihəyə əsasən RSES-də mövcud olan 15 MVt-lıq buxar-qaz qurğusu 400 MVt-luq yeni qurğu ilə əvəzlənməli idi. «Azərenerji» ASC-nin 1999-cu ildə bu layihənin icrası üçün operatorun seçilməsi üzrə keçirdiyi tenderdə Yaponiyanın Mitsui/Mitsubishi şirkətlər alyansı qalib gəlmiş və 2000-ci ildə layihənin icrasına başlanılmışdır. Bu proyektin II hissəsi uzunluğu 90 km, diametri 700-1000 mm olan Qaradağ-Digah-«Şimal» RSES qaz kəmərinin çəkilməsindən ibarət idi. Deyə bilərik ki, qaz kəmərinin tikintisi Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin, ümumilikdə Abşeron yarımadasının qaz təchizatını xeyli yaxşılaşdırmışdı. Bu layihənin reallaşdırılmasıyla Abşeron yarımadasında elektrik enerjisi istehsalı təşkil olunub və nəticədə Mingəçevirdən alınan elektrik enerjisinin nəqli zamanı baş verən itkilərin azalmasına gətirib çıxaracaq. AYIB və İslam İnkişaf Bankı «Mingəçevir enerji sisteminin yenidən qurulması» layihəsini maliyyələşdirmişdir. Layihəyə AYIB 1997-ci ildə 21,5 mln. dollar, IIB isə 1998-ci ildə 12,5 mln. dollar vəsait ayırmışdır.

DB qrupuna aid olan **Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası** «Azərbaycanın qaz sisteminin bərpası» layihəsini maliyyələşdirmişdir. Bank tərəfindən qazdan istifadəni artırmaq, onun qeyri-texniki itkilərini azaltmaq, ölçmə avadanlığını və qaz istehlakının uçot sistemini təkmilləşdirmək məqsədilə 20,2 mln. dollar dəyərində kredit ayrılmışdır. 35 il müddətinə verilən borcun illik faizi 0,75 % idi. Beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən Azərbaycanın təhsil sektoruna da investisiyalar yatırılmışdır. Bu sferada ilk saziş 1999-cu ildə BİA ilə imzalanmışdır. «Təhsil islahatı» adlanan layihədə tədris planının təkmilləşdirilməsi, pedaqoqların təkrar hazırlığı, bu sahədə görülməli işlərin monitorinqi və qiymətləndirilməsi əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Layihənin reallaşdırılması üçün Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Naxçıvan və Lənkəran

şəhərlərində fəaliyyət göstərən 22 orta məktəb, Bakıda Pedaqoji kadrların Bakı İxtisasartırma və Yenidən hazırlanması İnstitutu və onun Lənkəran filialı, Gəncə və Naxçıvanda Müəllimlərin İxtisasartırma İnstitutları, Təhsil Problemləri üzrə Elmi-Metodiki Mərkəz və Elmi-Tədqiqat İnstitutu pilot variantlar kimi seçilmişdir. 1999-2003-cü illərdə bu pilot məktəb və institutların pedaqoqları ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Almaniyada və digər xarici ölkələrdə ixtisasartırma kursları keçmişlər və Hollandiyanın SITO mərkəzinin əməkdaşları seminarlar aparmaq üçün respublikaya dəvət olunmuşlar. BIA tərəfindən layihəyə ayrılmış 1,154 mln. dolları məqsədli işlərə; 1,816 mln. dolları məsləhət xidmətlərinin haqqının ödənilməsinə; 622,577 min dolları treyninqlərə; 1,307 mln. dolları materialların alınmasına sərf edilmiş; 70,860 min dolları isə əməliyyat xərcləri təşkil etmişdir.

2003-cü il sentyabrın 19-də BIA ilə Azərbaycan Hökuməti arasında kredit sazişi imzalandı. «Azərbaycanın təhsil sistemində islahatın aparılması» adlı bu layihə 3 mərhələdən ibarətdir:

I mərhələ 2003-2007- ci illər

II mərhələ 2007-2010-cu illər

III mərhələ 2010-2013-cü illər.

10 il müddətində həyata keçiriləcək bu layihə məktəblilər, müəllimlər və təhsil sahəsində çalışan məmurlar daxil olmaqla 1,6 milyon nəfəri əhatə edəcək və onun ümumi dəyəri 60 mln. dollar təşkil edir.

Layihənin icrasında əsas məqsəd tədris proseslərinə yeni standartlar tətbiq etməklə mövcud tədris sistemini təkmilləşdirmək əsasında Azərbaycanda ümumi və orta təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək durur.

Layihənin I mərhələsində – 2007-ci ilin sonuna qədər həyata keçiriləcək tədbirlər beş istiqamətdə quruplaşdırılmışdır. Onlara təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, təhsilin maliyyələşdirməsində səmərəliliyinin artırılması və islahatların tətbiqinin sürətləndirilməsi, məktəblərdə qrant proqramlarının həyata keçirilməsi, idarəetmə, planlaşdırma və monitorinq işlərinin təşkili, monitorinqin həyata keçirilməsi aiddir.

2003-cü ilin avqust ayında Səudiyyə İnkişaf Fondu Azərbaycanda illik 2 % olmaq şərtilə Bakıda 5948 yerlik beş müasir ümumtəhsil məktəbinin tikintisi üçün 9,75 mln. ABŞ dolları kredit ayırmışdır. Fond bu krediti 20 il müddətinə vermişdir. Təhsil Nazirliyinin mütəxəssislərinin hesablamalarına görə Azərbaycanın təhsil sistemində islahatların aparılması üçün 250 mln. dollar vəsait tələb olunur. Bunun üçün isə beynəlxalq maliyyə qurumlarının kreditləri mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil daim islahat tələb edən sahədir.

BİA Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hazırladığı, ümumi dəyəri 24,5 mln. ABŞ dolları olan «Təxirəsalınmaz ekoloji investisiyalar layihəsi»nin maliyyələşdirilməsi üçün 20 mln. ABŞ dolları dəyərində kredit ayırmışdır. Layihə çərçivəsində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur: - Neftçalada yeni balıqyetidirmə zavodunun inşası hesabına körpə nərələrin çoxaldılması işinin bərpası – 9,1 mln. ABŞ dolları;

- Abşeron yarımadasında bir sahilyanı neft yatağında çirklənmənin mövcud səviyyəsinin aşağı salınması – 5,1 mln. ABŞ dolları;
- Ekoloji idarəetmənin hüquqi və nizamlayıcı bazasının yenidən nəzərdən keçirilməsi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin potensialının inkişafı.

Neftçalada yaradılan zavod layihə çərçivəsində müasir texnologiya ilə təchiz edilmiş və 2003-cü ildə fəaliyyətə başlamışdır. 2004-cü ildə bu zavodda körpə nərə balıqları yetişdirilib dənizə buraxılmışdır. Layihə çərçivəsində Sumqayıt şəhərində fəaliyyət göstərən, «Azərkimya» Dövlət Şirkətinin tabeliyində olan Səthi Aktiv Maddələr Zavodunun civə ilə çirklənmiş ərazilərinin zəhərli tullantılardan təmizlənməsi həyata keçirilmiş, tullantıların basdırılması üçün 50 hektarlıq sahədə poliqon tikilmişdir. Bu tədbirin əsas məqsədi pilot təmizləmə metod və texnologiyalarının Azərbaycan üçün rentabelliyini, həm də ekoloji cəhətdən yararlılığını aşkarlamaqdır. Layihə çərçivəsində yaradılmış qurğu neftlə çirklənmiş torpaqların 95-97 faizini rekultivasiya etməyə imkan verir.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığının əsas problemləri aşağıdakılardır:

- Kredit alan müəssisə və təşkilatlar kredit təşkilatları və banklardan borc alarkən bu borcu qaytaracaqları barədə Azərbaycan Hökumətinin zəmanətini alırlar. Hökumət zəmanət verdiyi kreditin büdcə vəsaitindən qaytarılacağına təminat verir ki, bu da həmin qurumlarda rahatlıq yaradaraq kreditin səmərəli istifadəsinə və qaytarılmasına marağı azaldır.

- Beynəlxalq maliyyə institutları müəssisə və təşkilatlara kreditləri hökumətdən zəmanət aldıqdan sonra, yəni bu kreditin dövlət büdcəsi hesabına ödəniləcəyinə təminat aldıqdan sonra verirlər. Bu da bu maliyyə qurumlarının kredit layihələrinin səmərəli icra edilməsinə nəzarət etmələrini stimullaşdırmır. Maliyyə təşkilatları borc alan qurumun yox, dövlətin borcu qaytara bilmə qabiliyyətini qiymətləndirir.

3.2 Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələrinin perspektivləri

Respublikamızın perspektiv inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası hazırlanmışdır və layihənin reallaşdırılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasına tapşırılmışdır. 2012-ci ilin axırlarında projekt hazırlanıb Prezidentə təqdim olunub. İşlərin icrası üçün dövlət orqanları, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər cəlb edilmişdir. Bu istiqamətdə qabaqcıl dünya təcrübəsindən yararlanmaq məqsədi ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı və digər beynəlxalq və regional təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri genişləndirilmişdir.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi iqtisadi sferada strateji hədəflər kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu hədəflərin realizasiyası çərçivəsində beynəlxalq maliyyə-iqtisadi institutları, xüsusilə BVF və Dünya Bankı Qrupu ilə ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi sahəsində ciddi addımlar atılmaqdadır.

Dünyaca nüfuzlu təşkilat olan Dünya Bankı global dünya müstəvisində çoxprofilli fəaliyyət mexanizmindən yararlanmağa çalışmaq, hər bir dövlət kimi Azərbaycan Respublikasını da maraqlandırır. 20 ildən çox tarixi olan bu əməkdaşlıq ötən dövrdə 50 layihəni əhatə edib və onlardan 34-nün icrası artıq başa çatıb. Əsasən sosial və infrastruktur təyinatlı bu layihələr ölkəmizlə Dünya Bankı arasında xüsusi etimad mühtinin yaranmasına ciddi təsir göstərüb. Ümumilikdə bu əməkdaşlığın gələcəkdə daha sağlam fəaliyyət göstərməsi üçün bir sıra yenidənqurma işlərinin təşkili vacibdir:

- Hökumətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin səmərəli və tutarlı təşkil edilməsi fəvqündə Dünya Bankı ilə əməkdaşlıq ölkədə iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarının inkişafına dəstək verilməsi, əlavə maliyyə axınını təmin edilməsi, yüksək istehsal və sosial infrastrukturun qurulması, dünya bazarına rəqabətqabiliyyətli məhsulların ixracı baxımından yüksək nəticələr vədə edə bilər.
- Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, ölkə üzrə idarəetmə sistemində şəffaflığın yaradılması, korrupsiya meyillərinin minimuma endirilməsi kimi ölkə

çərçivəsindəki qarşıya qoyulan tələblər yerinə yetirildikdən sonra Dünya Bankı ilə qarşılıqlı layihələrin icrası öz effektini daha kəskin şəkildə göstərəcəkdir. Dünya Bankı ölkəmizdə öz xeyirxah missiyasını yerinə yetirməklə, yoxsulluq və aclıq kimi fəlakətli iqtisadi kateqoriyaların cüzi səviyyəyə endirilməsinə yardım göstərmişdir. Çətin günlərimizin “xilaskar”ı rolunu oynayan bu beynəlxalq təşkilat indi üçün də müxtəlif səpkili proqram və layihələr həyat keçirməklə ölkəmizin dinamik inkişafının səbəbkarlarından biri kimi çıxış edir. Artıq Azərbaycan inkişaf etmiş ölkə statusu əldə etmək uğrunda gedən mübarizələrə qoşulmaqdadır. Burada nəzərə alınmalı olan bir məqam da Dünya Bankı tərəfindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə səfərbər edilməsinə nəzarətin təşkilidir.

- Ölkə üzrə makroiqtisadi göstəricilərin yüksək səviyyəsinə nail olunması, ixracö-nümlü sahələrin inkişafına diqqət, sosial təminat sistemində progressiv irəliləyişlər və s kimi tədbirlərin geniş miqyas alması yoxsulluğun azaldılmasına mütənasib atılmış bir addım kimi gözdən keçirilməlidir. DB hal-hazırda özəl sektorun yeni inkişaf modelinə nail olmaq və ölkənin xarici şoklara qarşı davamlılığının artırılması üçün orta və uzunmüddətli tədbirlərin görülməsi ilə bağlı Azərbaycan hökuməti ilə danışıqlar aparır.

- Hökumətin bəyan etdiyi əsas prioritet məqsədlərdən biri olan qeyri-neft sektoru-nun inkişaf etdirilməsi yönündə Dünya Bankı Azərbaycanla əsas gəlir mənbəyi-mizin formalaşa biləcəyi aqrar sektor üzrə bir neçə layihəni maliyyələşdirməkdədir. Azərbaycan iqtisadiyyatı aşağı neft qiymətlərinə uyğunlaşmaqla bağlı çətinliyə məruz qalıb, lakin iqtisadiyyatın diversifikasiyası üçün də mühüm imkanlar yaranıb. Ümumilikdə, kənd təsərrüfatı, sahibkarlıq kimi ticarət sektorları milli valyutanın zəifləməsindən yararlanı bilər.

Dünya Bankı davamlı, inklüziv və dayanıqlı inkişafını dəstəkləmək üçün Azərbaycanla Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsini (ÖTÇ) təsdiq etmişdir. ÖTÇ Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB), Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) və İnvestisiya Zəmanətləri üzrə Çoxtərəfli Agentliyin (İZÇA) daxil olduğu Dünya Bankı Qrupunun 2011-2014 illər üzrə birgə strategiyasını özündə əks etdirir. ÖTÇ

Dünya Bankı Qrupunun ölkənin qısa və uzunmüddətli perspektivdə qarşılaşdığı iqtisadi şəraitin, sınaq və məhdudiyyətlərin əhatəli təhlilini ehtiva edən Azərbaycan üzrə Sistemli Ölkə Diagnostikasına əsaslanır. Bu, həmin məhdudiyyətlər arasından seçilmiş problemləri aradan qaldırmağa kömək edən, Azərbaycanın inkişaf prioritetləri və Dünya Bankı Qrupunun yoxsulluğun azaldılması və ümumi rifahın yüksəldilməsindən ibarət olan qlobal qoşa məqsədlərlə uzalaşan proqramı təşkil edir¹⁰.

Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasında 2011-2014-cü illəri əhatə edən Ölkə Tərəfdaşlıq Strategiyası (ÖTS) qlobal iqtisadi və maliyyə böhranından sonra meydana çıxan təhdidlərin mənfi təsirlərinin azaldılması məqsədilə hazırlanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ÖTS çərçivəsində müəyyənləşdirilən 11 hədəfdən 8-i *reallaşdırılmış* ya da *demək olar ki reallaşdırılmış*, 1-i *qismən reallaşdırılmış*, 2-si üzrə isə nəticələr istənilən kimi *olmamışdır*. Bundan başqa, ÖTS üzrə 30 göstəricidən 9-u üzrə nəticə *hədəfdən daha yaxşı olub*, 12-nə *nail olunub* ya da *demək olar nail olunub*, 4-ü *qismən nail olunub*, 3-ü üzrə nəticə *yaxşı alınmamışdır*.

ÖTS 2 əsas istiqamət üzrə: (i) rəqabətqabiliyyətli qeyri-neft iqtisadiyyatının formalaşdırılması və (ii) sosial və bələdiyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə formalaşdırılmışdır. ÖTS-in birinci istiqaməti üzrə qoyulan hədəfin realizasiyası üçün kompleks iqtisadi siyasət tədbirləri-makroiqtisadi stabilliyin yaradılması, ilkin səhiyyə və təhsil xidmətlərinin əlçatanlılığının təmini, infrastrukturun inkişaf etdirilməsi və sosial təminat sisteminin təkmilləşdirilməsi hökumət tərəfindən qəbul edilən müxtəlif Dövlət Proqramlarının əsasını təşkil edir. Strategiya çərçivəsində qoyulan hədəflərin realizasiyası üçün BYİB xətti ilə 721 mln. \$, BİA xətti ilə 86 mln. \$ məbləğində maliyyə yardımı ayrılmışdır. BMK xətti ilə isə investisiya iqliminin təkmilləşdirilməsi və özəl sektorun dəstəklənməsi məqsədilə 100 mln. \$ dəyərində investisiya qoyulmuşdur.

ÖTS çərçivəsində birinci istiqamət üzrə- qeyri-neft iqtisadiyyatının formalaşdırılması üzrə görülmə işlər nəticəsində neftdən asılılığın azaldılması üzrə ciddi

¹⁰<http://transparency.az/cnews/dunya-banki-grupu-az%C9%99rbaycan-uzr%C9%99-yeni-c%C9%99rciv%C9%99nit%C9%99sdiql%C9%99yib/>

irəliləyişlər müşahidə olunur. Belə ki, 2010-2013-cü illər üzrə qeyri-neft ÜDM-in artım tempi ortalama 9% , qeyri-neft ÜDM-in ümumi ÜDM-dəki çəkisi 48%-dən 56%-ə artmış, inşaat, hotel və restoran, eləcə də İKT sektorlarında ikirəqəmli artım göstəriciləri müşahidə olunmuşdur. Bundan başqa makroiqtisadi stabilliyin və inkişafın təmini, institusional mexanizmin təkmilləşdirilməsi və maliyyə sektorunun inkişafı üçün kapital bazarlarının modernləşdirilməsi, dövlət investisiyalarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, mühasibatlıq və hesabatlılıq baxımından şəffaflığın yüksəldilməsi, investisiya iqliminin yaxşılaşdırılması və istiqamətlərdə layihələr həyata keçirilmişdir, tənzimləmə mexanizmləri təkmilləşdirilmişdir.

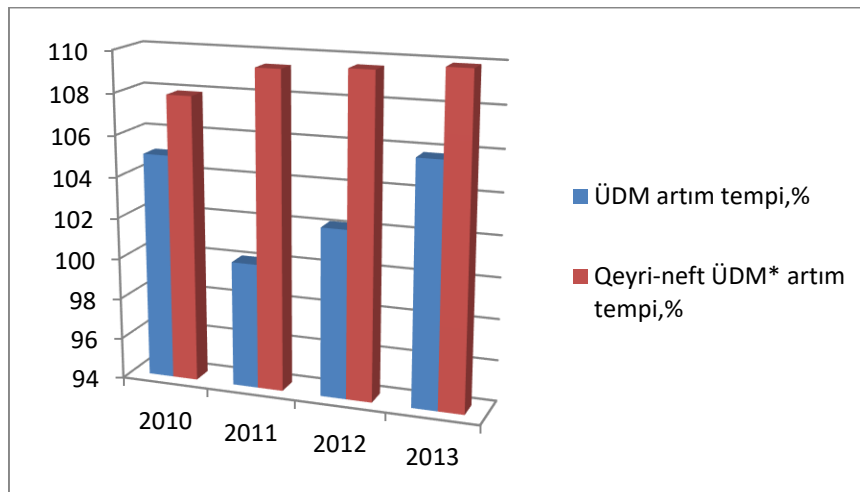

Diagram 2. *ÜDM artım tempi*

Mənbə: <https://www.cbar.az>

Qeyri-neft sektorunda prioritet istiqamətlərdən olan kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın və gəlirliyinin artırılması, suvarma sistemlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində də ÖTS çərçivəsində işlər görülmüşdür. Kənd təsərrüfatının İnkişafı və Kreditləşməsi Layihəsi, Kənd təsərrüfatı Rəqabətçiliyinin Təkmilləşdirilməsi Layihəsi, eləcə də dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən digər borclanma mexanizmləri çərçivəsində regionlarda aqrar sektorda sahibarlıq təşəbbüslərinin dəstəklənməsi və bu sektorun inkişaf etdirilməsi, məhsuldarlığın artırılması hədəflənmişdir.

Ölkədə qeyri-neft iqtisadiyyatının prioritet sahələrindən olan nəqliyyat-tranzit şəbəkəsinin gücləndirilməsi, infrastrukturun müasirləşdirilməsi, həmçinin bu sahədə

idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ÖTS çərçivəsində Regional Yolların İnkişafı Layihəsi, Dəmiryolu, Ticarət və Nəqliyyat İnfrastruktur Layihəsi, eləcə də müxtəlif texniki yardım proqramları həyata keçirilmişdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya bankının dəstəyi ilə ölkəmizin maliyyə sektorunun inkişafına dair islahatlara yardım göstərmək məqsədilə *Maliyyə sektoruna texniki yardım* layihəsinin tətbiqi uğurla həyata keçirilmişdir.

Maliyyə sektorunun inkişafı məqsədi ilə Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanın maliyyə sektorunda aşağıdakı işlər görülmüşdür:

- ✚ Ödəmələr sisteminin başlanğıc səviyyədə inkişafı üçün lazımi təchizatlarla təmin olunması;

- ✚ Maliyyə Nazirliyi və Azərbaycan Mərkəzi Bankına müəssisələr və ticari banklar üçün modern mühasibat və audit sistemini tanıtmək və həyata keçitmək üçün kömək etmək;

- ✚ Bankların istifadə edəcəkləri funksiyaların gücləndirilməsi və böyük ticari bankların maliyyə nəzarətini təmin etmək vəzifəsini almaqdadır;

- ✚ Mərkəzi Bankın və ticari bankların işçiləri üçün təhsil, tövsiyyə məqsədli xidmətlərin təşkili.

Yuxarıda göstərilən ödəmələr sisteminin başlanğıc səviyyədə inkişafı üçün mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi, ödəniş sistemlərinin təkmilləşdirilməsiyini zamanda Xırda ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sisteminin yaradılması, Millikart Prosessinq Mərkəzinin, Kommunal Xidmət Haqqları Ödəniş Sistemlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Ödəmə sistemlərinin başlanğıc səviyyədə inkişafı üçün ölkəmizdə atılan addımlardan biri də Asan Xidmətin (Easy Services) yaradılması olmuşdur. Qlobal praktikadan istifadə, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından həmçinin elektronik və mobil xidmətlərin və əməliyyatların geniş tətbiqini nəzərdə tutan ASAN Xidmət 30 kateqoriya xidmətin daxil edilməsi ilə vətəndaşların xidmətinə verilmişdir. Hökumət tərəfindən xidmətlər paketinin artırılması, başqa agentliklərə daxil olmaqla əməkdaşlıq şəklində işləmək kimi imkanların yaradılması ASAN

xidmətin üstünlüklərindən olmuşdur. Keyfiyyət səviyyəsinin yüksəkliyi və qiymətlərin ucuzluğu nəticəsində ASAN Xidmət vətəndaşların etimadını da qazanmışdır.

Azərbaycanda maliyyə sektorunda növbəti istiqamətdə həyata keçirilməli olan layihə Maliyyə Nazirliyi və Azərbaycan Mərkəzi Bankına müəssisələr və ticari banklar üçün modern mühasibat və audit sistemini tanıtmək və reallaşdırmaq dayanırdı ki bu sahədə də milli mühasibat uçotundan beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına keçid təmin edilirdi

AMB və Dünya Bankı maliyyə sektoruna texniki yardım çərçivəsində 2 böyük layihəni reallaşdırmışdır. Birinci layihə Maliyyə Sektoruna Texniki Yardım Layihəsi, digəri isə Maliyyə Xidmətlərinin İnkişafı Layihəsidir. İlkinin icrası 2007-ci ildə, o birinin isə 2010-cu ildə başa çatdırılmışdır.

Bank sektorunda bankların istifadə edəcəkləri funksiyaların gücləndirilməsi və böyük ticari bankların maliyyə nəzarətini təşkil etmək üçün Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrinin yaradılmışdır.

Layihə çərçivəsində nəzərdə tutulmuş işlər bank sektorunda islahatların stimullaşdırılması və dəstəklənməsində aparıcı mövqeyə sahib olduğu üçün bank sisteminin həcmnin, xidmətlərin miqyasının və keyfiyyətinin nəzərəcarpacaq artımına səbəb olmuşdur. Belə ki Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən maliyyə sektorunda BMK-nın əməkdaşları olan banklar və mikromaliyyə institutlarının biznes modellərinin yaxşılaşdırılması məqsədilə 100 milyon dollar vəsait ayrılmışdır ki bunun da 40 milyonu maliyyə ticarətinə yönəlmişdir. Ayrılan vəsaitlərlə maliyyə bazarlarının infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, idarəetmə menecmentinin inkişafı, mikromaliyyə institutlarının layihələrinin transformasiyası məqsədi güdmüşdür.

Dünya bankı ilə tərəfdaşlıq strategiyası çərçivəsində sonuncu layihə isə 5 implimentasiya dövründən sonra müvəffəqiyyətlə 2016-cı il 1 iyul tarixində reallaşdırılmışdır. Bu layihə çərçivəsində 9 hədəfdən 8-nə nail olunmuşdur. Kapital

bazarının informasiya sistemində ticari təhlükəsizlik, yerləşdirmə, nəzarət, klirinq yüklənmiş, test edilmiş və operativ idarəetməyə daxil edilmişdir.

Əsas hədəflər

- Korporativ istiqrazların verilməsinin artırılması
- Kapital şirkətlərinin sayının artırılması
- Qiymət şəffaflığının artırılması
- Elektron bazar infrastrukturunu ilə bağlı bazar iştirakçılarının nisbəti
- Yeni kapital bazarlarının açılması
- Kapital bazarlarının idarəsini qanunların qüvvəyə minməsi ilə tənzimlənməsi
- Məsləhət Proqramı listəsinə şirkətlərin cəlb edilməsi
- Maliyyə sertifikat imtahanlarının keçid dərəcələrinin artırılması
- İstehlakçıların maliyyə bazar alətləri ilə marifləndirilməsi

ÖTÇ maliyyə sektorunda həyata keçirilən layihənin reallaşdırılması. Müvafiq layihə çərçivəsində qoyulmuş hədəflər 98% səviyyədə yerinə yetirilmiş yalnız korporativ istiqrazların verilməsi hədəfinə qismən nail olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, makroiqtisadi və regional stablizasiyadan sonra bazarlar imkan verəcək ki, islahatlar həyata keçirilsin emitent bazarları daha səmərəli, məhsuldar və şəffaf olsun. Nəticə olaraq sonda onu qeyd edim ki, maliyyə sektorunda həyata keçirilən texniki tədbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq ölkədə maliyyə sektorunun tərəqqisinə əhəlinin ödəniş üsullarının müasirləşməsi, rahatlılığın artması, asan və elektron ödəmə sistemləri təmin edilməsi prosesi geniş vüsət almış, maliyyə bazarlarına texniki xidmətin səviyyəsi artırılmış qoyulan hədəflərə maksimal dərəcədə (98%) nail olunmuşdur.

Sistematik Ölkə Diagnostikası (SÖD) çərçivəsində özəl sektorun inkişaf etdirilməsi və məşğulluğun təmin edilməsində önə çıxan məsələlərdən biri də kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) inkişaf etdirilməsi və maliyyə inklüzivliyinin artırılmasıdır. Maliyyə sektorunda inklüzivliyin aşağı səviyyədə olması, maliyyə əlçatanlılığının məhdudluğu ölkədə KOS-ların inkişafına ciddi maneə yaratmaqdadır. Dünya Bankı tərəfindən aparılan son sorğular göstərir ki, KOS-ların 51%-i maliyyələşmə imkanla-

rının məhdudluğunu bizneslərinin inkişafında əsas maneə olaraq qiymətləndirirlər. Maliyyə inklüzivliyinin və əlçatanlılığının genişləndirilməsi həm nağd pul dövriyyəsinin, həm də qeyri-formal iqtisadiyyatın çəkisinin azalmasına, xüsusilə regionlarda özəl sahibkarlığın inkişafına və özəl sektora əsaslanan iqtisadi inkişafın əldə edilməsinə rəvac verəcəkdir.

Maliyyə əlçatanlılığının artırılması üçün dövlət tərəfindən müxtəlif vasitəçi subyektlər (Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, Kənd təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi, İpoteka Fondu, İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu) yaradılmışdır. Lakin dəyişkən makroiqtisadi mühit və fiskal məhdudiyyətlərin fonunda bu cür quruluşların maliyyə mənbələrində də ciddi problemlər meydana gəlmişdir. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, özəl sektorla əməkdaşlığın genişləndirilməsinə, daxili maliyyə resurslarının mobilizasiyasına ciddi ehtiyac vardır.

ÖTÇ çərçivəsində gələcək əməkdaşlıq istiqamətləri sırasında KOS-ların maliyyə əlçatanlılığının artırılması və maliyyə inklüzivliyinin gücləndirilməsi ən vacib istiqamətlər kimi qiymətləndirilir. Bunun həyata keçirilməsi üçün Dünya Bankı tərəfindən maliyyə bazarlarına nəzarət və tənzimlənmənin təkmilləşdirilməsi üçün, *İsveçrə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (SECO)* tərəfindən maliyyə savadlılığının artırılması və istehlakçıların qorunmasının gücləndirilməsi, eləcə də maliyyə bazarları infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi üçün texniki yardım proqramlarının həyata keçirilməsi yaxın perspektivdə baş tutacaqdır.

AzərPoçtun fəaliyyətinin genişləndirilməsi və göstərdiyi maliyyə xidmətlərinin çeşidliliyinin artırılması, Mərkəzi Bank vasitəsilə Xarici Maliyyə Əməliyyatları proqramı çərçivəsində uzunmüddətli maliyyələşmə imkanlarının öyrənilməsi kimi məsələlər BVF və Dünya Bankı tərəfindən birgə hazırlanmış Maliyyə Sektorunun Qiymətləndirilməsi Layihəsində də yer almışdır. Hesab edirəm ki, bu və yuxarıda göstərilən istiqamətlər üzrə maliyyə sektoruna texniki yardımların göstərilməsi maliyyə sektorunun dayanıqlılığının artmasına, bank sektorundakı mənfi meyillərin makroiqtisadi mühit üzərindəki təsir gücünü azalmasına, maliyyə inklüzivliyinin

yüksək səviyyələrinin əldə olunmasına, eləcə də özəl sektorun daha da inkişaf etdirilərək iqtisadi inkişafın əsas daşıyıcısına çevrilməsinə şərit yaradacaqdır. Bundan başqa maliyyə sektorunda dayanıqlılığın və şəffaflığın artırılması, bank sektorunda adekvatlıq göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, beynəlxalq təcrübəyə uyğun maliyyə tənzimləməsi çərçivəsinin formalaşdırılması da ÖTÇ-də qoyulan hədəflər baxımından ciddi önəm kəsb edir. Bu sahədə, xüsusilə BMK-nın investisiya və konsaltinq xidmətləri göstərmək yolu ilə iştirakının artırılması olduqca vacibdir. ÖTÇ-də qeyd edildiyi kimi, BMK-nın bu prosesdəki iştirakı(1)müsbət göstəricilərə malik kommertiya banklarının kapital, likvidlik və ticarətin maliyyələşdirilməsi imkanlarının genişləndirilməsi (KOS-un inkişafını və dayanıqlı enerji maliyyələşdirilməsi məsələləri prioritet olmaqla);(2)korporativ idarəetmənin gücləndirilməsi ilə bank sektorunda risk menecmentinin təkmilləşdirilməsi; (3) maliyyə vasitəçilərinə KOS-lar, fermerlər və mobil bankçılıq subyektləri üçün yeni növ maliyyə xidmətlərinin təklifi imkanlarının artırılması baxımından müsbət impuls yaradacaqdır.

22 iyul 2015-ci il tarixində Dünya bankı qrupunun İcraçı direktorlar şurası tərəfindən Azərbaycana dair 2015-2020-ci illər ÖTÇ-2 ilki(2011-2014-cü illəri əhatə edirdi) müzakirə edilib və təsdiqlənib.ÖTÇ-2 ölkəmiz üçün sınaqlarla dolu olsa da düzgün zamanda irəli sürüldür.

ÖTÇ-2-in ən vacib məqsədləri aşağıdakılardır:

- 2030-cu ilə kimi ifrat yoxsulluğa son qoymaq
- Ortaq rifahı təşviq etmək

Bu sahədə əldə edilən uğurların nəticəsində :

1.Yoxsulluq səviyyəsi (2004-cü ildə 40.2 %-dən 2015-ci ildə 4.9 %- dək*)azalmışdır

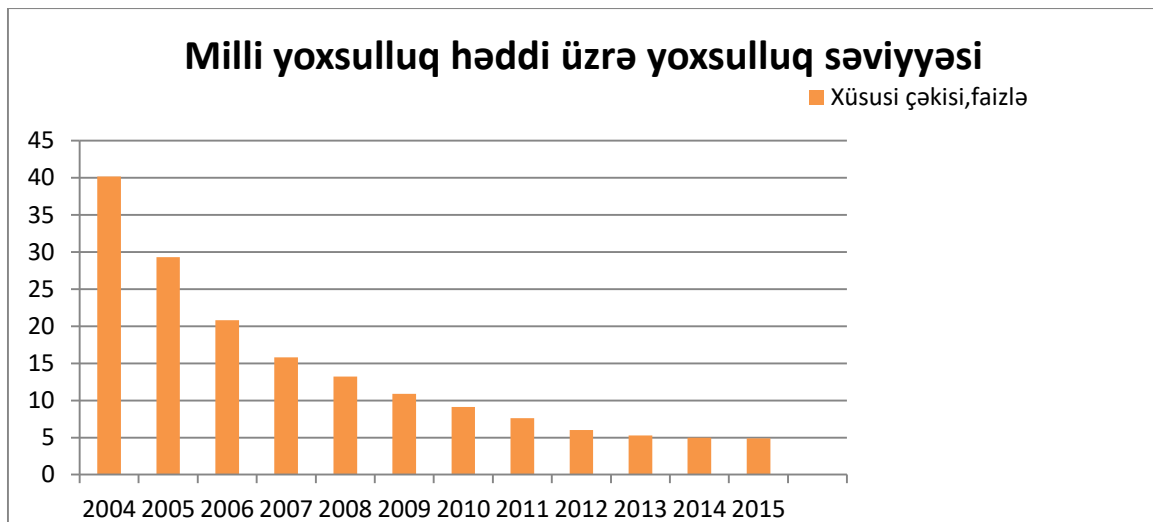

Diagram 3. Milli yoxsulluq həddi üzrə yoxsulluq səviyyəsi

Mənbə: Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında dünya bankının hesablaması

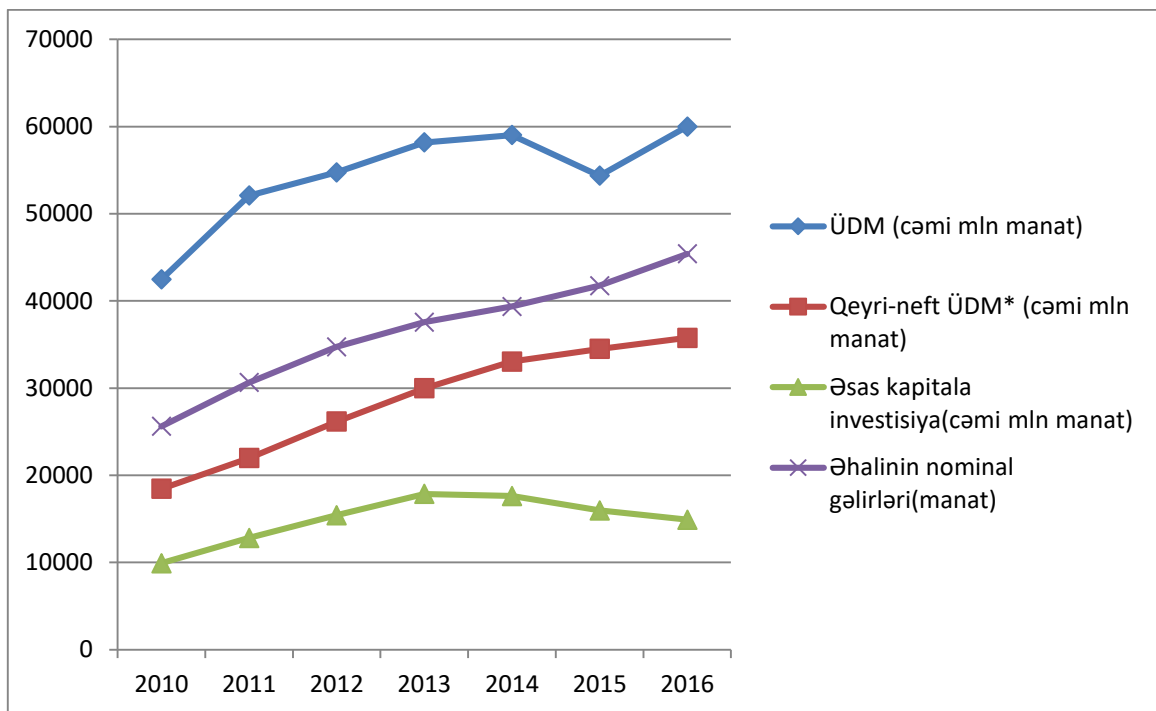

Diagram 4. Makroiqtisadi göstəricilər

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

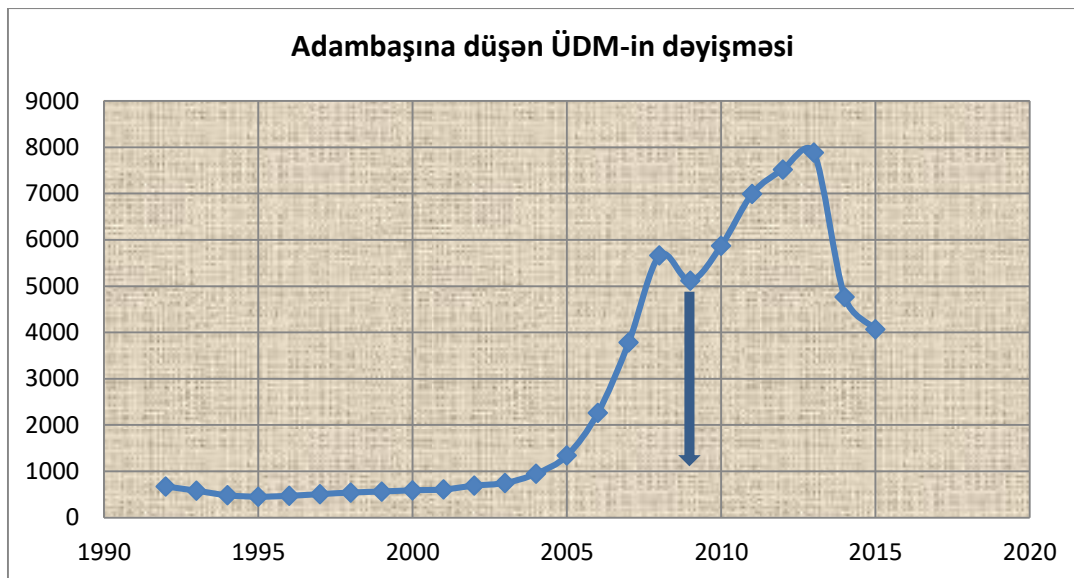

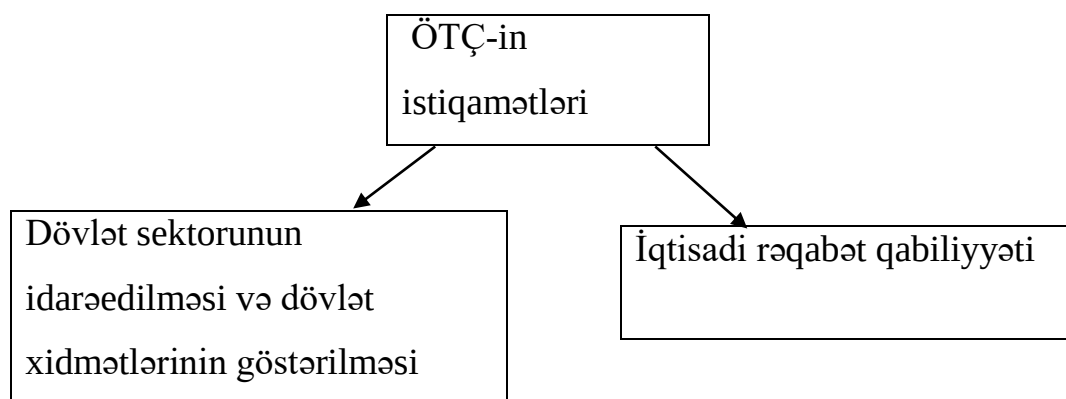
Diagram 5. *Adambaşına düşən ÜDM-in dəyişməsi*

Mənbə: Azerbaijan Systematic Country Diagnostic, 2015

Artım templəri (2002-2013-cü illərdə orta hesabla illik 13 %artdığına baxmayaraq) 2014-cü ildən etibarən azalmışdır.

ÖTÇ-2 bunlara əsaslanır:

- Azərbaycanın Gələcəyə Baxış 2020 Konsepsiyasının prioritetləri və Ümumdünya Bankı Qrupunun Sistemik Ölkə Diagnostikası (SÖD)
- Dünya Bankı Qrupunun müqayisəli üstünlükləri (bəlli sahələrdə güclü cəlb olunma və geniş təcrübə, yeni sahələrə cəlb olunma qabiliyyəti)

Birinci istiqamətə aşağıdakılar daxildir:

- ❖ Dövlət resurslarının idarə edilməsi üçün potensialın gücləndirilməsi. Buna dövlət maliyyə menecmenti sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, müstəqil audit potensialının

gücləndirilməsi, nağdsız əməliyyatların təşviq olunması, Neft Fondunun aktivlərinin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi aiddir.

- ❖ Dövlət xidmətlərinə çıxışın asanlaşdırılması ASAN Xidmətin bütün əhaliyə xidmət göstərmək imkanlarının dəstəklənməsi (xüsusilə də ucqar bölgələrdə və tam xidmət almayan əhali qrupları üçün), elektron xidmətlərə çıxışın təkmilləşdirilməsi, sosial xidmətlərin ünvanlılığının gücləndirilməsi və, xüsusi olaraq kənd yerlərində və həssas əhali qrupları üçün sosial xidmətlərdən istifadə imkanlarının yaxşılaşdırılması)
- ❖ Su, kanalizasiya və kommunal xidmətlərə çıxışın yaxşılaşdırılması (yoxsul icmalarda kommunal xidmətlərdən istifadə imkanlarının və bu xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, Böyük Bakı ərazisində bərk tullantıların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi)
- ❖ Ekoloji aktivlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması (Abşeron yarımadasında ciddi çirklənmiş göllərin təmizlənməsi, çirklənmənin insan sağlamlığına göstərdiyi təsirin azaldılması və iqtisadi imkanların təşviq olunması)

İkinci istiqamətə daxildir:

Özəl sektorun qeyri-neft iqtisadiyyatında artımın aparıcı rol oynaması üçün imkanların açılması: • Artım üçün infrastrukturun inkişafına töhfə (Azərbaycanı regional və qlobal bazarlarla tranzit əlaqələrini təmin etmək üçün yolların, dəmir yollarının və nəqliyyat dəhlizlərinin məqsədə uyğun istismarı və saxlama sistemləri)

• KOM-ların maliyyə resurslarına çıxışının dəstəklənməsi (maliyyə inkluzivliyinin gücləndirilməsi, müasir maliyyə xidmətləri, maliyyə savadlılığı və istehlakçıların müdafiəsi)

• Kiçik və orta müəssisələrin üzərində tənzimləmə yükünün azaldılmasına töhfə verilməsi (şirkət və idarələrdə yoxlama işlərinin optimallaşdırılması, vergi siyasətinin və administrativliyin sadələşdirilməsi)

• Kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi və kənd yerlərinin inkişafı (aqrobiznes üçün yeni maliyyə alətləri, təchizat zəncirinin təhlili, suvarmanın yaxşılaşdırılması)

Respublikamızın əməkdaşlıq etdiyi maliyyə institutlarından biri də Asiya İnkişaf Bankıdır(qısaca AİB). AİB-nin ölkəmizdə həyata keçirdiyi əməliyyatlar 2000-ci ildə qəbul edilmiş Aralıq Əməliyyat Strategiyası(AƏS) ilə idarə olunurdu. AƏS-in əsas məqsədi Azərbaycanda yoxsulluğun azaldılması, insan inkişafının artırılması, davamlı inkişafın təşviq edilməsi və yaxşı idarəçilik və institusional quruculuğa dəstək vermək olmuşdur. 2001-2006-ci illərdə AƏS Ölkə Strategiya Proqramlarının beş dəfə əlavələr edilmiş və 2010-cu ildən sonra ölkə əməliyyatları biznes planı təsdiq edilmişdir.

AƏS-dən sonra əsasən iki səbəbə görə AİB formal ölkə strategiyasını hazırlamamışdır: (i) AİB-in Azərbaycanda əməliyyatlarının birinci onilliyində iqtisadi şərait və dövlətin ehtiyaclarının sürətlə dəyişməsi, və (ii) AİB bu yeni üzv ölkədə daha dərinlən çalışmaq imkanlarına malik olmaq üçün öz əməliyyatlarını qurmağa başlayıb və kifayət qədər elastiklik nümayiş etdirməsi.

Yekun qiymətləndirmə hesabatı AƏS-in, ÖSP-nin Yenilənmiş Variantlarının, və Ölkə Əməliyyatları üzrə Biznes Planlarının fəaliyyətini qənaətbəxş hesab etmişdir. Müstəqil Qiymətləndirmə Departamenti (MQD) tərəfindən aparılan son qiymətləndirmə hesabatı da yekun qiymətləndirmə hesabatını və ümumilikdə proqramın icrasını “müvəffəqiyyətli” kimi qiymətləndirmişdir.

Yekun qiymətləndirmə hesabatı yeni Ölkə Tərəfdaşlıq Strategiyası (ÖTS) 2014-2020-ci illər üçün üç əsas amili müəyyən etmişdir:

- (i) dövlətin inkişaf ehtiyaclarına cavab vermək və fəaliyyət üçün müvafiq sektorlar seçmək,
- (ii) görülən işlərinin keyfiyyətinin artırmaq
- (iii) özəl banklarla işi davam etdirmək.

MQD-in son hesabatı yekun hesabatda müəyyən edilən amilləri və tövsiyyələri təsdiqləyir, lakin aşağıdakıları da diqqətə çatdırmışdır:

- (i) prioritetlərin dəyişməsi şəraitində AİB-in dəstəklədiyi proqramda dövlətin iştirakını təmin edən mexanizmin olması,

- (ii) investisiya maliyyəsini təmin etməkdən daha çox bilik xidmətləri və texnologiya təminatına keçid,
- (iii) qeyri-fiziki komponentlərə, xüsusilə institusional quruculuq sahəsinə diqqət yetirmək.

1966-2015-ci illər ərzində, podratçılar və təchizatçılar AİB kredit və grant layihələri çərçivəsində mallar, işlər və əlaqədar xidmətlər üçün \$135.21 milyard dəyərində 194667 müqavilədə iştirak etmişlər. Eyni müddət ərzində, Azərbaycandan olan podratçılar və təchizatçılarla \$850.11 milyon dəyərində 101 müqavilə bağlanmışdır.

Azərbaycandan 1 yanvar 2010-31 dekabr 2014 tarixləri arasında AİB-in kredit və grant layihələrində mallar, işlər və əlaqədar xidmətlərdə iştirak etmiş ən fəal 5 podratçı/təchizatçılar		
Podratçı/Təchizatçı	Sektor	Müqavilə məbləği (\$ milyon)
Kəlin İnşaat Turizm Sənayi və Ticarət AS Tur	NBQ	181.92
Azerinşaat servis MMC	NBQ	111.35
Gəmiqaya Şirkəti MMC	SDŞİS	102.95
Polat Yol Yapı Sənayi və Ticarət AS	NBQ	73.58
Euro-Asian Construction Corporation	NBQ	68.57
Digərləri		191.03
Cəm		727.41
NBQ = Nəqliyyat, SDŞİS = Su və digər şəhər infrastrukturunu və xidmətləri.		

Cədvəl 8. AİB ilə əməkdaşlıq edən podratçılar

Son hesabatda tövsiyyə olunur ki, yeni ÖTS AİB-in ölkə strategiyasının həmin ölkənin inkişaf siyasətinə uyğunlaşdırsın, ikinci dərəcəli şəhərləri və kənd əhalisinə fayda verən böyük məbləğdə investisiyalar və təşəbbüslər vasitəsilə hərtərəfli inkişafa diqqəti artırsın və iqtisadiyyatı diversifikasiya etməyə yardım edən özəl sektor əməliyyatlarını prioritetləşdirdsin

ÖTÇ çərçivəsində ölkənin inkişaf məqsədləri

1. Bilik əsaslı iqtisadiyyata keçid və insan kapitalının prioritetləşdirilməsi
2. ÜDM-in adam başına düşən payının 2 dəfə 13000 ABŞ dollarınadək artırılması
3. 2020-ci ilədək qeyri-neft ÜDM artımının 7% olması
4. Qeyri neft ixracının hər nəfərə 1000 ABŞ dollarına çatdırılması

5.Yaşayış tərz, adam başına düşən islehsal və investiya həcmi baxımından qeyri bərabərliyin aradan qaldırılması

6. Minimum əmək haqqının orta aylıq əmək haqqının 60%-nə çatdırılması

AİB-in Dəstəyi üçün Seçilmiş Sektorlar bunlardır: **a)**nəqliyyat **b)**enerji **c)** su və digər şəhər infrastruktur.

Nəqliyyat sektoruna dəstəyin məqsədi -Təhlükəsizliyi artırılması, daha yaxşı loqistika şərtləri və daxili və beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarının artırılması ilə dayanıqlı və səmərəli nəqliyyat şəbəkəsi xidmətlərinin işlənilib hazırlanmasıdır. AİB-nin dəstəyilə bu sahədə gözlənilən nəticə və perspektivlər aşağıdakılardır:

-İnsanların və malların daha səmərəli və təhlükəsiz daşınması artırılacaq

Avtomobil nəqliyyatı ilə yük daşımaları üzrə 2020-ci ildə 25% artım ,sərnişin daşımalarında isə 20% artım gözlənilir.

Yol nəqliyyat hərəkətində ölənlərin sayı azalacaq.

Şəhər mərkəzində avtobus sayının 700 dən 2018-ci ildə 400-dək azaldılacaq

2015-2017-a illərdə layihələr üçün 350 mln.dollar,o cümlədən.ENV-14%,GEN-55%, PSD-25%, RCI - 55% ayrılmışdır.

B) Enerji sektorunda dəstəyin nəticəsində bərpa olunan enerji resursları daxil olmaqla enerji sistemi genişləndirilmiş və enerjiden istifadə səmərəliliyi artmışdır.

Bu sektorda AİB-nin fəaliyyət sahələri a)enerjinin bölüşdürülməsi,bərpa olunan enerji;b)neft-qaz emalı və saxlanması;c)qazın ötürülməsi(qaz xətti)

Bu sahədə perspektivlər aşağıdakılardır

Ölkənin elektrik xidməti ilə əhatə olunmasını 2020-ci ildə 99.9%-a qədər artırmaq
-Enerji təchizatından istifadəni 2018-ci ildə hər nəfərə 2500 kV-a çatdırmaq
2015-2017-ci illərdə üçün layihələr üçün \$140 milyon, o cümlədən:ENV-100%GEN*EGM-0%PSD-25%RCI-0% ayrılmışdır

C) 3. Su və digər sahələr infrastukturuna dəstəyin nəticəsində şəhər sakinləri tərəfindən şəhər infrastruktur və xidmətindən istifadə artmışdır

Bu sahədə perspektivlər aşağıdakılardır:

- Sakinlərin adam başına düşən su istehlakı 2018-ci ildə 103% artmağı gözlənilir

- Toplanan və emal edilən çirkli suların faizi 2018-ci ildə 80% artacaq
 - Bərk tullantılar beynəlxalq standartlara uyğun emal edilib
- zərərsizləşdiriləcək. Gündəlik sərfiyyat 2020-ci ildə 1500 ton olacaq.

2015-2017-cı illər üzrə bu sahədə ENV- 103% ,GEN-40%, PSD-0%, RCI - 0% olmuşdur.

AİB-in Azərbaycandakı nümayəndəliyinin direktoru Olli Norojono hökumətimizin tərəfdaşlığını yüksək qiymətləndirərək deyib: “AİB-in Azərbaycanın dövlət sektoruna 8 layihə üzrə 1,2 milyard investisiyanın hökumət tərəfindən müvəffəqiyyətlə icra olunmasından məmnunluq duyuruq. 2014-cü ildə hökumət 231 milyon dəyərində kontraktlar imzalayıb, bu da qarşımızda qoyulmuş hədəfin 120 faizi deməkdir. Bu il ərzində AİB 161 milyon pul ödəməklə hədəfin 90 faizini həyata keçirib”¹¹.

BVF mütəxəssisləri təkmilləşdirmələrin əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmasını təklif edirdilər:

- dövlət qulluğunu, büdcə prosesini və büdcədən kənar fondların fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;
- dövlət müəssisələrinin maliyyə fəaliyyətini tənzimləyən normativ aktların təkmilləşdirilməsi;
- ARDNF-nin vəsaitlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyini artıracaq aktların təkmilləşdirilməsi və s.

BVF-nin ekspertləri AMB-yə tez-tez səfərlər təşkil edir. Bu səfərlər zamanı BVF ekspertləri ilə qısa müddətdə inflyasiyanın səviyyəsini azaltmaq və orta müddətdə inflyasiya proqnozlarının sabitləşdirilməsi üçün Mərkəzi Bankın apardığı siyasətlər, ölkənin bank sisteminin həssaslığının qiymətləndirilməsi, məzənnə və faiz dərəcəsi siyasəti, müdaxilə və sterilizasiya, manatla pul bazasının artımı, bank sistemində likvidlik şəraitinin inkişafı və xarici valyuta ehtiyatlarının diversifikasiya planları və digər məsələlər barədə müzakirələr aparılır¹².

¹¹<http://www.yap.org.az/az/view/news/4244/asiya-inkishaf-banki-azerbaycan-ile-yeni-olke-terefdashliq-strategiyasini-tesdiqleyib>

¹²<https://www.cbar.az/lpages/international-relations/cooperation-with-international-organizations>

Fondun proqnozlarına görə, 2017-ci ildən AMB-nin valyuta ehtiyatlarının artımı başlayacaq orta müddətli perspektivdə bu artım illik 500 mln. dollar təşkil edəcək.

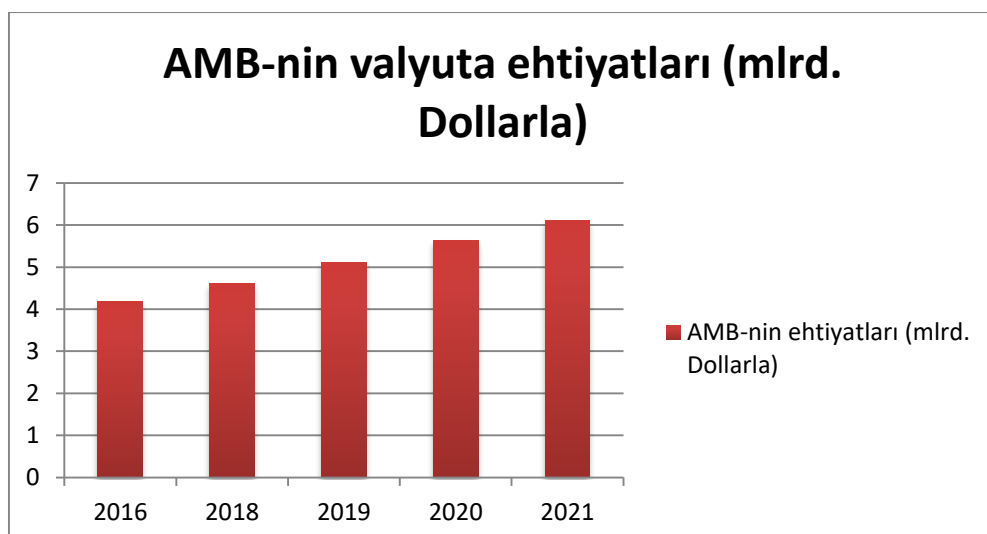
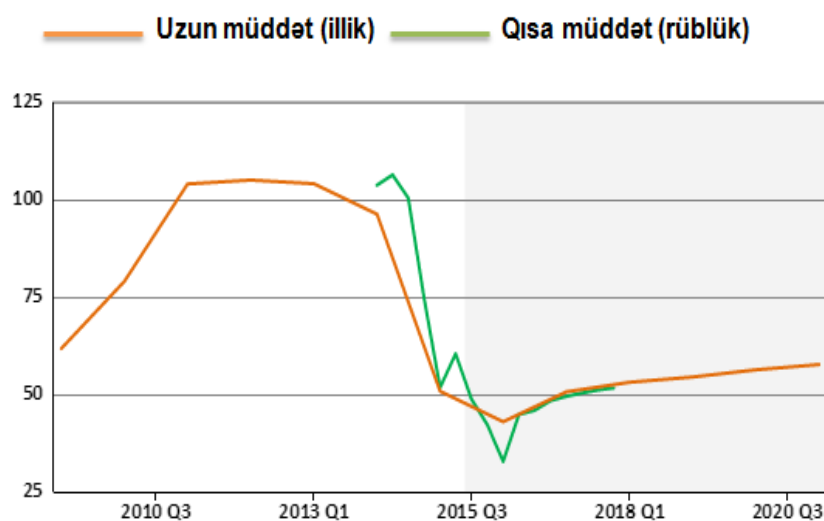

Diagram 6. Azərbaycan Mərkəzi bankının valyuta ehtiyatları

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı

BVF-nun proqnozlarına əsasən 2016-2019-cu illər ərzində neft hasilatı azalacaq və əsas qaz çıxarmağa və yeni kəmərlər şəbəkəsinə yönəlməyə baş verəcək. Hakimiyyət xarici neft şirkətlərinin konsorsiumu (AIOC) ilə yeni hasilatın pay bölgüsü sazişi üzrə danışıqlar aparır.

Qrafik 2. Beynəlxalq Valyuta Fondun xam neft üzrə proqnozları (spot qiyməti, \$/barrel)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Orta müddət	105.0	104.1	96.2	50.8	43.0	50.6	53.1	54.4	56.3	57.6

Mənbə: Knoema & IMF Primary Commodity Prices, Monthly Update

BVF ilə əməkdaşlıq çərçivəsində bank nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədilə çirkli pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması, bu sahədə bank nəzarətinin gücləndirilməsi, pul və məzənnə siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi, orta müddətli perspektivdə sərbəst üzən məzənnə rejiminə keçid, həmçinin, Mərkəzi Bankın monetar, makroiqtisadi, real və xarici sektorlar üzrə statistik göstəricilərdəki kəmiyyət və keyfiyyət meyarlarının artırılması, statistik proseslərin formalaşması işini təkmilləşdirilməsi üzrə məsləhət xidmətinin göstərilməsi məqsədilə BVF-nin missiyasının səfərləri mütəmadi təşkil olunur¹³.

BVF ölkəmizə aşağıdakı tövsiyələri verir:

- Azərbaycan biznes mühitinin yaxşılaşdırılması üçün korrupsiyaya qarşı mübarizəni gücləndirməli;
- 2017-ci ildə fiskal konsolidasiya yoluna qayıtmaq üçün qeyri-neft sektorundan vergi daxilolmalarının artırılması və səmərəsiz dövlət xərclərinin azaldılması ilə razılaşmalı;
- makro siyasəti yeni xarici mühitə uyğunlaşdırmalı;
- özəl sektorun gücləndirilməsi üçün struktur islahatlarını sürətləndirilməli
- Rəqabətə davamsız az gəlirli banklar bağlanmalı, bank sistemi təzədən qurulmalı;
- Ehtiyatların qorunması və şokların təsirinin azaldılması məqsədilə valyuta dəyişmə məzənnəsinin çevikliyi idarə olunun üzən məzənnə çərçivəsində olmalı;
- İqtisadi potensialı gücləndirmək üçün struktur islahatları gerçəkləşdirilməli;
- idarəçilik gücləndirilməli, biznes qurmağın xərci azaldılmalı, rəqabət və ticarət baryerləri qaldırılmalıdır.

¹³<https://www.cbar.az/lpages/international-relations/cooperation-with-international-organizations/>

2017-ci ildə iqtisadi islahatların başlanılması və qaz hasilatının artırılması ilə əlaqədar Azərbaycan ÜDM-in 2,5-2,75 faiz təşkil edəcək. Struktur islahatların tam proqramın icrası iqtisadi artım potensialını təxminən 4 faizdən 5 faizə qədər artıraca bilər

Nəticə və təkliflər

Bretton Woods'un aradan qaldırılmasından bu yana təxminən 40 il keçib və o sırada beynəlxalq maliyyə və valyuta sistemi əhəmiyyətli bir dönüş keçirib. Ortaya çıxan dəyişikliklər, investorların, təşkilatların və irəliləyən texnologiyaların inkişafını da əks etdirir. Qlobal iqtisadi böyümə, sabit qiymətlər və maliyyə sabitlik standartlarına baxıldığında, beynəlxalq valyuta və maliyyə sistemi qarışıq bir rekorda imza atdı. Xüsusilə son bir neçə ildir yaşanan çətin təcrübələr də daxil olmaqla kövrək böhranlar və iqtisadi çətinliklər, sağlam böyümə, aşağı inflyasiya və maliyyə sabitlik dövrlərini dayandırdı. Bu səbəblə, bu müzakirə mövzusu həyati əhəmiyyət daşıyır və beynəlxalq iqtisadi nizamı yaxşılaşdırmaq üçün atabiləcəyimiz addımlarla əlaqədar düşüncələrimi təqdim etməkdən məmnunluq duyuram.

Beynəlxalq valyuta sistemi pul siyasəti, rəsmi sərmayə axınları və valyuta kursları ilə əlaqəli qaydalar, müqavilələr və təşkilatların fəaliyyətini əhatə edir. Ayrıca, sərmayə yetersizliklərinə məruz qalan ölkələrə rəsmi sektor dəstəyi təmin etmək üçün mexanizmlər də mövcuddur. Beynəlxalq maliyyə sistemi qlobal maliyyə bazarlarındakı əməliyyatları əks etdirir. Bu sistemlərin qarşılıqlı əlaqəsini firavan bir qlobal iqtisadiyyatı qoruyarkən, gələcəkdəki böhranların sıxlığını və şiddətini necə azaldacağımızı düşünərkən əhəmiyyətli hesab edirəm.

Bu və digər maliyyə böhranlardan çıxardığım nəticə, daha sabit və daha az böhrana meyilli bir qlobal iqtisadiyyat yaratmaq üçün həm maliyyə sistemini, həm də valyuta sistemini gücləndirməliyik. Beynəlxalq maliyyə sistemi yaxşılaşdırmaq, milli maliyyə sektorların daha yaxşı idarə olunmasını və eyni zamanda beynəlxalq əməkdaşlığın və koordinasiyanın gücləndirilməsini tələb edir, çünki güclü, kompleks, sərhəddən kənar əlaqələrə sahib qloballaşan bir iqtisadiyyatda, daxili maliyyədə streslər və belə ciddi beynəlxalq təsirlərə səbəb ola bilər.

Ölkələr qlobal maliyyə sistemdəki zəif cəhətləri tanınması və ələ alınması üçün birlikdə çalışmalıdır. Basel III'ün sərmayə və likvidlik dərəcələri banksektorunu gücləndirmədə qeyd edilən irəliləmə göstəricisidir. Əməliyyatları və məruz qalma

sahələri çox sayda məhkəmə sahəsinə yayılmış sisteməlik olaraq əhəmiyyətli maliyyə təşkilatların nəzarəti altında beynəlxalq əməkdaşlıq və koordinasiyanın inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Buna görə, bu təşkilatlar üçün tətbiq həll mexanizmlərinə doğru işə davam etməliyik. Makro çarpaz-yönümlü yanaşmamızı inkişaf etdirmək üçün daha çox çalışmağa da ehtiyac vardır. Ayrıca, tənzimləyici orqanları aşmaq üçün riskli fəaliyyətlərin maliyyə sistemin kölgələrində köç etməsini önəlmək üçün əməkdaşlıq etməliyik.

Ayrıca beynəlxalq valyuta sistemini gücləndirməliyik. Açıq sərmayə hesabları, elastik valyuta məzənnələri və müstəqil pul siyasəti ilə xarakterizə bir sistemə ehtiyacımız var. Valyuta kursundakı elastiklik, ölkələrin öz ehtiyaclarına görə müstəqil pul siyasəti izləmələrini imkan tanıyan daxili makroiqtisadi rəhbərliyi inkişaf etdirir və istənməyən epidemiyalı digər iqtisadiyyatlara məhdudlaşdırır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. N.R.Quliyev,M.M.Mahmudov,“*Beynəlxalq Maliyyə Münasibətləri*”,Bakı 2011
2. Dr Zahid Məmmədov, “*Pul,kredit və banklar* ”, Bakı 2004
3. N. Gregory Mankiw.Makroekonomi .6-C1 Baskı. Editor: Ömer Faruk Çolak. Ankara. 2014
4. Prof., İ.E.D. Zahid Fərrux Məmmədov, “*Beynəlxalq valyuta – kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pulkredit sistemi*”, Bakı 2012
5. Maurice Levi , “*International Finance* ”, 5°Edition, 2009
6. Дьяконова И И, “*Международные Финансы* ”
7. M.M.Sadiqov, E.Ə.Balayeva, S.Ü.Həmşəyeva. “*Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi*”. Bakı. 2003
8. Ф.Р.Миришли,Ю.П.Кожаев, А.Я.Рзаев, С.Э.Садыкова “*Мировая валютно - финансовая система*”Москва -2014
9. <http://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/mundell-fleming-model>
- 10.http://www.elyadal.org/pivolka/12/PiVOLKA_12_01.pdf
- 11.https://www.cbar.az/assets/3566/Bulleten-2017_fevral.pdf
- 12.<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/azerbaijan-fact-sheet-az.pdf>
- 13.<http://vergiler.az/art-view/2103/>
14. <https://www.glynholton.com/notes/basel-i/>
- 15.<http://www.amerikaninsesi.org/a/iqtisadiyyat/3510127.html>
- 16.<http://www.iccwbo.ru/blog/2016/mezhdunarodnaya-finansovaya-sistema/>
- 17.<http://www.amerikaninsesi.org/a/iqtisadiyyat/3510127.html>
- 18.<http://vergiler.az/art-view/2103/>
- 19.<http://www.gcmmenkul.com/forex-islemleri>
- 20.<http://economy.gov.az>
- 21.<http://stat.gov.az/>
- 22.www.worldbank.org
- 23.<http://www.odevsel.com/genel-kultur/564/kuresellesme.html>

24. <https://www.cbar.az/lpages/international-relations/cooperation-with-international-organizations>
25. <http://transparency.az/cnews/dunya-banki-grupu-az%C9%99rbaycan-uzr%C9%99-yeni-c%C9%99rciv%C9%99ni-t%C9%99sdiql%C9%99yib/>
26. <http://www.yap.org.az/az/view/news/4244/asiya-inkishaf-banki-azerbaycan-ile-yeni-olke-terefdashliq-strategiyasini-tesdiqleyib>
27. BCBS (Basel Committee on Banking Supervision) (1988), International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, July, BIS, Basel.
28. BCBS (Basel Committee on Banking Supervision) (2004), International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, June, BIS, Basel.
29. BCBS (Basel Committee on Banking Supervision (2010a), “International Regulatory
30. BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) (2011), Risk Bülteni, Risk Yönetimi Dairesi, Ocak,
31. Cangürel, Ozan- Güngör, Serkan- Sevinç, Veli Ulvi- Kayci, İskender- Atalay, Sadık (2010), Sorularla Basel III, Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu, Ankara.
32. Caruana, Jaime (2010a), “Basel III: towards a safer financial system”. Speech at the 3rd Santander International Banking Conference, Madrid, 15 September 2010. Available at <http://www.bis.org/speeches/sp100921.htm>, (15.12.2010).
33. Çalışır, Mustafa- Şahin, İlhan (2011), “Finansal Kriz Sürecinde Basel II Uzlaşısı’nın Değerlendirilmesi ve Geliştirilen Basel III Kriterleri ile Karşılaştırılması”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, Cilt:48, Sayı:54, Neşa Ofset, İzmir.
34. Sevinç, Veli Ulvi- Güngör, Serkan (2010), “Basel III Neler Getiriyor?” Active, Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:12, Sayı:68, Kasım-Aralık, Alkım Ltd., İstanbul.
35. Yar.Doç.Dr.Mehmet Başar, Yar.Doç.Dr. Metin Coşkun, Editör Dr.Nurban Aydın, “Bankacılık uygulamaları”, 1-ci Baskı, 2006

SUMMARY

Master`s thesis is dedicated to the "Modern features of the international financial-credit system", consists of introduction, three parts, conclusion and suggestions and a list of literature.

The introduction give brief information about the updated subject, the purpose and tasks of the research, the theoretical and practical importance, and about the methodology.

The first part is called the "Theoretical methodological principles of learning the international financial-credit system". Here, the formation of the international financial system, the history of the development of the foreign exchange system, the features of the foreign currency credit system are examined today.

The second part is called the "Global economic space is the main features of international banking activity." This section is based on the role of the international financial system in international banking and the world economy, from the normative aspects of its regulation and regulation, especially with the participation of the Bank for International Settlements. Standards have been mentioned.

The last chapter is called "The development aspects and perspectives of Azerbaijan with international financial institutions". In this section, the development aspects and potentials of Azerbaijan with the international financial institutions were discussed and the concept of first partnership strategies and future outlook were recorded.

The literature list is presented at the end of the research.

РЕЗЮМЕ

Магистерская диссертация посвящена теме «Современные особенности международной финансовой кредитной системе » состоит из введения, трех частей, заключения и предложений и списка литературы.

В введении дается краткая информация об обновленном предмете, целях и задачах исследования, теоретическом и практическом значении, а также о методологии.

Первая часть называется «Теоретико-методологические принципы обучения международной финансовой кредитной системе». Здесь сегодня рассматриваются вопросы формирования международной финансовой системы, история развития валютной системы, особенности кредитной системы в иностранной валюте.

Вторая часть называется «Глобальное экономическое пространство - это основные черты международной банковской деятельности». Этот раздел основан на роли международной финансовой системы в международном банковском деле и мировой экономике, начиная с нормативных аспектов ее регулирования и регулирования, особенно с участием Банка международных расчетов. Были упомянуты стандарты.

Последняя глава называется «Аспекты развития и перспективы Азербайджана с международными финансовыми институтами». В этом разделе обсуждались аспекты развития и потенциалы Азербайджана с международными финансовыми институтами, была записана концепция первых партнерских стратегий и перспектив.

Список литературы представлен в конце исследования.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Magistr Mərkəzi, Dünya iqtisadiyyatı ixtisası, Beynəlxalq maliyyə və valyuta-kredit münasibətləri ixtisaslaşması, əyani şöbə 876-cı qrup magistrantı Veyisova Raya Kamran qızının

“Beynəlxalq maliyyə-kredit sisteminin müasir xüsusiyyətləri” mövzusunda yerinə yetirdiyi dissertasiyanın

REFERATI

Beynəlxalq maliyyə-kredit sistemi idxal –ixrac əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, beynəlxalq kredit əməliyyatları, investisiya qoyuluşu və s. bu kimi sferada milli valyutaların hərəkəti ilə bağlı maliyyə münasibətlərinin məcmusudur. Başqa sözlə desək, beynəlxalq maliyyə dünya ölkələri və beynəlxalq maliyyə qurumları arasında formalaşan və milli valyuta ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması və valyuta fondlarının yaradılmasında meydana gələn maliyyə münasibətlərinin ümumiləşmiş formasıdır. Buna görə də beynəlxalq maliyyə, valyuta kredit sisteminin araşdırılması çox aktual məsələdir.

Bilirik ki, sabit və daha az böhrana meyilli bir qlobal iqtisadiyyat yaratmaq üçün həm maliyyə sistemini, həm də valyuta sistemini gücləndirməliyik. Beynəlxalq maliyyə sistemini yaxşılaşdırmaq -milli maliyyə sektorlarının daha yaxşı idarə olunmasını və eyni zamanda beynəlxalq əməkdaşlığın və koordinasiyanın gücləndirilməsini tələb edir, çünki güclü, kompleks, sərhəddən kənar əlaqələrə sahib qloballaşan bir iqtisadiyyatda, daxili maliyyədə streslər ciddi beynəlxalq təsirlərə səbəb ola bilər.

Ölkələr qlobal maliyyə sistemindəki zəif cəhətləri tanıması və ələ alması üçün birlikdə çalışmalıdır. Əməliyyatlar və məruz qalma sahələri çox sayda məhkəmə sahəsinə yayılmış, sistematik olaraq əhəmiyyətli maliyyə təşkilatların nəzarəti altında beynəlxalq əməkdaşlıq və koordinasiyanın inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Buna görə, bu təşkilatlar üçün tətbiq həll mexanizmlərinə doğru işə davam etməliyik. Ayrıca beynəlxalq valyuta sistemini gücləndirməliyik. Açıq sərma-

yə hesabları, elastik valyuta məzənnələri və müstəqil pul siyasəti ilə xarakterizə bir sistemə ehtiyacımız var.

Bretton Woods'un aradan qaldırılmasından bu yana təxminən 40 il keçib və o sırada beynəlxalq maliyyə və valyuta sistemi əhəmiyyətli bir dönüş keçirib. Ortaya çıxan dəyişikliklər, investorların, təşkilatların və irəliləyən texnologiyaların inkişafını da əks etdirir. Qlobal iqtisadi böyümə, sabit qiymətlər və maliyyə sabitlik standartları-na baxıldığında, beynəlxalq valyuta və maliyyə sistemi qarışıq bir rekorda imza atdı. Xüsusilə son bir neçə ildir yaşanan çətin təcrübələr də daxil olmaqla kövrək böhranlar və iqtisadi çətinliklər, sağlam böyümə, aşağı inflyasiya və maliyyə sabitlik dövrlərini dayandırdı. Buna görə də, bu müzakirə mövzusu həyati əhəmiyyət daşıyır. Maliyyə sistemində keçmiş təcrübələrdən, gələcək imkan və innovativ yeniliklərdən istifadə etməklə ölkənin dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin etmək mümkündür. Buna görə də valyuta -kredit sisteminin özəllikləri və beynəlxalq maliyyə qurumlarının ölkələr üçün əhəmiyyəti tədqiqat işinin özəyi sayılır. Biz də dünya ölkələri və təşkilatların praktikalarından, istər maddi yardımlarından, istərsə də töv-siyyələrindən istifadə edərək valyuta sabilliyinə, bank sisteminin inkişafına, iqtisadi potensialın gücləndirilməsi ilə yanaşı ölkəmizin iqtisadi, mədəni, sosial inkişafını təmin etməyə çalışırıq.

Dissertasiya işinin məqsədinə uyğun olaraq, tədqiqatın vəzifələrinə konkret aşağıdakı məsələlər daxil edilmişdir:

- ✓ Beynəlxalq maliyyə-kredit sisteminin mahiyyəti barədə qısa məlumat vermək
- ✓ Beynəlxalq valyuta sisteminin formalaşmasının inkişaf mərhələlərini, hər mərhələnin üstün və çatışmayan cəhətlərini araşdırmaq
- ✓ Beynəlxalq valyuta sistemində əsas yanaşma və nəzəri konsepsiyalara nəzər salmaq
- ✓ Müasir dövrdə beynəlxalq maliyyə sisteminin əhəmiyyətindən, inkişaf xüsusiyyətlərindən bəhs etmək
- ✓ Qlobal bank işinin təşkili, onun dünya iqtisadiyyatındakı rolu və tənzimlənməsi üsullarını göstərmək

- ✓ Beynəlxalq maliyyə kredit təşkilatlarının fəaliyyətini təhlil etmək, eyni zamanda öz ölkəmizin bu maliyyə qurumlarıyla əməkdaşlıq xüsusiyyətlərini öyrənmək

Magistr dissertasiyası 3 fəsildən ibarətdir. Tədqiqat işinin birinci fəslində beynəlxalq maliyyə kredit sisteminin öyrənilməsinin nəzəri metodoloji əsaslarına nəzər yetirilmişdir. Burada beynəlxalq valyuta və kredit münasibətlərinin araşdırılmasına geniş yer verilib. Bimetal sistemindən tutmuş müasir valyuta sistemində qədər valyuta sisteminin təkamül prosesi, onların xarakterik xüsusiyyətləri, mənfi və müsbət cəhətləri, maliyyə -valyuta sistemində önəmli rol oynayan Alıcılıq qabiliyyəti pariteti nəzəriyyəsi, Optimal valyuta zonaları nəriyyəsi, Mundell Fleiming modeli və digər nəzəri baxışların təhlili, beynəlxalq kredit sisteminin elementləri və onun xüsusiyyətləri, müasir dövrdə valyuta bazarlarının yerinə yetirdiyi funksiyalar və son dövrlər bu bazarlarda mövcud olan cərəyanlardan bəhs edilmişdir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində isə beynəlxalq maliyyə sisteminin bir qolu olan beynəlxalq bankçılıq, onun təşkili xüsusiyyətləri, beynəlxalq bankçılıqda olan institusional xidmət vahidləri, elektron bankçılıq, offşor bankçılığı, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Beynəlxalq Hesablaşma Bankı və digər maliyyə institutlarının fəaliyyəti, onun nizamlanmasının normativ aspektlərindən xüsusilə də Beynəlxalq Hesablaşma Bankının iştirakı ilə yaradılmış Bazel 1,2,3 standartlarından yazılmışdır. Basel III'ün sərmayə və likvidlik dərəcələri bank sektorunu gücləndirmədə qeyd edilən irəliləmə göstəricisidir.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslində isə Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə inkişaf istiqamətləri və perspektivləri araşdırılıb. Respublikamızın da bu qurumların fəaliyyətlərindən əldə etdiyi nailiyyətlər təhlil edilmişdir.

Tədqiqat işinin yazılması zamanı informasiya mənbəyi kimi mövzu ilə əlaqədar mövcud milli və xarici ədəbiyyatlardan, yerli və əcnəbi mütəxəssislərin araşdırmalarından və eləcə də Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankının tövsiyyə və məlumatlarından, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, AR Statistika Komitəsi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi internet səhifələrindəki dərgilərdən, hesabatlardan, göstəricilərdən və digər mənbələrdən istifadə edilmişdir.

